

Farbanje demokratije

Boris Varga

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Boris Varga
**Farbanje
demokratije**

- ▶ *Apetiti samoproглаšenja*
- ▶ *Regionalni izazovi*
- ▶ *Energetska bezbednost*
- ▶ *"Zveckanje oružjem"*
- ▶ *"Blic-ratovi"*
- ▶ *Umor od tranzicije*
- ▶ *Razarajuća korupcija*
- ▶ *Kriminal i selektivno pravosuđe*
- ▶ *Deficit "građanstva"*
- ▶ *Problemi ratnih zločina i civilizacijske orijentacije*

Boris Varga

Farbanje demokratije

Helsinški odbor za
ljudska prava u Srbiji

Dr Boris Varga
FARBANJE DEMOKRATIJE

Izdavač
Helsinški odbor za ljudska prava
u Srbiji

Za izdavača
Sonja Biserko

Lektura i korektura
Studentski kulturni centar, Novi Sad

Grafičko oblikovanje i korice
Igor Orsag

Fotografija na naslovnoj strani
Rotacija KFOR,
Kosovo, Štrpce, avgust 2006.
(autorova fotografija)

Štampa
Krimel, Budisava

Tiraž
200

Boris Varga

Farbanie demokratije:

- *Apetiti samoproglášenja*
- *Regionalni izazovi*
- *Energetska bezbednost*
- *"Zveckanje oružjem"*
- *"Blic-ratovi"*
- *Umor od tranzicije*
- *Razarajuća korupcija*
- *Kriminal i selektivno pravosuđe*
- *Deficit "građanstva"*
- *Problemi ratnih zločina i civilizacijske orijentacije*

...supruzi Tatiani i majci Kseniji.

Sadržaj

Umesto uvoda ili problem "beskonačne tranzicije"	13
I Etnička nezavisnost	19
Crnogorska Nova godina	21
Separatistička internacionala	27
Jedan dan Denisa Ivanoviča	31
Roki, Tarzan, Brus Li i Putin	37
II Petodnevni rat	43
Kozaci i NATO	45
Mir – na silu	53
Ratni miris nafte	65
Izazov nezavisnosti	71
Diplomatsko nadigravanje	75
III Usitnjavanje Evrope	83
Geopolitička situacija posle konflikta na Kavkazu	85
Između Kosova i Kavkaza	91
Hadžićeva država, Rusini i Ukrajinci	101
Multikulturalnost i građanskost	109
IV Sevdah i demokratija	115
"Bezbednost i jedinstvo"	117
Ruski izazov Obami	121
Gas i oružje	129
U Evropsku uniju, u ritmu sevdaha	139
V Evropska i Evroazijska unija	157
Farbanje "narandžastih"	159
Ukrajinsko okretanje leđa EU	165
Internetom protiv Putina	169
Srbija između Evropske unije i Evroazijskog saveza	175
Reč izdavača	183
O autoru	185

Umesto uvoda ili problem "beskonačne tranzicije"

U ovoj knjizi su objedinjeni tekstovi koji su u periodu od 2006. do 2012. godine bili objavljeni u uglednim medijima kao što su *BBC*, *Vreme*, *Helsinška povelja*, *Ekonom: east magazin*, *Dnevnik*, *Građanski list*, *Autonomija* i drugi, kao i tekstovi koji su bili predstavljeni na javnim skupovima i tribinama Helsinškog odbora za ljudska prava, Vojvođanske politikološke asocijacije, Centra za politiku i evroatlantsko partnerstvo i SONS.

Tekstovi su nastali kao rezultat publicističkih analiza i novinarskog rada na terenu u državama bivše Jugoslavije i bivšeg SSSR. Među tekstove geopolitičkih analiza namerno su umetnute "žive" novinarske reportaže sa putovanja, u kojima o problemima postkomunističke tranzicije govore razni akteri – od običnih ljudi, predstavnika civilnog sektora, intelektualaca, do najviših političkih aktera i predstavnika međunarodnih institucija. Tekstovi su napisani pretežno na srpskom, ali i na ukrajinskom i rusinskom jeziku¹, odnosno na jezicima koji su mi osnovno novinarsko oruđe.

Ovaj zbornik izabrane publicistike, adaptiranih tekstova u pet tematskih celina (*Etnička nezavisnost*, *Petodnevni rat*, *Usitnjavanje Evrope*, *Sevdah i demokratija*, *Evropska i Evroazijska unija*) i sa preovlađujućim hronološkim razvojem događaja, praktično je nastavak moje prve knjige "Putin i baršunasta gerila" koja je izašla 2007. godine u izdanju časopisa *Vreme*, jer prati događaje "teške" tranzicije postsocijalističkog prostora, uključujući i Srbiju, do sredine 2012. godine. U geopolitici ništa nije izolovano i skoro

¹ Prilikom prevođenja pojedinih citata na srpski jezik, nastale su određene poteškoće "izgubljenosti u prevodu", što je opšte prisutan problem kod takvih izdanja. Naime, pojedine izjave aktera su poopštene (ali je smisao ostao apsolutno tačan), jer su one bile primarno davane na BHSC (bošnjačko-hrvatsko-srpsko-crnogorskom), engleskom, ruskom, ukrajinskom ili na rusinskom jeziku, prevođene na ukrajinski jezik, pa zatim ponovo prevođene na srpski jezik za potrebe ove knjige.

svaka promena mora se posmatrati u širem kontekstu i po principu "spojenih sudova". Knjigu "Putin i baršunasta gerila" obeležili su važni događaji na prostoru Evroazije, takozvane "izborne" ili "šarene revolucije" u Srbiji, Gruziji, Ukrajini i Kirgiziji od 2000. do 2005. godine, ali i "kontrarevolucije", odnosno odgovor na "novu baršunastu gerilu" iz bivših sovjetskih država – Rusije, Belorusije, Azerbejdžana – koje su do 2008. godine u potpunosti konsolidovale autoritarne režime. "Farbanje demokratije" obleženo je trendom teritorijalne destabilizacije postsocijalističkih država, nastajanjem novih priznatih i nepriznatih država, kao i težnjom pojedinih etno-teritorijalnih celina da postanu što "nezavisnije".

"Farbanje demokratije" jeste metaforičan izraz za često "neiskrenu" demokratsku tranziciju i nove izazove koji su se nakon 2005. godine nametnuli evropskim postsocijalističkim državama – uglavnom republikama bivših federacija SFRJ i SSSR – koje se nisu integrisale u EU. To su problemi "slabih država" u kojima demokratska tranzicija, teoretski gledano, može da započne i da se nikad ne završi, odnosno da se otvori problem takozvane "beskonačne tranzicije". Ili da se tranzicija preokrene u pravcu autoritarizma, što se u uslovima globalne ekonomske krize događa ne samo tranzicionim državama (Ukrajina), već i mladim demokratijama, integrisanim u EU (Mađarska, Rumunija, Bugarska). Najosetljivije su, ipak, države koje već više od dve decenije ne mogu da konsoliduju demokratiju, a to su bivše jugoslovenske republike (osim Slovenije) i bivše sovjetske republike (osim Pribaltika). Ta zona evropske tranzicije od 2005. godine pogođena je izazovima nastajanja novopriznatih država (Crna Gora), delimično priznatih država (Kosovo, Abhazija, Južna Osetija) ili samoproglasnih nepriznatih teritorija (Transdnjestarska Republika, Nagorno Karabakh), regionalnim izazovima i nestabilnošću (Zakarpatska, Krim, Republika Srpska, Sever Kosova, Vojvodina, Preševska dolina, Sandžak). Tu je i problem energetske bezbednosti (konkurentskih gasovoda Nabuko i Južni tok), "zveckanje oružjem" (američki i evropski protivraketni štiti i ruska "nova bezbednosna evropska

arhitektura"), "blic-ratovi" (Preševska dolina, Makedonija, Gruzija), rusko zaustavljanje širenja NATO na prostor bivših socijalističkih republika (Ukrajina, Gruzija, Srbija). Zatim "umor" od demokratske tranzicije i de-demokratizacije (Rusija), razarajuća korupcija, kriminal i selektivno pravosuđe (Ukrajina) i deficit "građanstva" u većini postsocijalističkih republika (problemi ratnih zločina, civilizacijskih vrednovanja i orijentacija).

Ipak, poslednjih godina najprimetnije je jačanje dijametralno suprotnih procesa u samoj Evropi, između Brisela i Moskve, a to su – ozbiljna pretnja od dezintegracije EU zbog ekonomske i političke krize, kao i reintegracije bivših republika SSSR, odnosno stvaranje Evroazijskog saveza (carinskog i ekonomskog) između Rusije, Belorusije i Kazahstana (sa pritiscima na Ukrajinu da se priključi) koji najavljuje i trend integracije uglavnom nedemokratskih država.

Uređujući ovu knjigu, želeo sam da prikažem da je zona, koja obuhvata postsocijalističke tranzicione države u uslovima ekonomske krize, potencijalni izvor političke, ekonomske i teritorijalne nestabilnosti koju treba krajnje ozbiljno sagledavati. I da je problem poput onog koji Srbija ima sa Kosovom prisutan i u drugim tranzicionim državama, odnosno da slični problemi mogu da eskaliraju i umnogome sputaju demokratske i evrointegrativne procese u regionu.

Prema teoriji uglednih naučnika Huana Linca i Alfreda Stepana, jedan od osnovnih uslova da jedna država konsoliduje demokratiju, jeste da ima realan suverenitet i uspostavljenu državnu administraciju nad celom svojom teritorijom. Podeljene teritorije mogu iznedriti demokratiju u jednoj komponenti, ali će i shvatanja elite o pretnji bezbednosti eventualno doneti privilegije ministarstvima sile (vojnim i tajnim policijskim organizacijama).

Novinar i politički analitičar Farid Zakarija u knjizi "Post-američki svet" primećuje da se u skoro globalnom usponu nacionalizma pojavljuje problem učvršćivanja lokalnih identiteta. Po

Zakariju nacionalna država je relativno nov izum, u mnogim slučajevima mlađi od sto godina, a mnogo starije su razne verske, etničke i jezičke grupe koje postoje unutar nacionalnih država. Ti suštinski slojevi identiteta iskonskiji su od nacionalnih država i u većem delu sveta i dalje definišu život. U globalizovanoj ekonomiji ove grupe su svesne toga da su im centralne vlade sve manje potrebne, a u demokratskom dobu, održavajući svoje jedinstvo stiču rastuću moć. Pojedini narodi su spremni da za te lokalne identitete ratuju i polažu svoje živote. Takva situacija, zaključuje Zakarija, nije samo na Balkanu i republikama propalog socijalističkog "carstva", već je svetski trend zastupljen čak i u EU (Belgija – Flamanci i Francuzi; UK – Škotska; Katalonija, Baskija, itd.). Poenta ove knjige jeste da je jedina adekvatna zamena za "usitnjavanje sveta" – izgradnja demokratskih institucija i funkcionalnih država.

I nisu samo slabe države i njihove vladajuće elite odgovorne za nastajanje "manjkavih demokratija". I velike sile poput Sjedinjenih Američkih Država i Evropske unije, kao tradicionalne i vodeće globalne demokratije, i te kako su odgovorne za nedovoljno davanje podrške reformama i stvaranje perspektive za "mlade demokratije". Ukoliko pojedine države Zapadnog Balkana (Srbija, Kosovo, BiH, Albanija) ili bivšeg SSSR (Ukrajina, Moldavija, Gruzija) teže evroatlantskim integracijama, a vidljivo je da u dužem vremenskom periodu one najverovatnije neće zadovoljiti uslove za dobijanje statusa punopravnog članstva u EU, te države bi trebalo više podržavati u regionalnim demokratskim inicijativama. Države Zapada često reaguju unilateralno i stavljaju svoje dnevopolitičke ciljeve ispred globalnih interesa, kojima bi trebalo krajnji cilj da bude stvaranje bezbednijeg, demokratskijeg i humanijeg sveta.

S druge strane, razočarana neuspelom demokratskom tranzicijom devedesetih, Rusija je krenula u proces restauracije autoritarizma u oblik sistema koji sama naziva "suverenom demokratijom". Moskva u velikoj meri utiče na postosocijalističke države koje se nisu integrisale u EU i NATO, da zarad navodne prividne političke i ekonomske stabilnosti, zapostave ili "žrtvuju" demokratske reforme.

Ovom knjigom želeo sam da i činjenicama skrenem javnosti pažnju da Srbija ima jasnu evropsku perspektivu i da može postati stabilna demokratska država i članica Evropske unije, ali da će to biti teško ukoliko ne prizna granicu prema Kosovu, ne suoči se sa činjenicom genocida u Srebrenici, ne pristupi NATO savezu i ne prestane da vodi nacionalističku i ekspanzionističku politiku na prostoru bivše Jugoslavije. Jer ne samo da su tragični događaji devedesetih godina na Zapadnom Balkanu uticali ne preoblikovanje mentaliteta na ovim prostorima, već se i države Evropske unije sa svakom poteškoćom i novim okolnostima (ustavna i ekonomska kriza) menjaju i preispituju svoje buduće korake u odnosu na potencijalne saveznike i buduće kandidate-članice EU.

Takođe, u tranzicionim društvima često dolazi do "dogmatizacije" pojedinih teza, te je važno imati na umu da je demokratija samo oblik upravljanja državom, a ne ideologija ili "paket" konkretnih vrednosnih instrukcija na koje su ranije navikle mnoge postkomunističke države. Praktično to znači da Brisel ne traži od Srbije kao uslov integracije u EU da podrži održavanje "Parade ponosa", već samo poštovanje elementarnog demokratskog prava na vlastiti stav, izbor i pravo svim građanima na udruživanje i javno okupljanje.

Želeo sam i da prenesem čitaocu svoja iskustva o tome da se Rusija (i drugi slovenski narodi) voli razumom, emocijama i poznavanjem njene bogate kulture i ruskog jezika. "Široka slovenska duša" i panslavizam jeste kulturna i duhovna magija, a ne imperijalistički san. Ne bi više nikad trebalo da postoji nikakvo opravdanje da se čoveku ograniče njegova prava, uskrati ili žrtvuje demokratska sloboda zarad prividne političke i ekonomske stabilnosti, jer je totalitarizam u Evropi u XX veku upravo zarad takvih ciljeva uništio milione ljudskih života.

U Novom Sadu, 7. januara 2013.

I - Etnička nezavisnost

Crna Gora i nezavisnost: maj 2006.

Crnogorska Nova godina²

Vatromet u prestonici mini-države otrgao je independiste od malih ekrana i crvene zastave su preplavile ulice. Pucalo se na sve strane, a veze mobilne telefonije pale su kao u novogodišnjoj noći. Obistinile su se predreferendumske procene da će kod rešavanja budućeg statusa Crne Gore veliku ulogu imati glasovi nacionalnih manjina

Dan uoči referenduma autobusom za Podgoricu iz Srbije putujem sa samo nekoliko putnika. Toliko o najavljenom masovnoj glasačkoj euforiji. Crna Gora je nemilosrdna – krš, provalije i pored puta gomila grafiti "DA" i "NE". Smenjuju se na svakom kilometru, išarani po stenama, saobraćajnim znakovima, po kućama. Prepliću se kao neka vrsta preispitivanja savesti. Zavrtelo mi se u glavi. Referendumsko pitanje je posebna psihologija. Postoji nešto u reči "DA" koja u sebi nosi neku naivnu pozitivnost bez obzira na smisao pitanja. Velika je verovatnoća da ako vas neko upita "da li ste za to da Novi Sad bude kao Monako?" – pod uticajem balkanskog ludila, najmanje 10 godina udaljenog od EU – i vi kažete "da", makar kasnije sebi jezik pregrizli.

² "Crnogorska Nova godina", *Gradanski list*, br. 1989/90, 27/28. maj 2006, str. 10.

Slovaci

Konferencije za štampu Republičke referendumske komisije (RRK) održavale su se u Skupštini Republike Crne Gore. Oko referenduma najviše su bili angažovani diplomatski predstavnici Slovačke – specijalni izaslanik Evropske unije Miroslav Lajčak i predsednik RRK František Lipka. Jedan deo domaćih novinara u javnim nastupima i neformalnim razgovorima stalno je mešao imena te dvojice diplomata, što je izgledalo pomalo komično. Na moje pitanje "da li je slučajnost da su na mestu posrednika i kontrolora crnogorskog referenduma ključne figure iz Bratislave", predsednik RRK Lipka se nasmejao i ponudio diplomatski odgovor o nečem sasvim trećem, kakav obično daju ambasade. Ne verujem da je Slovačkoj slučajno pripala čast da posreduje u procesu rešavanja budućnosti Crne Gore, jer da je neko smatrao da treba da se obuzdava ili pomiri južnoslovenska braća, verovatno bi pozvao "baćušku" Rusa. U svakom slučaju – iskustvo Češke i Slovačke dobar je primer za pristojni razlaz dveju republika nedavnih "pobratima".

Hiljadu novinara obilazi Podgoricu, fotografiše i snima meštane. Pravimo neformalna ispitivanja javnog mnjenja. Pre nego što odgovore na pitanje kako će glasati, Podgoričani pitaju odakle ste. Interesantno je da smo došli do prilično različitih rezultata. S obzirom na to da sam se predstavio kao novinar iz Srbije, većina mi je odgovorila da je protiv nezavisnosti, dok su mojoj slovenačkoj kolegici većinom odgovarali da "hoće baš kao i oni da budu nezavisni". Crna Gora je i kroz istoriju dobro prolazila kao lukavi međunarodni igrač. Primala je uglavnom rusku, francusku i poslednjih decenija srpsku finansijsku podršku. Rusija se kao stari crnogorski saveznik od dvehiljadite ponovo vratila na Jadransko more zainteresovana za turizam i kupovinu strateških crnogorskih firmi, među kojima je Kombinat aluminijuma Podgorica (KAP), koji je ruski milijarder i kompanjon čuvenog Romana Abramoviča – Oleg Deripaska 2005. godine kupio za nekoliko

stotina miliona evra. Prilikom kupovine KAP, stuba crnogorske privrede, izvoza i socijalnog mira, verovatno zbog žurbe da se privatizacija obavi pre referenduma, bilo je oštrih diplomatskih prepirki između Moskve i Vašingtona, jer su Amerikanci, kako se kasnije ispostavilo, takođe navodno bili zainteresovani za taj crnogorski gigant. Jednom prilikom diplomatski izaslanik Rusije u Crnoj Gori izleteo je s izjavom o tome kako nije znao da postoje planovi da se Montenegro pretvori u pedeset prvu američku državu.

Vatromet i zastave

U Centru za monitoring (CEMI) u nedelju se čekaju prvi nezvanični rezultati referenduma. Nešto manje od sat vremena po završetku biračkih mesta, oko 22 sata CEMI saopštava da je većina građana Crne Gore glasala u korist nezavisnosti, čak sa 56,3 odsto glasova. Greška CEMI od jedan odsto pri tako osetljivom rezultatu u unionističkom bloku protumačena je kao sabotaza. Ispravka je usledila vrlo brzo, ali je vatromet u prestonici mini-države independiste otrgao od malih ekrana i crvene zastave su preplavile ulice. Na parlamentarnim izborima, početkom dvehiljaditih, na ulice su isto tako pohitale Bulatovićeve trobojke, bez obzira na to što, prema prvim nezvaničnim rezultatima, tada nisu osvojili čak ni većinu glasova. U Podgorici je proslava nezavisnosti trajala do zore, a slavljenci su slavili 55,5 odsto, što je jako malo, svega pola procenta iza uspostavljenog cenzusa od 55 odsto za izglasavanje nezavisnosti te republike. Po kaficima se nije mogao čuti beogradski turbo-folk, dok je odzvanjao zvuk lokalnih zvezda Montenegro benda "Vječna da si" i parole "E viva Montenegro". Pucalo se na sve strane, a veze mobilne telefonije pale su kao u novogodišnjoj noći. Slavlju je prisustvovao i pariski arhitekta – crnogorski princ Nikola, koji za sebe tvrdi da nema dinastijske ambicije. Omladinci sa zastavama zaustavljali su prolaznike i čestitali im nezavisnost. Kada bi čuli vojvođanski akcenat, obično su počinjala polupijana

pravdanja: "Nemamo mi ništa protiv Srbije, tamo su nam rođaci, ali pre svega – nezavisnost". U zgradi Vlade Crne Gore bilo je zakažano svečano obraćanje premijera Mila Đukanovića koje je kasnilo više od tri sata. Dnevni listovi su čekali do poslednjeg trenutka, dok su novinari spremali istovremeno dva članka dijametralno različite sadržine i pitali se šta li je radio tih nekoliko sati, dok mu je karijera bila pred raskršćem, najiskusniji i jedini preostali aktivni lider postjugoslovenskog prostora Milo Đukanović.

Šira rodbina

Na referendumu su učestvovali i poglavari četiri najveće crnogorske verske zajednice. Kako su pisale podgoričke *Vijesti*, mitropolit Srpske pravoslavne crkve Amfilohije prvi put je iskoristio svoje glasačko pravo na Cetinju, upravo tamo gde je njegova opcija skoro najviše izgubila. Mitropolit nepriznate Crnogorske pravoslavne crkve Mihailo, izjavio je da će proglašenje nezavisnosti Crne Gore samo potvrditi autokefalnost te crkve. Na referendumu su glasali biskup kotorski Ilija Janjić i reis islamske zajednice u Crnoj Gori Rifat Fejzić. Ulcinj je preko 88 odsto glasao "za" nezavisnu Crnu Goru, Plav skoro 79, a Rožaje preko 91 odsto. Obistinile su se predreferendumske procene da će kod rešavanja budućeg statusa Crne Gore, zbog polarizacije Crnogoraca i Srba, najverovatnije biti presudni glasovi nacionalnih manjina, uglavnom albanskih i bošnjačkih. Na glasanju u Tuzi je aktivno učestvovala i albanska dijaspora Malisora sa znatnim brojem glasača privremeno nastanjenih u Sjedinjenim Državama. Malisori su uglavnom glasali "ZA". Procenjuje se da je u Crnu Goru iz dijaspore na referendum doputovalo više hiljada glasača raznih nacionalnosti. Predrag Popović iz Narodne stranke izjavio je da je na referendumu počinjena "brutalna krađa glasova", posebno u izbornim jedinicama gde je glasalo 90 odsto birača albanske nacionalnosti jer su, navodno, umesto predstavnika dijaspore glasali njihovi rođaci. Džejms Lajon iz Međunarodne krizne grupe, koji je za vreme

referenduma boravio u Podgorici, prokomentarisao je za Ukrajin-sku sekciju *BBC* da je od svih vlasti na prostoru bivše Jugoslavije Đukanovićeva bila najfleksibilnija prema nacionalnim zajednicama i da je to jedina bivša jugoslovenska republika u kojoj nije bilo međuetničkih sukoba. Lajon tvrdi da je Crna Gora u evropskim reformama daleko ispred Srbije, te da će razlaz dveju republika samo ubrzati njihovu integraciju u EU jer svaka od njih ima svoju specifičnu političku dinamiku.

Pretposlednje otcepljenje

Na povratku u Srbiju u autobusima su bili uglavnom studenti i državljani Crne Gore koji su prvi put na privremeni boravak odlazili sada već u inostranstvo. Za razliku od independističkog karnevala, u autobusima i po kafanama gde su se povratnici zastavljali, vladala je tišina, nezadovoljstvo i cinizam. Uglavnom su se čule fraze "svi se ujedinjuju, samo oni hoće posebno", "vratićemo se mi za tri godine s novim referendumom", itd.

U to vreme mnogo se pominjalo konspirativne prognoze oko novih geopolitičkih pomeranja na Balkanu. Činjenica je da su se kosovski Albanci nakon otcepljenja Crne Gore našli u boljoj pregovaračkoj poziciji sa Srbijom oko budućeg statusa Kosova. Takođe se otvaralo pitanje koliko je neizručenje Ratka Mladića Haškom tribunalu uticalo na ishod referenduma, gde je samo nešto više od dve hiljade glasova birača prevagnulo u korist nezavisnosti. Da li je, nakon ko zna koje promene granica, Beograd shvatio poruku da ako želi biti lider u regionu, mora da preuzme na sebe određene odgovornosti i obaveze. Kako su preneli svetski mediji, tog 21. maja 2006. Titova Jugoslavija pukla je po skoro svim šavovima, te je reč o još jednoj secesiji na Zapadnom Balkanu. Najverovatnije ne i poslednjoj.

Zamrznuti konflikti – Kosovo
i Zakavkazje: novembar 2007.

Separatistička internacionala³

Pitanje konačnog statusa Kosova uticalo je na političko zbližavanje nepriznatih republika na prostoru bivšeg SSSR, Transdnjestarske Republike, Abhazije i Južne Osetije, s ciljem međunarodnog priznanja njihovog suvereniteta

Početkom novembra 2007. godine ministri inostranih poslova nepriznatih republika ili, kako ih nazivaju, "zamrznutih konflikata" Transdnjestarske Republike, Abhazije i Južne Osetije u glavnom gradu Abhazije, Suhumiju, potpisali su Deklaraciju o priznanju nezavisnosti koju planiraju proslediti Ujedinjenim nacijama i ostalim relevantnim međunarodnim subjektima.

Kosovo ujedinjuje separatiste

Paralelno s pregovorima o konačnom statusu Kosova, lideri nepriznatih republika koje se nalaze u dve bivše sovjetske republike Moldaviji (Transdnjestarska Republika) i Gruziji (Abhazija i Južna Osetija), u junu 2006. godine potpisali su sporazum o međunarodnoj saradnji s ciljem ostvarenja nezavisnosti. Lideri te tri

³ "Kosovo i Zakavkazje: Separatistička internacionala", *Građanski list*, br. 2528/29, 17/18. novembar 2007, str. 18–19.

separatističke republike Igor Smirnov (Transdnjestarska Republika), Sergej Bagapš (Abhazija) i Eduard Kokojti (Južna Osetija) smatrali su da, ukoliko Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija prizna nezavisno Kosovo, to će za njih predstavljati presedan kojim će i oni steći pravo na samoopredeljenje i proglasiti državnost.

Većina zapadnih zemalja ne priznaje te tri separatističke republike, niti smatra da ih treba proglasiti nezavisnim. Takođe, zapadna hemisfera globalne politike Kosovo ne smatra presedanom za "zamrznute konflikte" u bivšem Sovjetskom Savezu i za nepriзнate teritorije uopšte u svetu.

Jača aktivnost u saradnji triju nepriznatih republika počela je 2006. godine nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore, a štampa u tim republikama i u Rusiji redovno je pratila situaciju u vezi sa budućim statusom Kosova i prognozirala mogući uticaj na "zamrznute konflikte".

Na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza postoje četiri nepriznate republike u tri države: Transdnjestarska Republika u Moldaviji, Abhazija i Južna Osetija u Gruziji i Nagorno Karabah u Azerbejdžanu. Sve četiri secesionističke republike nastale su nakon raspada SSSR i u oružanim sukobima koje su sprečile mirovne snage Zajednice nezavisnih država (organizacija naslednica Sovjetskog Saveza), predvođene ruskim mirotvorcima. U Transdnjestarskoj Republici i Abhaziji postojale su vojne baze i vojni objekti koji su pripadali Ruskoj Federaciji, a znatan deo građana tih republika ima ruski pasoš. Zbog toga, ali i zbog ekonomsko-političke podrške koju Rusija pruža nepriznatim republikama, smatra se da Moskva specijalno podržava separatističke režime s ciljem da u geopolitičkim odmeravanjima parira zapadnim i drugim interesima na prostoru koji je vekovima pripadao ruskoj orbiti političkih interesa, a koji se našao izvan kontrole Kremlja nakon pada komunizma. Izuzetak je Nagorno Karabah, koji ne učestvuje u "ujedinjavanju" nepriznatih, ali Jermenija, koja direktno podržava separatizam u Azerbejdžanu, tradicionalni je partner Rusije na Kavkazu.

Bez oružja iz Srbije

S druge strane, Vlada Srbije je krajem 2006. godine, na preporuku Ministarstva spoljnih poslova, zabranila fabrikama ("Krušik", "Sloboda" i "Zastava") izvoz oružja u države Zakavkaskog područja, posebno u Gruziju, s ciljem da se, zbog dobrih odnosa između Srbije i Rusije, ne daje podrška mogućem krvoproliću na Severnom Kavkazu. Navodno je bila reč o pogoršanju bezbednosne situacije u Gruziji i njenih odnosa s Rusijom, posebno u pograničnim zonama zamrznutih konflikata, gde je bilo čestih razmena vatre.

Predsednik Mihail Sakašvili, koji je na vlast došao nakon "revolucije ruža" 2003. godine, obećao je biračima da će uspostaviti teritorijalnu celovitost Gruzije. Pretpostavljalo se da bi zbog političke krize u Gruziji Sakašvili mogao početi vojnu akciju, poput "Oluje" i "Bljeska" u Hrvatskoj, čime bi mogla biti ugrožena bezbednost ruskih mirotvoraca.

"Ujedinjene" tri separatističke republike donele su odluku i o stvaranju navodnih mirovnih snaga, za koje su analitičari cinično komentarisali da će u slučaju ponavljanja oružanih sukoba u separatističkim republikama prerasti u dobrovoljačke odrede.

Rusija i "zamrznuti konflikti"

Separatistička "trojka" je očekivala i pojedinačnu podršku velikih sila ukoliko dođe do unilateralnog priznavanja nezavisnosti Kosova. Najviše se računalo na podršku Rusije, koja je u neku ruku bila inicijator dijaloga između triju nepriznatih republika.

Ipak, Rusija do tada nikad zvanično nije zauzela stav da će priznati suverenitet i nezavisnost "zamrznutih konflikata", već da njihova briga prvenstveno ima veze s uspostavljanjem trajnog mira na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza. Interesantno je primetiti da su se susreti triju nepriznatih republika poklapali s terminom sednica Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija kada su se iznosile primedbe na račun Rusije, najčešće od strane Gruzije.

Stoga se često postavljalo pitanje kakve će biti reakcije Rusije ako se unilateralno prizna nezavisnost Kosova. Većina ruskih analitičara tvrdila je da Rusija, kritikujući Sjedinjene Američke Države i EU zbog navodnih "dvostrukih standarda" u vezi s Kosovom i nepriznatim republikama, neće sama trošiti tu svojevrsnu prednost u geopolitičkom smislu zbog drugih interesa koji su joj važniji od "otcepljenih", te da će biti dosledna svojim principima i problem rešavati pred međunarodnim institucijama. S druge strane, ako bi se izuzeli nagli i radikalni rezovi na postojećim kartama sveta, tada je izgledalo da je svim stranama najviše odgovaralo da separatistička "trojka" (Transdnjestarska Republika, Abhazija i Južna Osetija) do daljnjeg zadrži nedefinisani status, koji je trajao skoro dve decenije. Pojedini analitičari smatrali su da je to nemoguće u slučaju jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova.

Kosovo i mirotvorci: avgust 2006.

Jedan dan Denisa Ivanoviča⁴

Najveće etničko srpsko ostrvo na jugu Kosova – Štrpce čuvaju mirotvorci ukrajinsko-poljskog bataljona imena čuvenog kozaka Sagajdačnog. Evo kako izgleda njihov jedan dan

Dok se ujutru brijao, potpukovnik Denis Ivanovič prisećao se kakve su mu to noćne more kvarile krajnje neophodan san. Sanjao je da se na Kosovo spušta leteći tanjir i da iz njega izlaze neka čudna bića u oklopima. Život NATO mirotvorca uopšte nije lak. Ceo dan obilazak kontrolnih punktova zaštićenih bodljikavom žicom i vrećama peska. Incidenti u albansko-srpskoj sredini su česti, pogotovo oni pojedinačni koje ne možete da sprečite – osim ako ne stignete odmah posle poziva ili na njega slučajno naiđete. Zbog toga mirovna misija u opštini Štrpce ima specifičan karakter i traži fizičku i psihičku izdržljivost.

Polukrbat

Pre nego što izađe na teren, potpukovnik Ivanovič pregleda programe na satelitskoj televiziji ne bi li video šta ima novo u Kijevu i u Moskvi. Albanski ne razume, srpsku televiziju ne gleda

⁴ "Kosovo iz ugla ukrajinskog mirotvorca: Dosadan dan Denisa Ivanoviča", *Građanski list*, br. 2073/74, 19/20. avgust 2006, str. 10–11; Materijal je rekonstrukcija razgovora sa mirotvorcima i građanima opštine Štrpce za vreme rotacije ukrajinsko-poljskog bataljona u sastavu NATO, u avgustu 2006. godine. Događaji i informacije su realne, ali su pojedina imena promenjena na zahtev mirotvoraca.

jer su u vestima beskrajni pregovori u Beču, posvećeni rešavanju konačnog statusa Kosova. Da je Mladić uhapšen, on bi to znao mnogo pre većine novinara, a o situaciji u opštini Štrpce mediji u Srbiji skoro ništa ne pišu. Ukrajinski mirovnjaci služe u NATO snagama zajedno s Poljacima. To je specijalni program NATO Partnerstva za mir ili Poljsko-ukrajinski bataljon (Polukrbat) koji na Kosovu ima oko 500 vojnika, a 2006. godine biće skoro prepolovljen, uglavnom će otići prateće osoblje. Prema NATO podeli angažovanja na Kosovu, Polukrbat je razmešten po bazama Beli orao i Breza u sektoru "Istok" u koji spadaju Štrpce, Gnjilane, Kamenica, Uroševac i Vitina. Za sektor "Istok", pored "kozaka", zadužen je multinacionalni kontingent od oko dve i po hiljade vojnika, više od pola su iz Sjedinjenih Država, po dvesta vojnika iz Grčke, Ukrajine, Poljske i nekoliko desetina Jermena i Litvanaca kojima komanduje brigadni general, Amerikanac Daren Ovens. Istočnoevropski mirotvorci najviše su zaduženi za pratnju konvoja u sredinama s manjinskim srpskim stanovništvom.

Na putu do prolaznog punkta kod Štrpca, potpukovnik Denis Ivanović je sreo lokalnog trgovca Slavišu koji je popravljao kola. Slaviša ga zove "Ševčenko" po čuvenom fudbaleru, a Denis se smeje i komentariše da je bolje što se kola kvare ovde nego negde u albanskim selima. "Ševčenko, uvek si tu kad ne treba", zadirkuje ga Slaviša. Prošle nedelje su mu se kola pokvarila u Prizrenu gde su mu dva klinca razbila vetrobransko staklo iako je imao kosovske tablice. Prišli su mu videvši da treba pomoć, a Slaviša, ne znajući albanski, samo je slegao ramenima. Denis ga je pozvao da navija na šestom fudbalskom turniru između NATO mirovnjaka koji će se održati u nedelju. Triput godišnje u NATO bazama održavaju se fudbalski mini-turniri između predstavnika 36 zemalja, koliko ih je u višenacionalnim brigadama KFOR na Kosovu. Poslednja dva puta pobedili su i odneli pehare ukrajinski mirotvorci. "Jedino ako ponovo pobedite okupatore Jenkije", kaže Slaviša. Denis ga u šali pita da li to znači da su i Ukrajinci okupatori. "Bolje i vi nego Ameri", dodaje Slaviša.

Kapela

Na početku mirovne misije na Kosovu, 2000/2001. godine, Polukrbat je imao teške zadatke pratnje dece u školu, staraca u bolnice u veće gradove i civilnih srpskih konvoja koji su išli u nabavke. Sve to pod kišom kamenica i motki pristalica albanskog radikalizma. Pod uticajem prekomernog nasilja, ukrajinskim mirotvorcima trebala je neka vrsta kolektivne terapije, pa su na teritoriji baze Breza vlastitim rukama napravili kapelicu. Radi se o improvizaciji crkvice za pravoslavne i grkokatoličke vojnike koji služe u snagama KFOR. Kako su dolazili od kuće, tako su donosili ikonice, verske i nacionalne simbole. Krst je napravljen od "pozlaćene" folije, a ikonu Majke božje mirotvorci su izrezbarili nožem. Za Badnje večer 2005. godine mirotvorci su posetili sveštenici iz Kijevo-pečerske lavre, takozvanih "vrata pravoslavlja", i doneli im ikonu "Svi sveti". Za sedam godina na Kosovu su poginula dvojica ukrajinskih vojnika, dok ih je u mirovnim snagama u Bosni stradalo sedamnaest. Potpukovnik je svestan rizika po svoje ljude, ali se mora braniti ugled ukrajinskog bataljona koji nosi ime čuvenog kozačkog vođe-hetmana Petra Konaševića-Sagajdačnog, koji je u XVII veku u bici kod Hotina zajedno sa Poljacima porazio nekoliko puta brojniju vojsku Osmanlijske imperije i odbranio tadašnju Evropu od najezde Tatara i Turaka. Dok je obilazio kontrolni punkt kod Kačanika, gde počinje zona odgovornosti ukrajinskih mirotvoraca, potpukovnik Denis Ivanovič je u retrovizoru primetio kako se na putu deca neobično igraju. Prvo su nešto sipala, pa skakala i patikama nešto razmazivala po cesti.

Turizam

Denis Ivanovič zna da je Brezovica nekad, u bivšoj Jugoslaviji, bila jedna od najboljih destinacija za skijanje i sportski turizam, a i sam živi u hotelu "Breza". Na visini od preko 2.000 metara, u selu Brezovica poznat je šarplaninski čaj od hajdučke dušice. Mleko i sir su među najboljima u okolini. Nekad su se Srbi u mestu Štrpce

plašili napada albanskih ekstremista iz susednih sela i kamenovanja vozila koja nisu mogla da se kreću bez pratnje mirotnoraca. Međutim, od 2005. godine južno srpsko "etničko ostrvo" je najviše strepilo od privatizacije turističkog kompleksa koji je formalno-pravno još u vlasništvu beogradskog "Ineksa". Lokalne vlasti su bile u sukobu s Kosovskom poverilačkom agencijom (KTA), telom koje je pod nadzorom međunarodne zajednice i koje je zaduženo za prodaju društvene imovine na Kosovu, jer ona traži da se privatizuje zimsko odmaralište kako bi se navodno u toj oblasti pokrenula privreda. Lokalne vlasti veruju da je najvažniji faktor za opstanak Srba u opštini Štrpce obnavljanje turističkog kompleksa koji ima tri hotela s ukupno 680 soba i dva restorana, a celokupna infrastruktura obuhvata i devet ski-liftova i zemljište od 239 hektara. Srbi se plaše da će odmaralište otkupiti vlasnik albanskog porekla, te da će nekoliko stotina Srba ostati bez posla, uključujući i hiljade njih koji rade u pratećoj infrastrukturi turizma. Srbi iz Štrpca ne veruju ni vladi u Beogradu, koja očigledno nema strategiju za privatizaciju "Ineksa", a ne veruju ni stranim investitorima preko kojih bi navodno konspirativnim putem albanski lobi mogao doći do dragocenih objekata. Iako dosta kritikovan, za Srbe iz Štrpca najviše razumevanja je do tada imao šef UNMIK Joakim Riker, koji je prethodno bio na funkciji zamenika šefa UNMIK za ekonomiju i obnovu. Riker je u martu 2006. preneo meštanima Štrpca da će se u procesu privatizacije uzeti u obzir zabrinutost i specifična potreba lokalnih Srba, te da će se u tenderskom procesu naći mehanizam za zaštitu srpskih interesa. Iz Prištine je dolazila inicijativa da bi se u budućnosti Srbi i Albanci mogli zapošljavati procentualno, po etničkoj zastupljenosti. Znači, u "Ineksu" bi to bilo deset radnika – sedmoro Srba i troje Albanaca. Joakim Riker je procenjivao da bi za modernizaciju turističkog kompleksa trebalo uložiti više miliona evra kako bi ta destinacija postala jedno od najprestižnijih zimovališta na Balkanu. Danas su u hotelima retki "civilni gosti". Najviše je predstavnika međunarodne zajednice i "natovaca", kao što je to i sam potpukovnik Ivanovič. On zna da

su pre njega tu takođe živeli predstavnici za očuvanje reda i mira, iz Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, koji su se pre rata bavili albanskom iredentom. Specifičan vid "turizma".

Puževi

Na ulazu u Brezovicu, već ga je zatekao sumrak. Pre večere potpukovnik Denis Ivanovič rešio je da proveri kakvo je stanje iza baze KFOR. Prošao je pored restorana u kom zbog mraka nije bilo gostiju. Na Kosovu su stalne restrikcije struje, a električne energije ima pola dana, a ponekad samo po nekoliko sati dnevno. Dese-tak metara dalje, na klupama i gajbicama sedeli su meštani, pili pivo i pričali. Ponudili su ga "skopskim", ali je zbog dužnosti odbio. Sedeo je s njima i ćutao. Iako je sve razumeo, nije se uključivao u razgovor. On je povučen i tih, pravi Ukrajinac. A pivo bi popio. Posle trećeg piva pita ga lokalni deda da li je čuo za puževe. Ivanovič odmahne glavom. "Od pretprošle godine su se pojavili puževi koji sve jedu. Čudni, izgledaju kao golaći i ne možeš im ništa. Eto, deca su otkrila da ih možeš ubiti jedino tako što ih posoliš. Pojedu sve – travu, drveće, kese, sve." Potpukovnik Ivanovič je samo gledao. Dvojica su ustala i krenula da traže čudnog puža. Donela su ga i posolila. Kao posut kiselinom, puž se rastopio. Denis je ustao i seo u vojni transporter. "To nam je CIA bacila", vikne neko. "Svakako", otpozdravi potpukovnik Denis Ivanovič i ode na večeru.

Balkan u potrazi za herojima: decembar 2007.

Roki, Tarzan, Brus Li i Putin⁵

Da li glorifikovanje Putina i Klintona može da pomogne Srbiji i Kosovu u rešavanju konačnog statusa južne pokrajine

Predsednik Ruske Federacije, Vladimir Putin, proglašen je za počasnog građanina u nekoliko gradova i opština Srbije. Novi talas rusofilstva na Balkanu pojavio se faktički početkom 2007. godine, kada su intenzivirani pregovori oko konačnog statusa Kosova i nakon što je Ruska Federacija dodatno potvrdila da će podržati stavove Beograda, da će podržati teritorijalnu celovitost Srbije

☞ *Vidi na kraju teksta dodatak "Počast".*

Titov grad

Grad Vrbas u Vojvodini, jedan je od onih čija je Skupština opštine donela odluku o proglašavanju Putina za počasnog građanina. Tom prilikom *BBC* se obratio predsedniku Opštine Vrbas, Željku Lainoviću, sa pitanjem šta je bio razlog zbog čega je Putin dobio status počasnog građanina:

"Mi smo se obratili njegovoj ekselenciji ambasadoru Ruske Federacije u Beogradu, Aleksandru Aleksejevu, sa obaveštenjem

⁵ "Балкани в пошуках героїв: Рокі, Тарзан, Брюс Лі та Путін", *BBC World Service, Ukrainian Section*, 19 грудня 2007 (19. decembra 2007), http://www.bbc.co.uk/ukrainian/world/story/2007/12/071219_serbia_putin_oh.shtml (tekst je proširen dodatnim informacijama)

da smo predložili predsednika Putina za ovo izuzetno priznanje, imajući u vidu aktivnost predsednika Rusije i bratskog ruskog naroda u rešavanju statusa Kosova, kao i doprinos daljem razvoju saradnje naših naroda... Narod opštine Vrbas je dugi niz godina prosto očekivao tako nešto, jer uzajamna veza rusko-srpskog prijateljstva postoji od davnina, pa i vekovima" – rekao je Lainović.

Predsednik Opštine Vrbas je iz redova Srpske radikalne stranke, koja je krajem devedesetih godina pokrenula inicijativu da se SR Jugoslavija "pripoji" Savezu Ruske Federacije i Belorusije, posebno uoči NATO bombardovanja 1999. godine.

Nakon dolaska radikala na vlast u Vrbasu 2004, opštinski radio "Vrbas" ukinuo je translaciju Svetskog servisa *BBC* na srpskom i ukrajinskom jeziku. Dopisnik novosadskog lista *Dnevnik* iz Vrbasa, Niko Perković, smatra da je u tom gradu oduvek postojala "ljubav prema Rusiji", međutim, to nije bilo presudno da se Putin proglasi počasnim građaninom:

"Svedoci smo da je proglašavanje Putina počasnim građaninom trend u čitavoj Srbiji, pa je tako do toga došlo i u Vrbasu. Međutim, Vrbas se pre može povezati sa nekom odanošću ka narodnim vođama. Tako je Vrbas kao zaslužan grad 80-ih godina dobio tu čast da nosi Titovo ime, a za vreme Miloševića taj grad je uvek važio za jedan centar koji je odan njegovom režimu, odatle je iz razvijene industrije uvek stizala pomoć", kazao je novinar Perković.

Hollywood

Pažnju javnosti i komične reakcije na Balkanu tokom dvehiljaditih privukle su inicijative za podizanje spomenika sa likovima iz holivudskih filmova. Prvo je veliko interesovanje medija privukao spomenik Brus Liju, podignut 2005. u Mostaru u Bosni. Zatim je u Srbiji u avgustu 2007. u centru Žitišta, kod Zrenjanina, podignuta statua visine tri metra filmskom heroju Rokiju. U Banatu, u selu Međi planirano je podizanje spomenika Tarzanu, ali iako je

navodno glumac Peter Janoš Vajsmiler tamo rođen 1904, nije bilo sredstava za njegovu realizaciju.

Podizanje spomenika u čast holivudskih likova na Balkanu smatra se svojevrsnom ironijom na čestu promenu društvenih vrednosti prošlih decenija i "heroje" tih vremena – od NOB do poslednjih ratova devedesetih. Pitanje davanja predsedniku Putinu statusa počasnog građanina, znatan broj građana, ipak, shvata ozbiljno.

Kosovo

S druge strane, dok Srbija po pitanju očuvanja teritorijalnog integriteta računa na pomoć Rusije i Kine u Savetu bezbednosti UN, etnički Albanci na Kosovu očekuju da će za nezavisnost dobiti podršku Vašingtona. U Prištini, bulevar nosi ime bivšeg predsednika SAD Bila Klintona, a na ulicama glavnog grada Kosova se povremeno mogu naći razni američki simboli, kao što su plakati, zastave ili makete kipa Slobode.

Istovremeno, na Severu Kosova, koje je naseljeno pretežno etničkim Srbima, intenziviranjem završnih pregovora oko konačnog statusa Kosova takođe su se mogli naći plakati, ali sa likom Vladimir Putina i ruske zastave. U Kosovskoj Mitrovici početkom decembra 2007. godine bio je podignut i spomenik prvom ruskom konzulu, Grigoriju Stepanoviču Ščerbinu, koji je poginuo u tom gradu u atentatu 1903. godine, a čiji je prvobitni spomenik u južnom delu grada bio porušen 2001. godine.

Tako zatrpani simbolima Rusije i Sjedinjenih Američkih Država, koji se tu mogu naći na skoro svakom koraku, Srbija i Kosovo su privukli pažnju stranih medija. Jer, upravo Kosovo početkom 2008. godine postaje važna geopolitička tačka, gde će odlučujuće rešavanje konačnog statusa postati poligon za odmeravanje političkog uticaja između Vašingtona i Moskve.

Počast

DODATAK ☞ Radio B92 je izveštavao da je od druge polovine 2007. godine, predsednik Rusije, Vladimir Putin, proglašen za počasnog građanina u više od 10 opština i gradova Srbije. Ukazivanje tolike počasti, piše B92, koju u Srbiji nije imao ni Slobodan Milošević, omogućili su mu odbornici radikala uz podršku socijalista i članova DSS, a do kraja januara 2008, odluke o imenovanju Putina za počasnog građanina donete su u Raškoj, Ljuboviji, Šidu, Loznici, Vrbasu, Kikindi, Rumi, Apatinu, Somboru, Vladičinom Hanu, Svilajncu, Nišu i Novom Sadu.

II - Petodnevni rat

Ukrajina–Krim: jul 2008.

Kozaci i NATO⁶

Početak leta 2008. godine pažnju javnosti privukle su informacije da se u crnomorskom regionu, u relativno mirnim okolnostima, nagomilavaju razne vojne organizacije, održava veliki broj vojnih vežbi i toliko pažnje poklanja raznim oblicima međunarodne vojne saradnje

Državni odnosi između Rusije i Ukrajine od početka 2008. godine bili su pogoršani zbog društveno-političke situacije na Krimu. Moskva se protivila održavanju vojnih vežbi ukrajinske armije sa zapadnim vojnim savezima i snagama, poput NATO i Sjedinjenih Američkih Država, dok je Kijev tražio od Rusije da obustavi podršku akcijama koje ugrožavaju ukrajinski suverenitet i zahtevao da Moskva počne sa pripremom izmeštanja ruske Crnomorske flote iz Sevastopolja na Krimu.

Pitanje buduće bezbednosne stabilnosti Krima direktno je bilo povezano sa ambicijama prozapadnog "narandžastog" političkog bloka u Kijevu da Ukrajinu integriše u NATO i otvorenom protivljenju Rusije da se severnoatlantska alijansa proširi na Istok, na republike bivšeg Sovjetskog Saveza. Osim što za Krim postoji interes u birokratskim fasciklama Moskve i Kijeva, na samom ukrajinskom poluostrvu za svoja prava bore se čak tri zainteresovane

⁶ "Ukrajina–Krim: Kozaci i NATO", *Vreme*, br. 917, 31. jul 2008, str. 62–63.

strane – Rusi, Ukrajinci i krimski Tatai. I dok se turisti odmaraju na obali Krima i uživaju u ambijentu helenoorijentalnih ostataka, od 2007. tu dolazi do pojedinačnih međuetničkih konflikata, a u sasvim ozbiljne probleme uključene su i polumilitantne grupe pomalo romantičnih naziva: "kozaci zaštitnici pravoslavlja" i "tatarski askeri", drevni krimsko-tatarski muslimanski ratnici.

Povetarac

U julu 2008. na Krimu i u Odeskoj i Nikolajevskoj oblasti završena je vojna vežba u okviru programa Partnerstvo za mir i armije Sjedinjenih Američkih Država, takozvani Si briz-2008 (Morski povetarac), manevri koji se od 1997. godine gotovo svakog leta održavaju u Ukrajini, na Crnom moru. Na toj vojnoj vežbi učestvovali su predstavnici iz 16 zemalja, uglavnom iz Zapadne Evrope i bivših sovjetskih republika, a sa prostora bivše Jugoslavije učestvovala je Makedonija. Za vreme održavanja vojne vežbe Si briz-2008, Kijev je posetila nemačka kancelarka, Angela Merkel, koja je izjavila da će podržati težnje Ukrajine za učlanjenje u NATO, ali nije precizirala kada. Merkelova od Ukrajine pre svega očekuje saradnju u organizovanju transporta energenata, nafte i gasa, u Evropu iz Kaspijskog regiona. Kao i gotovo svake godine, protiv manevara Si briz-2008 organizovane su bile demonstracije protivnika integracije Ukrajine u NATO i saradnje sa armijom SAD.

Odmah nakon manevara Si briz-2008, u Sevastopolju, gde se nalazi Crnomorska flota Ruske Federacije, održana je proslava Dana ruskih pomorskih snaga. To je četvrto slavlje takve vrste od maja 2008, povezano sa Crnomorskom flotom, što se u ukrajinskim državnim krugovima tumačilo kao "demonstracija vojne sile od strane Rusije".

U kontekstu zategnutih odnosa Rusije i NATO zbog mogućeg proširenja na Istok, međunarodnu javnost je u julu 2008. najviše iznenadila informacija da je na severnom Barenčovom moru u Novorosijsku održana vojna vežba ruske mornarice i NATO pod nazivom Severni orao-2008, kao deo programa Rusija-NATO.

Kozaci i askeri

Kako pišu ukrajinski analitičari bliski državnim strukturama u Kijevu, nakon samita NATO u Bukureštu, u aprilu 2008, evropske članice Alijanse nisu odobrile Akcioni plan Ukrajine i Gruzije za ulazak u NATO (MAP), ali su podržale njihovu težnju za integracijom, što je uticalo na Kremlj da se odluči za primenu agresivnijih metoda kako bi sprečio širenje NATO u sferu svojih interesa. Jedno od sredstava, pišu ukrajinski izvori, bila je relativizacija teritorijalne pripadnosti poluostrva Krim u Ukrajini, u čemu bi posebnu ulogu trebalo da imaju i kozačke organizacije. Niz organizacija kozaka i njihovih atamana na Krimu bilo je uključeno u podizanje svesti o posebnosti Krima i u organizovanju akcije protesta protiv održavanja zajedničkih vojnih vežbi sa NATO, poput Si briza. Ove akcije je navodno koordinisao Savez kozačkih vojski Rusije, a podržavala ih je i Pravoslavna crkva moskovskog patrijarhata u Ukrajini.

Međutim, poznate su i činjenice da se legalni kozački pokreti na Krimu ne koriste uvek u legalne svrhe. Jedan od najvećih društvenih problema na Krimu nakon raspada SSSR i povratka na te teritorije krimskih Tatara, jeste i nemogućnost repatrijacije nekada nacionalizovane zemlje. Po uzoru na kozake, a u strahu od raznih vrsta pritisaka, krimski Tatari su takođe počeli da se organizuju u tradicionalne ratničke skupine, takozvane askere ☞ *vidi na kraju teksta dodatak "Kozачki zakoni"*. Procenjuje se da prisustvo stranih armija i vojno-političkih organizacija, poput ruske Crnomorske flote i NATO, garantuje bezbednost na Krimu, ali da razne tradicionalne poluvojne grupe, kao kozaci i askeri, mogu isto tako uticati na pogoršanje opšte bezbednosne situacije na tom poluostrvu, koje je zbog geografskog položaja kroz istoriju bilo interesantno uticajnim državama ☞ *Vidi na kraju teksta dodatak "Romantičan Krim"*.

Mali strahovi

Pomalo je tada bila zabrinjavajuća činjenica da se u crnomorskom regionu, u relativno mirnim okolnostima, nagomilavalo razne vojne organizacije, održavao veliki broj vojnih vežbi i toliko pažnje poklanjalo raznim oblicima međunarodne vojne saradnje. Početkom jula 2008. u Rusiji, nedaleko od granice sa Gruzijom, bile su održane vojne antiterorističke vežbe ruskih snaga bezbednosti pod nazivom Kavkaz 2008, upravo u periodu pogoršanja bezbednosne situacije u Abhaziji i Južnoj Osetiji. U to vreme u Gruziji je bila održana međunarodna vojna vežba pod nazivom Brzi odgovor-2008, u okviru programa Partnerstvo za mir, u kojoj su učestvovali predstavnici armija Sjedinjenih Američkih Država, Gruzije, Ukrajine, Azerbejdžana i Jermenije. Slične vojne vežbe Gruzija je sa Turskom organizovala u aprilu 2008. godine. Samo u Ukrajini je 2007. godine organizovano sedam međunarodnih vojnih vežbi.

Očigledno je da su planovi NATO da iz crnomorskog regiona integriše važne države poput Ukrajine i Gruzije, a reakcije Moskve svedoče da je Rusija bila oprezna da ne izgubi strateške pozicije u sferi svojih tradicionalnih interesa. Sudeći po državnim saopštenjima, i Kijev je bio oprezan da bi zbog interesa velikih sila Ukrajina mogla da se suoči sa teritorijalnom podelom. Sve aktuelnije je bilo i pitanje "energetske bezbednosti", što je popularan izraz za pružanje nove vrste sigurnosti u svetu koja se odnosi na obezbeđivanje energenata, prvenstveno nafte i gasa, bez kojih nijedna savremena država ne može ostvariti rast ekonomije i privrede, a glavni naftovodi i gasovodi sa Istoka na Zapad vode preko crnomorskog regiona. Takođe, ne treba imati iluziju da se zategnutost odnosa između Zapada i Moskve može porediti sa periodom Hladnog rata. Činjenica da je Rusija učestvovala u vojnim vežbama sa NATO na Barentovom moru, govorila je u prilog tome da osim "zveckanja oružjem", ne bi trebalo očekivati ozbiljniji sukob, već i

moguću bližu saradnju između zemalja članica severnoatlantske alijanse i Rusije. Nažalost, ukoliko bi došlo do lokalnog oružanog sukoba, najviše štete od strateških odmeravanja između Zapada i Moskve imale bi manje države sa podeljenim društvima, kao što su Gruzija, Ukrajina, pa čak i Srbija.

Kozački zakoni

DODATAK ☞ Nakon Drugog svetskog rata 1944. godine Staljin je optužio krimske Tatare za kolaboraciju sa nacistima, zbog čega je došlo do njihove masovne nasilne deportacije u istočne delove SSSR, najviše u Uzbekistan. Većina krimskih Tatara u izgnanstvu sve vreme je težila povratku na Krim, što im je omogućeno tek 1989. godine pre raspada SSSR, kada se početkom devedesetih na Krim vratilo oko 200.000 krimskih Tatara.

Po povratku u praotadžbinu, krimski Tatare tražili su od ukrajinskih vlasti zemlju, zbog čega su izbili prvi lokalni međuetnički sukobi. Ni gotovo dve decenije nakon njihovog povratka i osamostaljivanja Ukrajine nije bio donet odgovarajući zakon o povratku i podeli zemlje, a analitičari smatraju da lokalne vlasti, pa i Kijev, ne žure da donesu takve odluke jer bi povratak imovine Tatarima bio veliki finansijski teret za državu. Zbog takve politike, krimski Tatare, koji su u izgnanstvu toliko čekali na povratak, prisiljeni su bili da bespravno zauzimaju parcele i da često žive u nehumanim uslovima, bez krova nad glavom i zaposlenja.

Postoje i druge odluke političke prirode koje ne doprinose harmoniji međunacionalnih i međuverskih odnosa na Krimu: reč je o nekoliko ukaza predsednika Ukrajine o obnavljanju tradicionalnog pokreta kozaka koji je stvorio mogućnost legalnog organizovanja tradicionalnih kozačkih skupina. Međutim, sudeći po pisanju ukrajinskih nezavisnih medija, uz očuvanje tradicije, kozačke organizacije bave se i pružanjem usluga lične zaštite, da bi u nekim slučajevima, po potrebi, postajale i "privatne armije" lokalnih krimskih, uglavnom proruski orijentisanih biznismena, koji su

često vršili pritisak kako Tatari ne bi dobili zemljište u atraktivnim predelima turističke zone poluostrva.

Problem povratka zemljišta krimskim Tatarima i pojave paramilitantnih kozačkih pokreta krajem 2007. godine, pokrenuli su pitanje u organima samouprave krimskih Tatara, parlamentu – kurultaju i vladi – madžilis, da i oni traže mogućnost očuvanja svoje vojne tradicije, preko pokreta takozvanih askera. Takva ideja nastala je nakon sukoba Tatara sa policijom u Simferopolju na Krimu krajem 2007. godine, kada su protestovali sa zahtevom da im se vrati zemlja, kao i da im se obezbedi plac za izgradnju džamije. U sukobima je učestvovalo oko hiljadu pripadnika "raznih vidova policije", u tom broju, navodno, i kozačke organizacije, a u demonstracijama je bilo ranjeno sedam Tatara.

Romantičan Krim

DODATAK ☞ Prema popisu iz 2001. godine, Autonomna Republika Krim broji nešto više od dva miliona stanovnika, a tri najveće etničke grupacije na Krimu su Rusi (58 odsto), Ukrajinci (24 odsto) i krimski Tatari (12 odsto).

Istorija Krima protkana je velikim interesovanjem raznih naroda za poluostrvo, primamljivo, pre svega, zbog svog geografskog položaja i klime. U VI i V veku p. n. e. Krim su naselili Grci, emigranti Elade, o čemu danas svedoče ostaci arhitekture koji privlače turiste. Krštenje Kijevske Rusi 988. godine počelo je upravo na Krimu, koji je tada bio pod jurisdikcijom Vizantije, nakon osvajanja grada-države Korsuna (bivši Hersones), gde je navodno, zvanično bio kršten Vladimir Veliki. Krim su tokom istorije naseljavali Tavri, Skiti, Grci, Goti, Rimljani i Tataro-Mongoli, a mešavinom svih tih naroda nastao je etnos krimski Tatari, koji se islamizovao pod uticajem Osmanske imperije, i koji je zbog jezika i islama ostao u bliskom odnosu sa Turskom. U XIV veku stepski predeli između Krima i tadašnjih zemalja Rusije postali su utočište za Slovene i Tatara koji nisu hteli da priznaju nijednu vlast

i u toj zoni stvoren je temelj kozačke vojske. U početku su to bili tatarski kozaci islamske veroispovesti, da bi kasnije bila stvorena hrišćanska kozačka vojska. Te dve horde stvorile su zajedničku vojsku Zaporoških kozaka. Ruska imperatorka Katarina II 1783. godine anektirala je Krim i od tada počinje njegov privredni i ekonomski procvat. Do XIX veka krimski Tatari predstavljali su više od 90 odsto populacije Krima.

Na početku XX veka na Krimu je bila stvorena još jedna romantična autonomija – Sovjetska Socijalistička Republika Tavridi, koju su boljševici proglasili 1918. godine, ali je trajala samo mesec dana, jer su rukovodstvo streljali nacistički vojnici. U Drugom svetskom ratu Krim je okupirala nacistička Nemačka. Administrativno pitanje poluostrva Krim predsednik Hruščov je rešio pri reviziji granica SSSR 1954. godine, pripojivši ga sovjetskoj republici Ukrajini.

Rat na Kavkazu: avgust 2008.

Mir – na silu⁷

Da li je mala kavkaska država Gruzija, koja je vojno mnogo slabija od Rusije, doista mislila da može nadjačati Rusku Federaciju, ili je to bila akcija sa unapred izvesnim ishodom, s ciljem da se probudi "ruski medved" i svetu prikaže njegova surovost na prostoru bivšeg SSSR

Ratna dejstva u separatističkoj gruzijskoj republici Južnoj Osetiji počela su 8. avgusta 2008. godine, u noći između četvrtka i petka. Gruzijske snage bezbednosti prešle su granicu otcepljene republike i ušle u glavni grad Chinvali, tvrdeći da je njihova akcija bila odgovor na ulazak dodatnih snaga Ruske Federacije u Južnu Osetiju, koju Tbilisi smatra delom svoje teritorije, s ciljem uspostavljanja suvereniteta nad tom samoproглаšenom republikom. Rusija je na intervenciju Gruzije reagovala oštro, osudivši Tbilisi za napad na ruske mirotvorce i civile u Južnoj Osetiji, koji su većinom državljani Ruske Federacije.

Ruska i gruzijska strana uglavnom su optuživle jedna drugu. Mediji iz obe države preko malih ekrana prikazivali su strahote artiljerijskog granatiranja, tenkove, avijaciju, stradanja civila, razaranja glavnog grada Chinvalija i pograničnog gruzijskog grada Goriya.

⁷ "Rat na Kavkazu: Mir – na silu", *Vreme*, br. 919, 14. avgust 2008, str. 48–53.

Konflikt

Početak avgusta 2008. godine predsednik Gruzije Mihail Sakašvili preko medija se obratio vlastima Ruske Federacije i zatražio da "Moskva bude garant autonomije Južne Osetije u granicama Gruzije". Za to vreme, ali i tokom leta 2008, između Gruzije i Južne Osetije pojedinačno je razmenjivana vatra.

U četvrtak uveče 7. avgusta 2008, uz posredovanje ruskih mirotvoraca postignut je dogovor o primirju između snaga bezbednosti Gruzije i Južne Osetije, s ciljem da u petak 8. avgusta počnu mirovni pregovori. Iste noći počela su obostrana ratna dejstva. Do subote 9. avgusta je dobro opremljena gruzijska vojska zauzela položaje u Chinvaliju, dok se, nakon pojačanja iz Rusije, situacija okrenula u korist Južne Osetije, ili tačnije – Rusije.

Sjedinjene Američke Države pozvale su na prekid vatre, a predsednik Džordž Buš u svom obraćanju nazvao je delovanje Rusije "opasnim i disproporcionalnim u odnosu na vojnu snagu Gruzije". Američki potpredsednik Dik Čejni podržao je gruzijskog predsednika Sakašvilija i rekao da "ruska agresija ne sme ostati bez odgovora i da može imati negativan uticaj na američko-ruske odnose". Predsednik Ruske Federacije, Dmitrij Medvedev, gruzijsku intervenciju nazvao je "humanitarnom katastrofom, stradanjem građana i mirotvoraca Ruske Federacije, uništavanjem imovine i kršenjem mirovnih sporazuma i međunarodnog prava". Medvedev je rekao da će Moskva, dok se ne obustave gruzijski napadi, prema Tbilisiju "primenjivati taktiku prisile na mir". Ruski premijer Vladimir Putin nazvao je intervenciju gruzijske vojske "genocidom" i optužio Vašington za podršku Tbilisiju, kao i da SAD koriste hladnoratovske metode u vođenju međunarodne politike. Gruzijski predsednik Mihail Sakašvili rusku intervenciju nazvao je agresijom protiv suverene Gruzije i pozvao međunarodnu zajednicu u pomoć. Predsednik nepriznate Južne Osetije, Edvard Kokojti, pojavljivao se u medijima kako obučen u maskirnu uniformu, zabrinutog izgleda pomaže civilima u Chinvaliju.

Za to vreme, dok su se strane uzajamno optuživale, u glavnom gradu Južne Osetije Chinvaliju i u zoni konflikta došlo je do humanitarne katastrofe: gotovo polovina građana nepriznate republike prebegla je u susednu Severnu Osetiju, hiljade Gruzina napustilo je zonu sukoba u severnoj Gruziji. Ruske i zapadne agencije prenele su da je u sukobima poginulo više od 1500 osoba, od čega 18 ruskih mirotvoraca, desetina gruzijskih vojnika i na stotine je ranjeno. Nastupom ruskih snaga na teritoriju Gruzije, civili su počeli da napuštaju pogranični region, pa čak i glavni grad Tbilisi. Situacija je bila napeta i u Abhaziji, gde su se takođe odvijala ratna dejstva.

Savet bezbednosti Ujedinjenih nacija od početka konflikta zasedao je nekoliko puta i, bez obzira na kritičnost situacije, nije uspeo da donese nikakav dokument kojim bi se okončao oružani sukob. Ministar spoljnih poslova Francuske, koja je predsedavala Evropskom unijom, Bernar Kušner, i predsedavajući OEBS, Aleksandar Stub, prvi su doputovali u Tbilisi s ciljem da počnu mirovni pregovori, koje je odmah prihvatio Mihail Sakašvili, dok je Rusija u startu tražila potpuno povlačenje gruzijske vojske iz zone konflikta u Južnoj Osetiji, ali i iz Abhazije, i u protivnom je najavljivala veći pritisak "uz pomoć sile" na Tbilisi. Predsednik Medvedev je u uto-rak 12. avgusta doneo odluku o završetku vojne operacije u Gruziji, jer je – kako je prokomentarisao – "agresor kažnjen".

Ratna dejstva vođena su i na Crnom moru, gde je prema izveštaju ruskih agencija ruska mornarica, koja je blokirala snabdevanje naoružanjem Gruzije morskim putem, potopila jedan gruzijski brod. Povodom te operacije čuo se i stav Ukrajine, koja je negodovala zbog angažovanja ruskih brodova iz Crnomorske flote koja se nalazi na Krimu i najavila da "ukoliko ruska mornarica bude učestvovala u ratnim dejstvima, Kijev neće pustiti ruske brodove nazad u Sevastopolj".

Rusko ministarstvo odbrane optužilo je oružane snage Sjedinjenih Američkih Država da već duže vreme podržavaju gruzijsku

armiju u obuci i opremanju, a u avgustovskim ratnim dejstvima da su "američkim transporterima iz Iraka prevezli 800 gruzijskih vojnika iz sastava koalicionih snaga i znatan deo opreme, koja se navodno koristila u sukobima u Južnoj Osetiji".

Podgrevanje

Ko prati zbivanja na Kavkazu, mogao je da pretpostavi ovakav ishod događaja. Nije mogla da ostane neprimećena zabrinjavajuća činjenica da su se u crnomorskom regionu, u relativno mirnim okolnostima, od početka leta 2008. godine nagomilale razne vojske, a nekoliko međunarodnih vojnih vežbi održano je u Ukrajini, Rusiji, Gruziji i u Turskoj.

Od početka leta 2008. situacija u Gruziji bila je krajnje napeta, a posebno krajem jula, između gruzijskih i južnoosetijskih snaga bezbednosti, kada je više puta razmenjivana vatra, a Južnu Osetiju su nekoliko dana pre konflikta napustili autobusi sa izbeglicama iz pograničnog regiona, uglavnom žene i deca. U Abhaziji, početkom jula 2008, dogodila se serija eksplozija. U svim tim pojedinačnim konfliktima poginulo je više desetina ljudi, a na stotine je ranjeno.

Međusobne provokacije između Južne Osetije i Abhazije s jedne i Tbilisija sa druge strane 2008. godine počele su u aprilu, odmah nakon samita NATO u Bukureštu, kada su Gruzija i Ukrajina bile "ohrabrene" da se pripreme za članstvo u alijansu. Kriza je delimično internacionalizovana pred Savetom bezbednosti Ujedinjenih nacija u julu, kada su se, gotovo istovremeno, našla dva predloga za raspravu – ruski i gruzijski. Prvo je Rusija dala na razmatranje SB UN rezoluciju u kojoj se izražava "duboka zabrinutost zbog eksplozija u zoni gruzijsko-abhaskog konflikta", a onda je Gruzija zatražila hitnu sednicu SB UN povodom rasprave o "narušavanju njenog vazdušnog prostora od strane Ruske Federacije". Reč je o ekscesu uoči posete državnog sekretara SAD, Kondolize Rajs, početkom jula 2008. Gruziji, kada su ruski borbeni avioni

probili vazdušni prostor gotovo do prestonice Tbilisija, što je nedvosmisleno protumačeno kao ruski odgovor na povećani američki angažman u Jugoistočnoj Evropi i na Kavkazu.

Ruska strana

Stavljajući na stranu međusobne optužbe Rusije i Gruzije ko je i u kojoj meri odgovoran za ratno razaranje u Južnoj Osetiji i Gruziji, pokušaćemo da izdvojimo koji su to interesi direktnih učesnika i zainteresovanih strana u južnoosetijskom i abhaskom konfliktu.

Rusija je u vreme raspada Sovjetskog Saveza, početkom devedesetih godina XX veka, podržala proces samoproглаšenja Južne Osetije i Abhazije ↪ *Vidi na kraju teksta dodatke "Južna Osetija" i "Abhazija"*, a južnoosetijskim i abhaskim vojnicima u borbi protiv gruzijskih snaga bezbednosti tada su bili priključeni dobrovoljci sa ruskog severnog Kavkaza. U mirovnim pregovorima polovinom devedesetih uspostavljen je status kvo, što znači da Rusija nikada zvanično nije podržala nezavisnost Južne Osetije i Abhazije, niti je uticala na vlasti u Suhumiju i Chinvaliju da se integrišu u Gruziju i zbog toga su te teritorije nazvane "zamrznutim konfliktima". Rusija je u slučaju Južne Osetije i Abhazije primenjivala dvostruke standarde, jer je od 1992. godine bila glavni posrednik u pregovorima i vođenju mirovnih misija, a istovremeno je podržavala separatistička raspoloženja, time što je Južnoosetinima i Abhazima dala mogućnost sticanja ruskog državljanstva.

Tbilisi ima evroatlantske planove, čime bi Gruzija mogla odseći Rusiju od uticaja na južnom Kavkazu i Kaspijskom moru – od Jermenije i Azerbejdžana. Kontrola crnomorskog, kavkaskog i kaspijskog regiona omogućava Rusiji da zadrži tradicionalnu geopolitičku poziciju koju je vekovima kontrolisala, a pre svega aktuelne energetske puteve nafte i gasa, koji Rusiji daju poziciju energetskog monopoliste u regionu i u Evropi.

U političkom kontekstu, kriza u Gruziji je još pre ratnih sukoba došla do tačke gotovo direktne konfrontacije između Sjedinjenih

Američkih Država i Rusije: Vašington je ohrabrivao Tbilisi nadom da će ulaskom u NATO rešiti problem teritorijalne celovitosti zemlje, dok je Moskva ulagala sve napore kako bi sprečila širenje severnoatlantske alijanse u sferu njenih geopolitičkih interesa. Rusija se javno protivi integrisanju Gruzije u NATO, naglašavajući da "ne želi prisustvo stranog bloka na svojim granicama", a ruski zvaničnici su više puta 2008. godine izjavljivali da učlanjenje u NATO neće rešiti probleme teritorijalne celovitosti zemlje.

Moskva je tokom pregovora oko budućeg statusa Kosova upozoravala da će nezavisnost južne srpske pokrajine imati uticaj na osamostaljivanje preostalih zona "zamrznutih konflikata" na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, a posebno na Transdnjestarsku Republiku u Moldaviji, Južnu Osetiju i Abhaziju u Gruziji i Nagorno Karabah u Azerbejdžanu, ali do "avgustovskog konflikta" Rusija zvanično nikad nije priznala nezavisnost tih republika.

Gruzijska strana

Ulazak gruzijskih snaga na teritoriju otopljene Južne Osetije, Tbilisi je objašnjavao kao težnju za "teritorijalnim reintegrisanjem" vlastite države. Prozapadni predsednik Mihail Sakašvili došao je na vlast na talasu "šarenih revolucija", koje su se odigrale u bivšim sovjetskim republikama Gruziji, Ukrajini i Kirgistanu od 2003. do 2005. godine, i koje su posebno uticale na zhladeenje odnosa između Zapada i Rusije. Sakašvili je u predsedničkoj kampanji u oba svoja mandata naveo kao prioritet uspostavljanje teritorijalne celovitosti zemlje i evroatlantske integracije, s tim što je 2004. godine uspeo da mirnim putem integriše južnu separatističku republiku Adžariju ↪ *Vidi na kraju teksta dodatak "Abhazija"*, ali je u Južnoj Osetiji i Abhaziji naišao na žestok oružani otpor. Kao što je poznato, jedan od uslova za učlanjenje u severnoatlantsku alijansu jeste teritorijalna celovitost i odsustvo stranih vojski na teritoriji zainteresovane države, a nijedno od ta dva uslova Gruzija nije zadovoljavala: na njenoj teritoriji postojale su

dva separatistička regiona i dve ruske vojne baze u Batumiju i Ahalkalaki. Rusija je povukla svoje vojne baze iz Gruzije, ali je indirektno još više podržala separatističke republike, omogućivši skoro svim građanima Južne Osetije i Abhazije da dobiju državljanstvo Ruske Federacije.

Krajem 2007. godine, Gruziju je zahvatio talas političke krize, predizborna obećanja predsednika Sakašvilija nisu bila ispunjena: ekonomska i socijalna baza bila je na niskom nivou, a država je i dalje bila podeljena. U Tbilisiju su u jesen 2007. godine održane masovne demonstracije protiv predsednika Sakašvilija i njegovih saveznika, u kojima je došlo do žestokih okršaja između gruzijskih snaga bezbednosti i demonsternata. Neredi su eskalirali i u novembru 2007, kad je u Gruziji uvedeno vanredno stanje.

Nekad proklamovan kao demokrata i "čovjek Zapada", Sakašvili se nakon uvođenja vanrednog stanja u očima znatnog dela gruzijskih građana pokazao kao autoritarni lider. U Rusiji mu je spočitavano da primenjuje silu protiv vlastitog naroda, a Zapad ga je kritikovao zbog marginalizacije opozicije, medija i prekomerne upotrebe sile. Mihail Sakašvili je tada pod pritiskom opozicije i Zapada pristao da raspíše predsedničke i parlamentarne izbore.

Početakom 2008. godine politička situacija potpuno se okrenula u korist Sakašvilija – on na predsedničkim izborima pobeđuje u prvom krugu, a u maju 2008. na parlamentarnim izborima njegova partija Ujedinjeni nacionalni front dobija većinu glasova.

U aprilu 2008. godine na samitu NATO u Bukureštu Gruzija i Ukrajina očekivale su Akcioni plan za učlanjenje u alijansu, ali je on, zbog protivljenja posebno evropskih članica Nemačke i Francuske, odložen do daljnje. Vlasti u Tbilisiju i predsednik Sakašvili nudili su visok nivo autonomije Južnoj Osetiji i Abhaziji u okviru Gruzije, ali kao što ti predlozi nikad nisu bili do kraja jasno definisani, tako nije bilo nikakvog odgovora ni iz separatističkih republika. Godinama je Gruzija tražila da se promeni format mirovne misije i da se regionalni problem "zamrznutih konflikata"

na severnom Kavkazu internacionalizuje. U toj inicijativi Tbilisi je 2008. godine imao posebnu podršku Vašingtona, čiji su zvaničnici više puta ponavljali da "Rusi ne mogu biti posrednici u mirovnim pregovorima, jer podržavaju zaraćene strane – južnoosetijsku i abhasku". Sudeći po svemu, Sakašviliju je posle svega očigledno preostalo jedino ono što je obećao na početku svog predsedničkog mandata, a što je nekad bilo shvaćeno samo kao šala – da "Gruzija uđe u Chinvali".

Evropski rat

Ima dosta analitičara koji tvrde da je konflikt u Južnoj Osetiji bio direktna posledica proglašenja nezavisnosti Kosova, ali se s tom konstatacijom jedino možemo složiti u tome da je to bio pokušaj Tbilisija da reši dugogodišnji problem nerešenog statusa nepriznate republike, s ciljem da se Gruzija integriše u evroatlantske strukture. Jer, Srbija nije izvršila vojnu intervenciju na Kosovu s ciljem očuvanja teritorijalnog integriteta zemlje, iako bi rezultat takve hipotetičke akcije bio sličan ovom u Gruziji, svakako na štetu Srbije. To ukazuje na činjenicu da se u međunarodnoj politici podjednako primenjuju dvostruki standardi, kako od strane Zapada, tako i od strane Rusije, posebno u slučaju poslednjih ratnih dejstava u Južnoj Osetiji.

Međutim, da li je mala kavkaska država Gruzija, koja je vojno mnogo slabija od Rusije, uz to upozorena nasrtajima ruskih vazduhoplovnih snaga na gruzijsku teritoriju tokom posete Kondolize Rajs Tbilisiju, doista mislila da može nadjačati Rusku Federaciju, ili je to bila akcija sa unapred izvesnim ishodom, s ciljem da se probudi "ruski medved" i svetu prikaže njegova surovost na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza. Rusija je ušla u ratna dejstva i očigledno je da je Moskva želela da se njen "žestoki odgovor" vidi kako na terenu nepriznatih republika, tako i na diplomatskom planu. Takav odgovor Moskve ujedno je bio i upozorenje bivšim socijalističkim tranzicionim državama koje se interesuju

za učlanjenje u NATO, kao što su Ukrajina i Azerbejdžan, a koje na svojoj teritoriji imaju dva potencijalna krizna žarišta (Krim i Nagorno Karabah), da se na njih može proširiti domino efekat konflikta iz Južne Osetije. To bi moglo biti i upozorenje da će Rusija možda i prema njima okrenuti one "rakete" kojima je 2007. godine pretila, ukoliko se NATO bude širio do njenih granica.

Rusija je, bez zvaničnog objavljivanja, ušla u rat sa Gruzijom. U taj "evropski rat", kako ga je nazvao britanski *Independent*, ušla je protiv potencijalnog budućeg saveznika Zapada, barem što se tiče NATO. U svakom slučaju, Rusija je izgubila kredibilitet posrednika i predvodnika mirotvoraca u južnoosetijskoj krizi, i Zapad će najverovatnije tražiti da u mirovnom procesu Moskva ustupi mesto Ujedinjenim nacijama, Evropskoj uniji i OEBS.

Očekivalo se da ratna dejstva i napetost neće dugo trajati jer se negativno odražavaju na rusku ekonomiju i strane investicije. Samo prvi dan konflikta, indeks ruskog tržišta RTS pao je za 6,5 odsto zbog panične prodaje akcija ruskih kompanija, a analitičari su upozoravali da bi, ukoliko ratna dejstva potraju duže, taj pad dostigao čak 25 odsto. Prvog dana rata, iz Rusije je odliv kapitala iznosio nekoliko milijardi dolara, što se odmah reflektovalo na pad vrednosti ruske rublje.

Južna Osetija

DODATAK 📖 Južni je deo etničke teritorije Osetina i nalazi se u Gruziji, dok je severni deo u sklopu Ruske Federacije. Osetini su potomci azijskih naroda, koji su se na prostor severnog Kavkaza naselili pre nekoliko stotina godina, stopivši se sa Skitima, Sarmatima i Alanima. Sebe nazivaju narodima Iron i Digoron, govore osetinski jezik koji pripada iranskoj grupi indoevropske porodice jezika. U XVIII i XIX veku za vreme širenja Ruske carevine, za razliku od drugih kavkaskih naroda, Osetini nisu pružali veliki otpor. Osetini su bili lojalni i boljševičkim vlastima na Kavkazu dvadesetih godina prošlog veka i dobili su dve autonomije: Sovjetsku Severnu i Južnu Osetiju.

Južna Osetija je nezavisnost stekla u ratu sa gruzijskim snagama bezbednosti početkom devedesetih. Konflikt je počeo pre raspada Sovjetskog Saveza, 1989. godine, kada je u Gruziji snažan uticaj imao nacionalistički lider Zviad Gamsahurdija, a u Južnoj Osetiji su počela da se bude separatistička raspoloženja, da bi konflikt od 1990. trajao do potpisivanja mira 1992. godine. Severnogruzijanski separatistički region broji samo nešto više od 70.000 stanovnika, uglavnom Osetina i Gruzijaca, pretežno pravoslavnih hrišćana. Kao i u slučaju Abhazije, znatan deo južnoosetinske populacije ima rusko državljanstvo i od početka devedesetih teži da se pripoji Ruskoj Federaciji. Gruzijci Južnu Osetiju smatraju delom svoje teritorije, čak je drugačije nazivaju od Osetina – Šida-Kartli ili Chinvalski rejon. Južnu Osetiju ne priznaju zapadne zemlje i one uglavnom podržavaju teritorijalnu celovitost Gruzije. Na nepriznatom referendumu 2006. godine većina južnih Osetina potvrdila je želju za osamostaljenjem i izlazak iz sastava Gruzije.

Rešavanjem krize oko Južne Osetije bavila se četvorostrana Mešovita kontrolna komisija predvođena Rusijom, u kojoj su učestvovali Severna i Južna Osetija i Gruzija. U mirovnom procesu gruzijska strana često je opstruirala pregovore i zastupala stav da bi Mešovita kontrolna komisija trebalo da se proširi učešćem Ujedinjenih nacija i OEBS. Zajedno sa ruskim mirotvorcima, u Gruziji je bila prisutna i monitoring misija OEBS.

Abhazija

DODATAK ✎ Takozvana Sovjetska rivijera poznato je odmaralište bivšeg rukovodstva SSSR, ali i sadašnje postsovjetske elite. Abhazija je 1991. godine bila polumilionska autonomija, naseljena hrišćanima i muslimanima sunitima, koja je u sastav Gruzije ušla u prošlom veku. Početkom devedesetih, Abhazija je proglasila nezavisnost od Tbilisija, a u borbi protiv gruzijskih snaga bezbednosti abhasku armiju su podržali severnokavkaski dobrovoljci pod vođstvom čuvenog čečenskog pobunjenika Šamila Basajeva.

Posledice rata bile su tragične, jer je gotovo polovina stanovnika Abhazije gruzijskog porekla bila primorana da napusti teritoriju i da se povuče prema unutrašnjosti Gruzije (procenjuje se da je 2003. godine u Abhaziji bilo 250 hiljada građana). Većina građana Abhazije ima rusko državljanstvo, a ona je politički i ekonomski vezana za Moskvu. Od juna 1994. godine u Abhaziji su razmeštene Kolektivne snage za podršku mira Zajednice nezavisnih država predvođene Rusijom u kojima je služilo više od 2500 vojnika, a Ujedinjene nacije su uputile mirovnu misiju od 100 posmatrača. Kako bi se rešili oružani sukobi i kriza u Kodorskom klancu, koja se dogodila u leto 2006, bili su organizovani četverostrani pregovori Abhazije, Gruzije, Ruske Federacije i Ujedinjenih nacija.

Adžarija je jedina postsovjetska separatistička republika koja je, nakon "revolucije ruža", na pomalo revolucionaran način bila vraćena u političku orbitu Tbilisija. Naime, nakon izbora krajem 2003. godine prozapadnog gruzijskog predsednika Mihaila Saakašvilija, u južnogruzijском separatističkom kraju Adžariji došlo je do svojevrsnog ponavljanja "revolucije ruža" i proterivanja lokalnog lidera Aslana Abašidzea u Moskvu. Jedan od glavnih aktera u povratku separatisanog regiona Gruziji mirnim putem bila je gruzijska omladinska organizacija Kmara.

Kavkaska kriza: avgust 2008.

Ratni miris nafte⁸

Pretpostavlja se da ratna dejstva u Gruziji, kroz čiju teritoriju prolaze važni zapadni naftovodi i gasovodi, mogu postati prekretnica u evropskoj spoljnoj politici, posebno kada je reč o "energetskoj bezbednosti" koja se sve više nameće kao jedan od prioriteta NATO

Nakon okončanja ratnih dejstava u Gruziji, uz posredovanje Evropske unije, bile su pokrenute i dve inicijative: s jedne strane sprovođenje mirovnog sporazuma, a s druge odlučnija integracija bivših sovjetskih republika u NATO. Situacija je bila i dalje krajnje napeta, posebno između Sjedinjenih Američkih Država i Rusije koje, retorikom iz Hladnog rata, optužuju jedna drugu da su odgovorne za podsticanje ratnih razaranja i stradanja u Južnoj Osetiji i Gruziji.

Mirovni pregovori

Evropska unija prva je pokrenula pitanje mirovnih pregovora odmah nakon izbijanja ratnih sukoba između Rusije i Gruzije. Predsednik Francuske Nikola Sarkozy, čija zemlja je predsedavala EU, sredinom avgusta 2008. otputovao je u Moskvu zatim

⁸ "Kavkaska kriza: Ratni miris nafte", *Vreme*, br. 920, 21. avgust 2008, str. 58–61.

u Tbilisi, tražeći od obe strane prekid sukoba. Predsednik Medvedev je 12. avgusta doneo odluku o završetku "vojno-mirovne" operacije u Gruziji.

Sarkozi je posredovao da predsednici Dmitrij Medvedev i Mihail Sakašvili potpišu mirovni sporazum u šest tačaka. Plan je podrazumevao: "odsustvo primene sile, zaustavljanje ratnih dejstava, omogućavanje pružanja humanitarne pomoći nastradalima, povratak gruzijske i ruske vojske na položaje koje su zauzimale do početka konflikta i omogućavanje međunarodnih pregovora o bezbednosti u Južnoj Osetiji i Abhaziji".

Iz mirovnog sporazuma bila je izbačena tačka koja se odnosi na status nepriznatih republika i teritorijalnu celovitost Gruzije, jer su sukobljene strane o tome imale dijametralno različite stavove. SAD su predlagale isključivanje Rusije iz mirovnih operacija u Gruziji, a zvaničnici u Moskvi su kazali da neće imati obzira prema suverenitetu Gruzije, te da su spremni da podrže nezavisnost nepriznatih republika.

Uslovno rečeno, mirovni sporazum u šest tačaka počeo je da se realizuje kada je ruski predsednik Dmitrij Medvedev naredio povlačenje ruskih snaga bezbednosti sa teritorije Gruzije. Međutim, treba imati u vidu prethodno iskustvo mirovnog procesa u Južnoj Osetiji, u periodu od 1992. do 2005. godine, koji je tekao sporo, bio dopunjavan raznim dokumentima i sporazumima, kršen i obnavljan. Moskva je i pre potpisa mirovnog sporazuma u šest tačaka više puta zastupala stav da neće početi povlačenje svojih snaga, dok Gruzija ne potpiše sporazum o zabrani upotrebe sile protiv Abhazije i Južne Osetije.

Ipak, treba imati u vidu da je mirovni sporazum bio samo dokument o prekidu ratnih dejstava, ali ne i sporazum kojim bi se trajnije rešio problem "zamrznutih konflikata", Abhazije i Južne Osetije, u Gruziji. Nakon uspostavljanja mira sledili su pregovori koji će se baviti trajnim uspostavljanjem mira u Gruziji.

NATO

Na početku ratnih dejstava u Južnoj Osetiji, mnogi analitičari smatrali su da će Tbilisi izazivanjem konflikta sa Rusijom otežati ulazak Gruzije u NATO. Dok je paralelno sa ratnim dejstvima, besnela retorika između Vašingtona i Moskve, vodeće države Evropske unije govorile su samo o primirju i nepravednoj disproportionalnoj prirodi konflikta ➦ *Vidi na kraju teksta dodatak "NATO o Gruziji"*. Zemlje Evropske unije obično koriste suzdržan ton kada je reč o "agresivnijim potezima" Ruske Federacije, kao što je to bilo u slučaju zavrtnja gasovoda i naftovoda prema EU od stane Moskve od 2006. godine.

Međutim, za vreme posete Gruziji nakon konflikta, nemačka kancelarka Angela Merkel po prvi put je odlučno i beskompromisno podržala Tbilisi u planovima integracije u NATO. Merkelova je doputovala u Gruziju radi podrške predsedniku Mihailu Sakašviliju, tražeći od Rusije da povuče snage bezbednosti koje su ušle na teritoriju Gruzije. Nemačka kancelarka je rekla da Evropa mora više uraditi da u svoje strukture integriše susedne države. "Ako Gruzija želi da postane članica NATO, ona će to i biti. Već sada ima mnogo razloga za stvaranje nove evropske politike prema susedstvu, koja se odnosi pre svega na Gruziju, Jermeniju, Azerbejdžan, Moldaviju, Ukrajinu i Kazahstan", rekla je u Tbilisiju Merkelova. Nemačka kancelarka naglasila je da mirovni pregovori moraju proizlaziti prvenstveno iz očuvanja teritorijalne celovitosti Gruzije.

Ratna dejstva u Gruziji izazvala su zabrinutost i u bivšim komunističkim republikama, posebno u Poljskoj i Ukrajini, i podstakla njihovu integraciju u zapadne strukture bezbednosti – američki protivraketni štit i NATO. Poljska je ubrzo nakon konflikta u Gruziji sa Sjedinjenim Američkim Državama potpisala sporazum o razmeštanju elemenata protivraketskog štita, koji podrazumeva deset raketa tipa "patriot" i dodatno razmeštanje garnizona američke vojske. Moskva je još ranije izrazila protivljenje zbog

američkog protivraketskog štita u Češkoj i Poljskoj, smatrajući da je taj sistem usmeren pre svega protiv Rusije, a ne protiv Irana, kako njegovo postojanje opravdavaju u Vašingtonu, te je pretila da će "okrenuti svoje rakete prema Evropi".

Kriza na Kavkazu imala je veliki uticaj i na Ukrajinu. U Kijevu je tada na vlasti bila "narandžasta koalicija" predvođena predsednikom Viktorom Juščenkom i premijerkom Julijom Timošenko, koji su na vlast došli na prozapadnom talasu "šarenih revolucija", slično kao što je u Gruziji bio izabran Sakašvili. Kijev i Tbilisi jednako su tada težili učlanjenju u NATO. Za vreme ratnih dejstava u Gruziji predsednik Juščenko potpisao je ukaz kojim se kontroliše ruska vojna mornarica u Sevastopolju, s ciljem da se spreči agresija iz Ukrajine na treće države. Ukrajinsko ministarstvo spoljnih poslova izjavilo je kako je spremno da saraduje sa državama Evropske unije, ustupajući im svoj sistem protivraketske odbrane.

Preokret

Neočekivani preokret u stavu nemačke kancelarke Angele Merkel, samo četiri meseca nakon samita NATO u Bukureštu, na kom su Nemačka i Francuska bile veoma suzdržane oko odobranja Akcionog plana učlanjenja u NATO, govorio je o aktivnijem uključivanju vodećih država Evropske unije ne samo u postizanje primirja i saniranje štete u konfliktima, kao što je to bilo u slučaju bivše Jugoslavije, već i u kreiranju evropske spoljne politike i bezbednosti. Većina zemalja EU i potencijalnih budućih članica, tiše ili glasnije, protivile su se ruskoj intervenciji u Gruziji, smatrajući je upozorenjem za vlastitu bezbednost.

A Rusija se otvoreno protivila proširenju NATO na Istok, smatrajući da alijansa direktno ugrožava njenu bezbednost. NATO je bio podeľjen i nakon sukoba u Gruziji: Amerika i Velika Britanija, zajedno sa "mladom Evropom", bile su za veći pritisak na Rusiju, dok su Francuska i Nemačka bile za intenzivan dijalog sa Moskvom. Alijansa zato ima konsenzus o podršci teritorijalnoj celovitosti Gruzije.

Evropska unija i Rusija već duže vreme imaju složene odnose, u kojima su države EU često u inferiornom položaju zbog zavisnosti od ruskih energenata, posebno prirodnog gasa. Između Evropske unije i Rusije više godina nije bilo usaglašeno nekoliko važnih sporazuma kao što je onaj o Strateškoj saradnji, ili Energetska povelja i Sporazum o bezbednosti. Evropska politika prema Rusiji još uvek je nejedinstvena, a takozvana energetska bezbednost prepuštena je svakoj zemlji da je pojedinačno rešava putem bilateralnih ugovora. Sukobi u Gruziji ugrozili su rad dva za Zapad važna naftovoda Baku–Tbilisi–Džežhan i Baku–Supsa, kao i gasovod Baku–Erzurum.

Rusija kontroliše većinu izvora kaspiskih rezervi sirove nafte, osim naftovoda Baku–Džežhan, i gotovo u potpunosti izvorišta gasa u Centralnoj Aziji. Predsednici Rusije, Kazahstana i Turkmenistana u maju 2007. postigli su dogovor o izgradnji takozvanog Prikaspijskog gasovoda kojim će se prirodni gas iz kaspiskog regiona i Centralne Azije transportovati isključivo preko teritorije Rusije. U planu je da gasovod iz Uzbekistana, Turkmenistana i Kazahstana prolazi severnim delom obale Kaspijskog mora i priključi se na rusku mrežu gasovoda, čime je faktički Moskva u regionu ostvarila poziciju monopoliste na isporuke prirodnog gasa. Dogovorom Rusije, Kazahstana i Turkmenistana propali su ozbiljni planovi Evropske unije da u što skorijem roku izgradi takozvani Transkaspiski gasovod i spoji ga sa gasovodom Nabuko. Planovi za izgradnju ruskog naftovoda Južni tok takođe su potisnuli izgradnju evropskog gasovoda Nabuko. Nemačka je iz Rusije 2008. uvozila oko 45 odsto gasa, a Francuska i Italija oko 26 odsto. Računa se da će, ukoliko se ne nađe alternativa snabdevanja, za dve decenije zemlje Evropske unije uvoziti iz Rusije čak i do 80 odsto gasa.

Kina je takođe zainteresovana za veću dostupnost kaspiskoj nafti i centralnoazijskom gasu. U regionu, Iran takođe ima pristup energentima iz kaspisko-centralnoazijskih izvorišta, ali Evropska unija izbegava da sarađuje sa Teheranom zbog nuklearnog programa i tvrdih političkih antizapadnih stavova.

Pretpostavlja se da ratna dejstva u Gruziji, kroz čiju teritoriju prolaze važni zapadni naftovodi i gasovodi, mogu postati prekretnica u evropskoj spoljnoj politici, posebno kada je reč o "energetskoj bezbednosti" koja se sve više nameće kao jedan od prioriteta NATO. To znači da bi, ukoliko Rusija bude i dalje vodila agresivnu energetska politiku prema EU, "stara Evropa" mogla da krene sa potiskivanjem ruske politike prema Aziji, a pojedine azijske države da približi strukturama NATO i Evropskoj uniji.

NATO o Gruziji

DODATAK 🖱 Na zahtev Sjedinjenih Američkih Država, za vreme kavkaske krize u Briselu bio je održan sastanak ministara spoljnih poslova članica NATO. Ministri su zaključili da se sa Rusijom ne može saradivati dok se njena vojska, i nakon potpisanog mirovnog sporazuma, nalazi na teritoriji Gruzije. Generalni sekretar NATO Jap de Hop Shefer rekao je da se neće otkazivati nijedan program saradnje Rusija-NATO, ali da je to moguće ukoliko se ne promeni odnos Rusije prema konfliktu u Gruziji. Generalni sekretar je rekao da će jedino Savet Rusija-NATO obustaviti svoju delatnost dok se sa teritorije Gruzije ne povuče ruska vojska. Prethodno je ministar spoljnih poslova Rusije Sergej Lavrov izjavio da će se "ruska armija povlačiti onoliko vremena koliko joj je za to potrebno", a Ministarstvo odbrane Ruske Federacije saopštilo je da će se vojska intenzivnije povlačiti posle 22. avgusta 2008, koliko je potrebno da se obezbedi porušena infrastruktura za ruske mirovne snage na granici sa Južnom Osetijom.

Prema rečima državnog sekretara SAD Kondolize Rajs, koja je boravila na sastanku u Briselu, Rusija je namerno izvršila upad u Gruziju s ciljem da spreči njenu integraciju u NATO. "Spremni smo da odlučno odgovorimo Rusiji da nema pravo da određuje ko ne sme da se integriše u transatlantske strukture, kao što je to u slučaju Gruzije i Ukrajine", rekla je Kondoliza Rajs.

Nemirni Kavkaz: avgust 2008.

Izazov nezavisnosti⁹

Rusija je priznala nezavisnost Abhazije i Južne Osetije. "Ovo nije bio lak izbor, ali jedini da se sačuvaju ljudski životi", rekao je Medvedev i dodao da su sličan presedan napravile zemlje Zapada priznavanjem nezavisnosti Kosova

U drugoj polovini avgusta 2008. godine oba doma ruske Dume dala su predlog o podršci priznavanju nezavisnosti gruzijskim separatističkim republikama, a predsednik Dmitrij Medvedev potpisao je ukaz o priznavanju Abhazije i Južne Osetije. Nakon toga ruske snage bezbednosti povukle su većinu vojnika i opreme sa teritorije Gruzije, kako nalaže Sarkozijev mirovni sporazum u šest tačaka. Međutim, ostalo je nepoznato dokle se tačno u Abhaziji i Južnoj Osetiji prostire zona odgovornosti ruskih mirotvoraca i kako će ubuduće izgledati format mirovne misije u međunarodno nepriznatim gruzijskim republikama.

Povlačenje

Ruske snage bezbednosti završile su povlačenje sa teritorije Gruzije na pozicije pre izbijanja konflikta, posle čak deset dana nakon objavljivanja prekida ratnih dejstava, kako ih je ruski

⁹ "Nemirni Kavkaz: Izazov nezavisnosti", *Vreme*, br. 921, 28. avgust 2008, str. 56–57.

predsednik Dmitrij Medvedev nazvao – "prisile na mir". Ruska armija sa gotovo 10.000 ruskih vojnika, uz pomoć stotine jedinica vojne tehnike, nešto manje od dve nedelje kontrolisala je znatan deo teritorije Gruzije – magistralne puteve koji povezuju zapad i istok zemlje, kao i put koji povezuje grad Gori i prestonicu Tbilisi. Ruske snage bezbednosti zauzele su i Kodorski klanac u Abhaziji, u koji je 2006. godine ušla gruzijska vojska. Predstavnici Ruske Federacije rekli su da im je potrebno dodatno vreme kako bi obezbedili porušenu infrastrukturu u zoni bezbednosti neophodnu za razmeštanje mirotvoraca, da su izgradili nove vojne punktove, te da će na teritoriji Gruzije ipak ostati nekoliko stotina ruskih mirotvoraca. Vašington i Pariz oštro su reagovali na takva rešenja Ruske Federacije, smatrajući da ruski vojni punktovi i mirotvorci na gruzijskoj teritoriji nisu u skladu sa mirovnim sporazumom. Gruzijska strana izrazila je oštro protivljenje tome da ruske snage bezbednosti patroliraju zonom bezbednosti; međutim, Sarkozijev mirovni sporazum dozvoljava mirotvorcima predvođenim Ruskom Federacijom da se kreću zonom bezbednosti u Južnoj Osetiji nekoliko kilometara prema teritoriji Gruzije, ali tačno ne precizira detalje razmeštanja ruskih mirovnih snaga.

Sredinom avgusta 2008. predsednik Francuske Nikola Sarkozy nazvao je ruskog predsednika Dmitrija Medvedeva i zahvalio mu za poštovanje mirovnog sporazuma. Sarkozy je od Medvedeva zatražio da ruske snage bezbednosti napuste i crnomorsku luku Poti i vazduhoplovnu bazu u Senaki na gruzijskoj teritoriji. Međutim, Moskva je objavila da će njeni brodovi patrolirati u Potiju, koji je jedna od ključnih gruzijskih luka za izvoz kaspijske nafte. Nakon izmeštanja ruske armije, zamenik načelnika ruskih oružanih snaga general-pukovnik Anatolij Nogovicin na konferenciji za štampu izjavio je da "Ruska Federacija polaže pravo na promenu broja ruskih mirotvoraca u Abhaziji i Južnoj Osetiji, ukoliko Sjedinjene Američke Države budu povećavale vojni potencijal Gruzije".

Bilans

Zapadni mediji i organizacije za zaštitu ljudskih prava analizirali su bilans ratnih razaranja – žrtava i materijalne štete. Zapadna štampa smatra da su obe strane, i ruska i gruzijska, za vreme ratnih sukoba preuveličavale procene ljudskih žrtava i štete, ali se slaže da je izazvana humanitarna katastrofa za koju su relativno odgovorne obe strane. Ruski mediji su prethodno objavili da je u sukobima u Južnoj Osetiji poginulo više od 2.000 ljudi, dok pojedini zvanični izveštaji pokazuju da je poginulo sa obe strane više stotina civila i vojnika, a na stotine ih je ranjeno. Prema izveštaju UNHCR, širu zonu južnoosetijskog konflikta napustilo je oko 160.000 izbeglica. Rusiju su ratna dejstva u Gruziji koštala oko 500 miliona dolara, dok je tokom prvih dana rata iz Rusije povučeno investicija u vrednosti od oko sedam milijardi dolara. Nepoznat je bio i tačan iznos materijalne štete u gradovima Chinvaliju i Goriju (prvi je žestoko napala gruzijska, a drugi ruska armija), ali se šteta procenjivala u milijardama dolara.

Lideri zapadnih zemalja i organizacija pokrenuli su inicijativu za pomoć Gruziji i gruzijskoj armiji koja je pretrpela znatnu štetu. Nemačka kancelarka Angela Merkel predložila je da se organizuje konferencija država suseda Gruzije, s ciljem njenog ekonomskog oporavka uz pomoć EU, Jermenije, Azerbejdžana i Turkmenistana. Specijalni predstavnik generalnog sekretara NATO za Južni Kavkaz Robert Simons izjavio je da je "alijansa spremna da nakon stabilizacije mira pomogne Tbilisiju u sferi bezbednosti".

Savet bezbednosti UN nije imao jedinstven stav povodom krize u Gruziji, Rusija nije pristajala na veću ulogu OEBS u mirovnim misijama u Gruziji, a Evropska unija nije izašla sa nekim ozbiljnijim predlogom za uspostavljanje trajnijeg mira. U avgustu 2008. Zapad i Rusija obustavili su saradnju u okviru NATO.

Nezavisnost

Oba doma ruske Dume, na zahtev nepriznatih republika, jednoglasno su usvojila podršku nezavisnosti Abhazije i Južne Osetije. Na osnovu odluke ruske Dume o podršci nezavisnosti, u obliku predloga predsedniku Ruske Federacije, Dmitrij Medvedev je u skladu sa članom 86. Ustava Ruske Federacije 26. avgusta 2008. potpisao ukaz kojim Rusija priznaje nezavisnost Abhazije i Južne Osetije. "Ovo nije bio lak izbor, ali jedini da se sačuvaju ljudski životi", rekao je Medvedev i dodao da su sličan presedan napravile zemlje Zapada priznavanjem nezavisnosti Kosova.

Države Evropske unije i "velike sedmorke", koju uz ostale čine i SAD, Kanada i Japan, izrazile su žaljenje povodom priznavanja nezavisnosti Abhazije i Južne Osetije i podržale teritorijalnu celovitost Gruzije.

Postoje više "škola mišljenja" o tome kakve će posledice na bezbednosnu situaciju u regionu imati "jednostrano" priznavanje separatističkih gruzijskih republika od strane Rusije. Britanski *BBC* je preneo mišljenja eksperata da bi situacija oko priznavanja separatističkih republika mogla da se razvije u nekoliko pravaca, da će, najverovatnije, priznavanje gruzijskih separatističkih republika u Savetu bezbednosti UN biti blokirano, te da Rusija može zatražiti pomoć za priznavanje Abhazije i Južne Osetije od Venecuele i Kube. Postoje dva scenarija – prenosi dalje *BBC* – prvi je, kao u slučaju Kosova, da određeni broj zemalja prizna nezavisnost gruzijskih separatističkih republika; drugi je, kao u slučaju Severnog Kipra i Turske, da Abhaziju i Južnu Osetiju prizna samo Ruska Federacija, te da će u toj situaciji separatističke republike ostati u znatnoj meri izolovane. U svakom slučaju, u predstojećem razvoju događaja sve manje je moguće praviti paralele između Kosova i Abhazije i Južne Osetije: Kosovo i Srbija, ako budu sprovodili svoje evroatlantske planove, ponovo će se naći u istoj "naddržavi" Evropskoj uniji, dok je teško da će se Rusija, Abhazija, Južna Osetija i Gruzija u bliskoj budućnosti naći u nekoj sličnoj situaciji.

Kavkaz – pogled iz Azije: septembar 2008.

Diplomatsko nadigravanje¹⁰

Evropska unija je nakon "petodnevnog rata" u Gruziji postala oštrija prema Moskvi poručujući joj da "ne ide putem samoizolacije", dok su azijske zemlje prepustile Rusiji da sama rešava svoj politički konflikt sa Zapadom

Priznavanje nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije i kontrola ne-definisane "zone bezbednosti" na teritoriji Gruzije od strane Ruske Federacije izazvali su oštre reakcije na Zapadu – u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropskoj uniji. Bila je i obustavljena saradnja Rusije i NATO, lideri Evropske unije i "velike sedmorke" osudili su narušavanje teritorijalnog integriteta Gruzije od strane Moskve, a početkom septembra 2008. godine održan je vanredni samit lidera Evropske unije povodom krize na Kavkazu.

O gruzijskoj krizi govorilo se i na azijskoj strani kontinenta, na samitu Šangajske organizacije za saradnju (ŠOS) koji je krajem avgusta 2008. održan u Tadžikistanu. Azijska "šestorka" diplomatski je izbegla da podrži ili osudi pomahnitalu rusku politiku na Kavkazu, te je ostavila Rusiju da sama rešava svoj politički konflikt sa Zapadom.

¹⁰ "Kavkaz – pogled iz Azije: Diplomatsko nadigravanje", *Vreme*, br. 922, 4. septembar 2008, str. 52–55.

Azija

Krajem avgusta 2008. pažnja svetske javnosti bila je okrenuta prema Dušanbeu, prestonici Tadžikistana, gde je održan godišnji samit Šangajske organizacije za saradnju, koju predvode Rusija i Kina, i na kojem je trebalo da se vidi kakvi su stavovi strateških ruskih partnera u Aziji povodom krize na Kavkazu. ŠOS "šestorka" za istim stolom okuplja značajan deo evroazijske populacije. Osim Moskve i Pekinga, tu su i Kazahstan, Uzbekistan, Kirgistan i Tadžikistan, dok su posmatrači Mongolija, Iran, Pakistan i Indija. Na samitu ŠOS gostovao je i Hamid Karzai u vezi sa pogoršanjem bezbednosne situacije u Avganistanu tokom 2008. godine i širenjem narko-biznisa u regionu.

Treća tačka zaključne deklaracije ŠOS u Dušanbeu bila je posvećena krizi u Gruziji, a u njoj se navodi "da države članice izražavaju veliku zabrinutost povodom južnoosetijskog pitanja i pozivaju da se putem dijaloga mirno reši problem". "ŠOS pozdravlja mirovni plan u šest tačaka koji je predložila Francuska, i podržava aktivnu ulogu Rusije u sprovođenju mira i saradnje u regionu", navodi se u završnoj deklaraciji ŠOS. Većina analitičara složila se da su zaključci samita ŠOS u Dušanbeu bili formulisani maksimalno diplomatski, ne želeći da se suprotstavlja ni interesima EU ni Rusije, te su neki mediji sasvim dijametralno različito izveštavali o reakcijama azijske "šestorke" povodom krize u Gruziji. Zapadni mediji su, uglavnom, prenosili da "ŠOS nije podržao rusku politiku priznavanja nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije", dok su ruski mediji, koji su pod uticajem vladajuće elite, izveštavali da je "ŠOS podržao politiku Rusije u Gruziji".

Međutim, štampani ruski mediji zašli su dublje u materiju ruske politike u Aziji. *Komersant* je pisao da Dmitrij Medvedev čak ni od ŠOS nije dobio podršku: "U neformalnim razgovorima lideri ŠOS izrazili su punu podršku Moskvi u delovanju na Kavkazu, ali u završnoj deklaraciji organizacija se opredelila za podršku principu teritorijalne celovitosti i protiv primene sile u

međunarodnim odnosima." S druge strane, *Nezavisimaja gazeta* je pisala da je "ŠOS stao na stranu Medvedeva" i prenela komentar profesora američkog Koledža kopnenih snaga Stivena Blanka, koji tvrdi da je samit u Dušanbeu "obezbedio diplomatsku podršku Moskvi". Profesor Blank takođe smatra da je zbog problema sa Zapadom moguća bliža saradnja Rusije i Irana u sferi nuklearnog programa, kao i rusko blokiranje ekonomskih sankcija prema Iranu u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija.

Kina je od početka suzdržano reagovala na konflikt u Južnoj Osetiji, izražavajući "zabrinutost" zbog nasilja na Kavkazu. Ali, to je uobičajena reakcija Pekinga, koji u spoljnoj politici sledi savet drevnog mudraca Sun Cija da je "najbolji način da se ostvari pobjeda, pustiti protivnika da se sam uništi". Dopisnik *BBC* Ilja Abišev je izveštavao kako je Kina odmah na početku samita ŠOS blokirala predlog Rusije da se u završnoj deklaraciji koriste termini "genocid" i "agresija" u oceni delovanja rukovodstva Gruzije u Južnoj Osetiji. Kina i preostale članice ŠOS nisu mogle da podrže priznavanje Južne Osetije i Abhazije, jer i one unutar svojih teritorija imaju problema sa separatističkim tendencijama; u Kini su to Tibet i Sindang-ujgurska pokrajina. Kirgizija, susedna država Kine, takođe ima problem sa teritorijalnim podelama na sever i jug, koji pretili da, zbog političkih podela, rascepi državu na dva dela. Tu je i problem prekogranične saradnje, kojim se takođe bavi ŠOS. Zatim pitanje terorizma i opasnost od islamskih ekstremističkih grupa koje u Centralnoj Aziji, u Ferganskoj dolini, već dve decenije teže da stvore islamski kalifat. Tadžikistan, koji je bio domaćin samita, tokom devedesetih godina imao je veliki problem sa islamskim ekstremističkim pokretom koji je delovao na relaciji sa susednim Avganistanom.

Direktor kazahstanske konsalting organizacije "Grupa očne rizika" Dosim Satpaev komentarisao je da je Kazahstan od svih država Centralne Azije u najnepovoljnijoj situaciji, kada je reč o gruzijskoj krizi: s jedne strane, Astana je jedan od najbližih ekonomsko-političkih partnera Rusije, ali ima i samostalne

ekonomske interese u Gruziji, zbog čega je želela da ostane u dobrim odnosima sa Sakašvilijem. "U razgovoru sa predsednikom Dmitrijem Medvedevim, predsednik Kazahstana Nursultan Nazarbajev osudio je napad Gruzije na Chinvali, ali je i vešto obišao pitanje nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije", smatra Satpaev.

Turkmenistan je jedina država Centralne Azije koja nije član ŠOS, još od perioda vladavine samoproglāšenog "oca svih Turkmena" Saparmurata Nijazova – poznatijeg kao Turkmenbaša. Saparmurat Nijazov je preminuo iznenada, 2006. godine od srčanog udara, u periodu kada je njegova zemlja počela sve više samostalno, zaobilazeći ruski Gasprom koji je imao ekskluzivni sporazum za turkmenistanske rezerve gasa, da sa drugim državama sklapa energetske ugovore. Turkmenbaša je vodio izolovanu politiku, koja ima poseban savremeni oblik "neutraliteta", a ogromne, gotovo najveće u Centralnoj Aziji rezerve prirodnog gasa su mu to i omogućavale. Iako nije bio član ŠOS, Turkmenistan je redovno prisustvovao godišnjim samitima, osim 2008. u Dušanbeu. Analičari su smatrali da je izostanak delegacije novih turkmenistanskih vlasti takođe određena poruka zemljama u regionu, posebno Rusiji i Kini, da Ašhabad ponovo ima neke nove ambicije kada je reč o "energetskom neutralitetu".

Sloveni

Za razliku od azijskih država, slovenska Belorusija i njen predsednik Aleksandar Lukašenko otvoreno je pozivao da se prizna nezavisnost Južne Osetije i Abhazije. Lukašenko je predložio da se to pitanje stavi na dnevni red na zasedanju Organizacije dogovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB). Zasedanje ODKB, kao i samit ŠOS, bilo je usmereno na pitanja kavkaskе krize i na rusko traženje veće podrške od strane saveznika. Članovi ODKB su bivše sovjetske republike Rusija, Belorusija, Jermenija i države Centralne Azije (Kazahstan, Kirgizija i Tadžikistan). Izvan evroazijskog prostora očekivanu podršku Rusiji dao je lider Venecuele Hugo Čavez.

Ruska pravoslavna crkva podržala je dejstva Moskve na Kavkazu: zamenik odgovornog za međunarodne veze moskovskog patrijarhata protojerej Vsevolod Čapljin izjavio je da ruske vlasti svim snagama treba da brane put samostalnog razvoja Rusije i povećaju vojni potencijal države. "Mi moramo biti jaki, i u sferi naoružanja, da se odbranimo i očuvamo naš način života, da utičemo na svetska zbivanja i sami određujemo put svog istorijskog razvitka", rekao je za novine *Izvestija* protojerej Čapljin.

Međutim, "slovenska braća" u Ukrajini ni izdaleka nisu delila stavove sa Moskvom. Kijev je nakon krize u Gruziji "gurnut u zagrljaj" Zapadu, a mnogi političari, poput predsednika Viktora Juščenka, pokušavali su da situaciju usmere u korist vlastite prozapadne politike. Ukrajina se tad spremala za predsedničke izbore 2009. koji će i te kako uticati na budući spoljnopolitički kurs zemlje, a za predsedničko mesto borbu su najavile poznate tada jake političke figure: predsednik Viktor Juščenko, premijerka Julija Timošenko, i bivši promoskovski premijer Viktor Janukovič. Krajem avgusta 2008. u Kijev je doputovao i ministar spoljnih poslova Velike Britanije Dejvid Miliband s ciljem da "stvori široku koaliciju koja bi mogla da se suprotstavi ruskoj agresiji u Gruziji". Nakon krize na Kavkazu, Zapad je bio zabrinut i za Ukrajinu koja je još nestabilnija država od Gruzije, zbog svoje teritorijalno-političke, kulturne, jezičke i verske heterogenosti. Ocenjivalo se tada da je nakon ruske intervencije u Južnoj Osetiji Ukrajina dobila još veću podršku za mogući ulazak u NATO.

Postojalo je više dominantnih stavova kojim se interesnim ciljevima Moskva rukovodila kad je započela takozvani "disproporcionalni rat" u Gruziji i priznala nezavisnost Južne Osetije i Abhazije, ali je očigledno da su ti događaji na međunarodnoj političkoj sceni promenili odnos prema Ruskoj Federaciji. Bila je obustavljena saradnja Rusije i NATO, pominjalo se isključivanje Rusije iz grupe najrazvijenijih zemalja G8, u Evropskoj uniji pominjane su i moguće sankcije prema Ruskoj Federaciji, a pod znak pitanja mnogi su stavljali i učlanjenje Rusije u Svetsku trgovinsku organizaciju

☞ *Vidi na kraju teksta dodatak "Odnosi EU i Rusije na raskršću".* Uprkos svemu, Ruska Federacija, sudeći po izjavama predsednika Medvedeva i premijera Putina, bila je uverena u ispravnost svojih odluka i smatrala je, kako je u intervjuu izjavio predsednik Putin, da "Briselu treba Rusija zbog energenata onoliko koliko Moskvi treba Evropska unija kako bi im prodavala naftu i gas".

Sukob dvostrukih standarda

Dobar poznavalac geopolitike i autor knjige "Sukob civilizacija", američki politikolog Semjuel Hantington izneo je tezu da vodeće države u svetu, supersile, u međunarodnoj politici neretko primenjuju dvostruke standarde kako bi razvile svoje tumačenje univerzalne politike. Dvostruki standardi od strane Zapada primenjeni su u slučaju nezavisnosti Kosova, zanemarujući teritorijalni integritet Srbije. Dvostruke standarde je Rusija primenila prema Južnoj Osetiji i Abhaziji, još u devedesetim godinama, deleći Osetinima i Abhazima ruska državljanstva i znajući da će zbog toga jednom morati da prizna te dve gruzijske separatističke republike, a možda i da ih u budućnosti, kao teritoriju sa svojim državljanima, integriše kao subjekte Ruske Federacije.

Države članice Šangajske organizacije za saradnju, u kojoj Kina ima izuzetno veliki uticaj, nisu podržale Rusiju u priznavanju nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije, jer bi to moglo da se odrazi na separatizam u njihovim državama. Ali, s obzirom na to da je ŠOS, pa samim tim i Kina, u zaključnom dokumentu diplomatski spretno formulisala stav prema krizi na Kavkazu, ona je, poput Zapada i Rusije, takođe primenila dvostruke standarde prema krizi na Kavkazu i svom partneru Ruskoj Federaciji. U zaključnoj deklaraciji članice ŠOS u Dušanbeu založile su se za očuvanje teritorijalne celovitosti država u skladu sa međunarodnim pravom. Takođe, države članice ŠOS prekršile su princip iz 1. i 2. člana statuta te organizacije kojim se osuđuje separatizam i poštuje suverenitet država.

Dvostruki standardi jesu jedan od osnovnih uzroka aktuelnog zaoštavanja odnosa između Istoka i Zapada, između Vašingtona i Moskve, između transatlantskih i azijskih partnera. Dijametralno različito tretiranje sličnih problema doprinosi i različitom imenovanju kavkaske krize, pa su se mogle čuti različite definicije sukoba u Gruziji i njihovih posledica, od "disproporcionalnog rata", "crnomorsko-kavkaskog regionalnog sukoba" do "početka novog Hladnog rata", ili čak "početka sukoba civilizacija".

Odnosi EU i Rusije na raskršću

DODATAK ✎ Početkom septembra 2008. u Briselu je održan vanredni samit lidera Evropske unije, na kom je u zaključnom dokumentu osuđen upad ruske vojske na teritoriju Gruzije i priznavanje nezavisnosti Južne Osetije i Abhazije. Lideri EU stavili su do znanja da su, nakon ratnih dejstava u Gruziji, odnosi između EU i Rusije "na raskršću", te su pozvali države da ne priznaju nezavisnost te dve gruzijske separatističke republike, a Moskvu da "ne ide putem samoizolacije". Dogovoreno je da se pregovori o strateškom sporazumu EU i Rusije, koji je trebalo da bude potpisan još 2006. godine, odlože dok Ruska Federacije ne povuče vojsku sa teritorije Gruzije na pozicije pre izbijanja konflikta u Južnoj Osetiji. Evropska unija je podržala Gruziju, najavivši ekonomsku pomoć i slanje posmatrača u zonu konflikta. Lideri Zapada izrazili su nezadovoljstvo ruskim tumačenjem Sarkozijevog mirovnog sporazuma u šest tačaka, prema kom su ruske snage i nakon povlačenja ostale da patroliraju "zonom bezbednosti" između Južne Osetije i Gruzije koju su sami odredili. Predsednik Evropske komisije Žoze Manuel Barozo izjavio je da "posle svih tih događaja, EU ne može da se ponaša kao da se u Gruziji ništa nije dogodilo". Prema rečima predstavnika EU, na vanrednom samitu se nije govorilo o "sankcijama" prema Rusiji, već samo o vođenju "dijaloga".

III - Usitnjavanje Evrope

Srbija i Gruzija – komparativna
analiza: oktobar 2008.

Geopolitička situacija posle konflikta na Kavkazu¹¹

Srbija bi trebalo da uloži više napora u evroatlantskim integracijama, ne samo u integraciji u Evropsku uniju, već i u NATO, ne obazirući se previše na prilike na Kavkazu, ma koliko one bile slične ili različite od kosovskog problema. "Neutralna" Srbija rizikuje da postane predmet geopolitičkih odmeravanja

Postoje dva osnovna globalna politička stava koja se odnose na jednostrano proglašenje nezavisnosti takozvanih "zamrznutih konflikta" Kosova, Abhazije i Južne Osetije. Jedan je da države Zapada, SAD i EU, smatraju da se priznavanjem nezavisnosti Kosova neće stvoriti presedan u rešavanju sličnih problema u svetu, te da se proglašenje nezavisnosti Kosova ne može povezivati sa proglašenjem nezavisnosti Abhazije i Južne Osetije, čije je jednostrano priznanje inicirala Ruska Federacija.

Drugi je da Rusija, Srbija i druge, uglavnom bivše socijalističke države, smatraju da jednostrano priznavanje nezavisnosti

¹¹ Sa konferencije "Stabilnost i poverenje", u organizaciji SONS, Novi Sad, Skupština grada, 25. oktobar 2008.

Kosova, uglavnom od strane država Zapada, predstavlja presedan u međunarodnim odnosima i novu stranicu u tumačenju državnog suvereniteta, po čijem posledičnom domino-principu su jednostrano priznate Abhazija i Južna Osetija.

Ovo je komparativna analiza sličnosti i razlika između Srbije i Gruzije u kontekstu njihovih separatističkih krajeva – Kosova, Abhazije i Južne Osetije – sa akcentom na evropskoj bezbednosti i perspektivama integracije Srbije i Gruzije u NATO i EU.

Secesionističke republike

Sličnosti — Takozvani "zamrznuti konflikti" – od Republike Srpske Krajine, preko Kosova, do Transdnjestarske Republike, Abhazije, Južne Osetije i Nagorno Karabaha – nastali su u procesu raspada federacija SFRJ i SSSR početkom devedesetih godina XX veka, koji su planirano "podgrevani" kako bi se preko njih uticalo na političke prilike u regionu. Zbog nemoći centra, deficita senzibiliteta za mirno rešavanje problema i političkog nasilja, postalo je sasvim izvesno da će 80 odsto Albanaca na Kosovu tražiti nezavisnost, a skoro 90 odsto ruskih državljana u Abhaziji i Južnoj Osetiji otepljenje od Gruzije.

Razlike — Dalji razvoj situacije na Kosovu i u Gruziji imaće drugačiji tok, jer glavna razlika između Kosova i Južne Osetije i Abhazije jeste ta da će Kosovo i Srbija, ukoliko budu sledile svoje političke prioritete, postati deo jedne države, tj. naddržave, Evropske unije, a teško je zamisliti da će u doglednoj budućnosti Abhazija, Južna Osetija i Gruzija biti integrisane u jednu državu.

Evroatlantske integracije i ekonomija

Sličnosti — I Srbija i Gruzija postavljaju sebi za viši cilj integraciju u Evropsku uniju, a osnovni motiv zbližavanja sa Zapadom za obe zemlje jeste ekonomske prirode. Više od polovine, 55 odsto, spoljnotrgovinske razmene Srbije 2008. godine bilo je

vezano za tržište Evropske unije i 40 odsto za države u okruženju (CEFTA), koje takođe planiraju da se u bliskoj budućnosti integrišu u EU. Od 5. oktobra 2000. godine do 2008. godine Srbija je od EU dobila 7 milijardi evra pomoći i kredita, a do 2012. Srbija od Brisela očekuje još 1 milijardu evra bespovratne pomoći. Prema ispitivanju javnog mnjenja, podaci Stratedžik marketinga iz oktobra 2008. godine, čak 74 odsto ispitanika podržava učlanjenje Srbiji u EU.

Gruzija je do konflikta u separatističkim republikama bila zavisna od novca koji se "prilivao" od njihovih sezonskih radnika u Ruskoj Federaciji. Nakon konflikta u Abhaziji i Južnoj Osetiji, organizovana je donatorska konferencija na kojoj je Evropska unija, Svetska banka i oko 70 država pomoglo "posleratnoj" Gruziji sredstvima u visini od oko 4,5 milijarde američkih dolara. U saopštenjima se navodilo da su ta sredstva "za obnovu zemlje i za podršku teritorijalnog integriteta Gruzije". Pored toga, SAD pruža stalnu godišnju finansijsku pomoć Gruziji, a ta pomoć – po glavi stanovnika – je među najvećima na svetu koje pruža Vašington.

Razlike — Srbija nije postavila sebi kao prioritet integraciju u NATO. Decembra 2007. godine Narodna Skupština usvojila je Rezoluciju o Kosovu kojom se, između ostalog, utvrđuje da će Srbija biti vojno neutralna, do "suprotne odluke na referendumu". Prema ispitivanju javnog mnjenja, koje prenosi agencija Politikum, podrška integracije Srbije u NATO 2008. godine je bila na niskom nivou i procenjivala se na oko 26 odsto. Približna je bila i u Crnoj Gori – 27 odsto. Razna ispitivanja javnog mnjenja takođe pokazuju da je čak od 55 do preko 60 odsto građana Srbije protiv ulaska u NATO.

Politička garnitura na vlasti u Gruziji i Ukrajini, koja je došla na talasu "šarenih revolucija", od 2003. godine imaju odlučniji cilj integracije u NATO. Ipak, Tbilisi i Kijev nisu dobili Akcioni plan priključenja (MAP) u NATO, kao što se očekivalo na samitu severnoatlantske alijanse u Bukureštu, ni u aprilu, ni na ministraskoj

konferenciji NATO u decembru 2008. godine. Uticajne članice NATO, posebno SAD smatrale su da, i nakon ratnih sukoba u Južnoj Osetiji i Abhaziji, Gruzija treba da bude integrisana u strukture severnoatlantske alijanse, ali su istovremeno stavovi Nemačke i Francuske po tom pitanju postali mnogo suzdržaniji, sa ciljem da se na evropskom kontinentu ne pogoršavaju odnosi. Ipak, vrata Tbilisija za ulazak u NATO ostala su otvorena. Plebiscit oko ulaska Gruzije u NATO, koji je u održan u januaru 2008. godine paralelno sa predsedničkim izborima, potvrdio je da skoro 61 odsto Gruzijaca podržava integraciju u NATO, a da je protiv samo 18 odsto.

Energenti

Sličnosti — Srbija i Gruzija trebalo bi da postanu "energetske magistrale" tranzita nafte i gasa iz Rusije, kao i iz Kaspijskog basena i Centralne Azije prema državama EU.

Razlike — Srbija je najlojalniji "energetski saveznik" Ruske Federacije u regionu, barem kada je reč o gasovodu Južni tok, dok je Gruzija najlojalniji "energetski saveznik" Zapada na Kavkazu.

Geopolitika

Sličnosti — Teško je da će Evropska unija zaokružiti svoju bezbednosnu politiku na Balkanu ukoliko u NATO i EU ne integriše Srbiju, Crnu Goru i BiH, i pored niskog nivoa podrške koju građani tih republika daju integracijama u severnoatlantsku alijansu. Takođe, teško će biti Rusiji da uspostavi politički i bezbednosni uticaj na Južnom Kavkazu (u Jermeniji i Azerbejdžanu) ukoliko bude imala potpuno zahlađene odnose sa Gruzijom. U vezi sa tim očekuje se da će Vašington i Moskva praviti uzajamne geopolitičke ustupke upravo na račun razmene vojno-političkog uticaja u Srbiji i Gruziji.

Razlike — Paradoksalna je primena dvostrukih standarda od strane Vašingtona i Moskve prema Kosovu i gruzijskim

otcepljenim republikama, iako je to praksa u istoriji međunarodnih odnosa. Tako se Srbija za očuvanje svog teritorijalnog integriteta oslanja na međunarodnu podršku Ruske Federacije iako joj je prirodni geografski saveznik EU, a Gruzija se najviše oslanja na Sjedinjene Američke Države.

Zaključak

Američki politikolog S. Hantington iznosi tezu da vodeće države u svetu, super sile, u međunarodnoj politici neretko primenjuju dvostruke standarde kako bi razvile svoje tumačenje univerzalne politike. Dvostruki standardi od strane Zapada primenjeni su po pitanju nezavisnosti Kosova, zanemarujući teritorijalni integritet Srbije. Dvostruke standarde je Rusija primenila prema Južnoj Osetiji i Abhaziji, još u devedesetim godinama deleći Osetinima i Abhazima ruska državljanstva i znajući da će zbog toga jednom najverovatnije morati da prizna te dve gruzijske separatističke republike, a možda i da ih u budućnosti, kao teritoriju sa svojim državljanima, integriše kao subjekte Ruske Federacije.

Bez obzira na izjave zvaničnika Zapada, Rusije i Srbije, najverovatnije da je jednostrano priznavanje Kosova, Abhazije i Južne Osetije bespovratan proces, koji ne doprinosi poboljšanju evropske bezbednosti i uspostavljanju trajnog mira u Jugositočnoj Evropi i na Kavkazu, ali ga – pre svega – treba prihvatiti kao političku realnost.

Konflikti vezani za separatističke republike, udaljili su integraciju Srbije u NATO, posebno nakon bombardovanja 1999. godine, što je smanjilo nivo građanske podrške severnoatlantskoj alijansi, ali i Gruzije posebno nakon ruske intervencije u otcepljenim republikama i opreznost evropskih država u vezi sa davanjem podrške priključenju Tbilisija u NATO. U vezi sa tom geopolitičkom činjenicom, Srbiji i Gruziji će najverovatnije biti teško da se u najbliže vreme integrišu u bilo koji veći sistem kolektivne bezbednosti, NATO ili ODKB (Organizacija dogovora o kolektivnoj bezbednosti na prostoru bivšeg SSSR).

Dosadašnja praksa bivših socijalističkih republika u Jugoistočnoj Evropi svedoči o tome da pre nego što su postale deo Evropske unije, 10 novih članica (Slovenija, Češka, Slovačka, Poljska, Mađarska, Letonija, Litvanija, Estonija, Rumunija, Bugarska) integrisano je prvo u NATO, prihvativši opšte vrednosti Zapada. Stoga se može zaključiti da će perspektiva učlanjenja u Evropsku uniju Srbije i Gruzije biti najverovatnije otežana ukoliko se te zemlje ne integrišu u severnoatlantsku alijansu.

Obe države, Srbija i Gruzija, 2008. godine bile su izolovane od uticajnih međunarodnih političkih tokova – Srbija zato što je sama odabrala "neutralnost" i očuvanje teritorijalne celovitosti i Kosova, nad kojim praktično nije u mogućnosti ostvariti suverenitet. Gruzija – zato što se nalazi u sferi ruskih interesa i pod pritiskom Moskve, koja se protivi interesima širenja NATO na Istok.

U vezi sa iznetim činjenicama, ukoliko želi da se integriše u EU Srbija bi trebala da uloži više napora u razvoju širih evroatlantskih integracija, odnosno i integraciju u NATO. Beograd ne bi trebao da se oslanja na paralele Kosova sa Kavkazom, bez obzira na to koliko ti procesi jednostrane secesije bili slični ili različiti, jer time Srbija rizikuje da postane predmet geopolitičkih odmeravanja i "potkusurivanja" velikih sila. Kao najveća prepreka evroatlantskih integracija u Srbiji 2008. godine smatra se: neprihvatanje misije Euleks na Kosovu i stvaranje paralelnih institucija na Kosovu koji mogu da dovedu do novih međuetničkih sukoba u regionu.

Rusini i geopolitika: septembar–oktobar 2008.

Između Kosova i Kavkaza¹²

Evropski Kongres Potkarpatskih Rusina traži veću "samostalnost" za Zakarpatje, a Kijev je oprezan prema "tinjanju" rusinskog i krimskog separatizma, ponavljajući tradicionalnu uzrečicu da "ponekad i u hladno treba duvati"

U gradu Mukačevo, u Zakarpatskoj oblasti (skraćeno Zakarpatje), na zapadu Ukrajine, početkom juna 2008. godine formirano je novo krovno udruženje rusinskih organizacija pod nazivom Evropski Kongres Potkarpatskih Rusina (*Европейский Конгресс Подкарпатских Русинів*, skraćeno EKPR). Na prvom susretu EKPR moglo se više puta čuti o istorijskoj opravdanosti suvereniteta rusinskog naroda i njihove takozvane "Potkarpatske Rusi" *Vidi na kraju teksta dodatak "Potkarpatska Rus", kako ta asocijacija naziva administrativnu Zakarpatsku oblast Ukrajine i potrebi da se taj region prizna kao "subjekt međunarodnog prava", odnosno implicitno njegovu samostalnost od strane država Evropske unije i Ruske Federacije. Vodeća međunarodna asocijacija koja okuplja rusinske organizacije na međunarodnom nivou, a koja postoji od 1991. godine, Svetski Kongres Rusina (*Шветови Конгрес Руснацох*, skraćeno SKR), osudio je takve inicijative svojih*

¹² "Медзи Косовом и Кавказом", *МАК magazine*, No.5, септембер-октобер 2008, Нови Сад, б. 17–18. (tekst je proširen dodatnim informacijama)

sunarodnika i separatističke namere tada novostvorenog Evropskog Kongresa Potkarpatskih Rusina, a državna Služba bezbednosti Ukrajine (SBU) najavila je pokretanje istrage protiv lidera te asocijacije na Zakarpatju zbog navodnog "širenja separatizma" i protivustvanog delovanja.

Otvaranje pitanja samostalnosti Potkarpatske Rusi, odnosno dela teritorije Ukrajine – Zakarpatje, trebalo bi sagledati u kontekstu i tajmingu zbivanja od samo nekoliko meseci ključnih međunarodnih događaja u tom regionu, koji su se odigrali u periodu između usvajanja ustava samoproglašenog Kosova u maju 2008, rata u Gruziji u avgustu i priznavanja nezavisnosti Abhazije i Južne Osetije od strane Rusije, potpisivanjem ukaza predsednika Dmitrija Medvedeva 26. avgusta 2008. godine. Analitičari upozoravaju da ne treba potceniti pitanje ideje samostalnosti takozvane Potkarpatske Rusi, ali ni preceniti još uvek nepoznati broj građana koji bi takvu ideju na Zakarpatju mogao da podrži.

Cevi za suverenitet

Tada novostvoreni Evropski Kongres Potkarpatskih Rusina (EKPR), koji ima u planu da postane, kako piše u njegovom memorandumu, "stalni godišnji građanski forum", odnosno glavna asocijacija Potkarpatskih Rusina, prvi put je održao skup 7. juna 2008. godine u gradu Mukačevo na Zakarpatju, u organizaciji rusinskih zakarpatskih organizacija, kao što je jedna od vodećih SOJM Potkarpatskih Rusina (*Сојм Подкарпатских русинов*, skraćeno SOJM) koju predvodi sveštenik Ukrajinske pravoslavne crkve Moskovskog patrijarhata protojerej Dimitrij Sidor, i Narodni savet Rusina Zakarpatja (*Народна Рада Русинов Закарпаття*, skraćeno NSRZ) koju predvodi Jevgen Župan.

U memorandumu potpisanom od strane te dve organizacije, EKPR se obraća parlamentima država Evropske unije, Češke i Ruske Federacije, pozivajući ih da postanu garant državno-pravnog statusa Zakarpatja-Potkarpatske Rusi i da podrže pravo na

samoopredeljne rusinskog naroda, kao subjekta međunarodnog prava, "na teritoriji južno od Karpata".

Memorandum EKPR u 26 tačaka ima oštar ton i poziva se na istorijsko pravo da Zakarpatje, odnosno Potkarpatska Rus, dobije status subjekta međunarodnog prava. Memorandum analizira i šta je narod Zakarpatja u XX veku navodno stekao, a što mu je prema mišljenju EKPR za vreme sovjetske vladavine i kasnije za vreme nezavisne Ukrajine uskraćeno. Tako, na primer, u Memorandumu EKPR se pominje referendum održan 1. decembra 1991. godine na kom je narod Zakarpatja sa 78 odsto glasova navodno podržao Zakarpatje-Potkarpatsku Rus kao "specijalnu teritorijalnu samoupravu u granicama Ukrajine", odnosno navodno status nezavisnosti. Memorandum se poziva na period između dva svetska rata, kada je Zakarpatje-Potkarpatska Rus, tada u skladu Čehoslovačke federacije, po Sen-Žermenskom 1919. i Trianonskom međunarodnom sporazumu 1920. godine, pa sve do 1945. godine kada je priključeno Ukrajini, imalo status subjekta međunarodnog prava, koje do dan danas – prema tvrdnji EKPR – nije poništeno.

U Memorandumu se pominju i savremeni problemi koje imaju Rusini na Zakarpatju, a to je navodni tajni plan rešavanja rusinskog pitanja, koji Kijev sprovodi od 1996. godine po "Planu mera i rešavanju problema Rusina-Ukrajina". Takođe, u Memorandumu EKPR se navode i problemi koje lideri rusinskih organizacija zbog svojih političkih stavova imaju sa državnom Službom bezbednosti Ukrajine.

Kad je reč o političkoj orijentaciji Evropskog Kongresa Potkarpatskih Rusina, oni za sebe tvrde da su usmereni na integraciju u Evropsku uniju. U zamenu za podršku, EKPR nudi Evropskoj uniji, ali i Ruskoj Federaciji, "garancije bezbednog" tranzita energenata preko teritorije Zakarpatja – deo magistralnog naftovoda i gasovoda iz Rusije prema EU u dužini od 200 km. Pitanje garancija za tranzit energenata, koje kroz Potkarpatsku Rus "zaneseno" nudi EKPR, deo je oštre retorike i "gasnih ratova" između Kijeva

i Moskve, koji su tih godina (od 2006) bili glavna tema na evropskom kontinentu, a koji su države EU stavljale u ponižavajuću poziciju taoca.

EKPR vs. SKR

Prethodno pomenuta najveća i najstarija međunarodna asocijacija rusinskih nevladinih organizacija Svetski Kongres Rusina (SKR), na čijem je čelu šef ukrajinskih studija na Univerzitetu u Torontu (Kanada) akademik Robert Pavlo Magoči, a u kome su donedavna učestvovala i rusinske organizacije sa Zakarpatja koje su stvorile EKPR, upozorio je javnost da pojedine rusinske organizacije na Zakarpatju u Ukrajini otvoreno šire ideje separatizma i ogradio se od njihovog delovanja. Akademik Magoči tvrdi da su objavljivanje činjenica o istorijskoj političkoj nezavisnosti Potkarpatske Rusi, koja je (1918–1938) bila istočni deo Čehoslovačke samo mahinacije "ekstremista iz EKPR", već da je reč pre svega o kulturnoj autonomiji tog kraja. Posebno je Svetski Kongres Rusina kritikovao dva dokumenta koja su usvojile rusinske organizacije Zakarpatja iz EKPR, a to je "Deklaracija SOJM Potkarpatskih Rusina" usvojena 15. decembra 2007. godine u mestu Svaljava i "Deklaracija Foruma Rusinske obščestvenosti" usvojene 5. aprila 2008. godine u mestu Mukačevo, u kojima se takođe iznose separatistički stavovi.

Na zasedanju Svetskog Kongresa Rusina (SKR) još u februaru 2008. godine u Bukureštu, nisu prihvaćeni stavovi separatistički raspoloženih zakarpatskih Rusina, s obzirom da je to – kako je navedeno – "način rešavanja problema Rusina na Zakarpatju po uzoru na kosovski scenario".

Novostvoreni Evropski Kongres Potkarpatskih Rusina (EKPR) u okvirima rusinske etničke politike može se posmatrati kao neka vrsta konkurencije sad već "tradicionalnom" Svetskom Kongresu Rusina (SKR), ako ne po oštrijim zahtevima za međunarodnim priznanjem Zakarpatja-Potkarpatske Rusi, onda barem po

regionalnim i ličnim ambicijama. Uoči osnivačke sednice EKPR, na redovnom godišnjem zasedanju Svetskog Kongresa Rusina 24. maja 2008. godine, prihvaćena je Rezolucija SKR kojom se upozoravaju rusinske organizacije na Zakarpatju de će biti isključene iz te najstarije međunarodne rusinske asocijacije ukoliko i dalje budu pozivale na separatizam i stvarale alternativu Svetskom Kongresu Rusina.

Lideri Svetskog Kongresa Rusina akademik Robert Pavlo Magoči i Štefan Čepa, obojica iz Toronta, u otvorenom pismu oštro su osudili ekstremističke i separatističke stavove pomenutih rusinskih zakarpatskih organizacija, tvrdeći da ciljevi EKPR nikako nisu demokratski ili evropski, već takvi da destabilišu Ukrajinu, planiraju organizovanje anti-NATO akcija, slične onim koji su promoskovske snage u tom periodu organizovale u Krimu, kao i da žele da doprinose realizaciji nove imperijalističke politike Moskve. Magoči i Čepa, pored jasnog zalaganja za teritorijalno očuvanje Ukrajine, istovremeno kritikuju Kijev zbog odbijanja ukrajinskih vlasti da priznaju postojanje Rusina na Zakarpatju kao posebnog naroda (Ukrajina Rusine smatra svojim subetnosom), a razvoj ekstremizma i separatizma na Zakarpatju lideri SKR direktno povezuju sa neadekvatnim pristupom Kijeva prema "rusinskom pitanju".

"Duvati i u hladno"

Od samog proglašenja nezavisnosti Ukrajine, od 1991. godine, Kijev upozorava na separatistička raspoloženja koja se, pored Krima, pojavljuju i na Zakarpatju. Ukrajinske vlasti su posebno oštro reagovala u martu 2007. godine, kada je Okružni savet (*Обласна рада*) na Zakarpatju doneo odluku o zvaničnom priznavanju nacionalnosti "Rusin" apsolutnom većinom, sa 71 glasom "za" i samo dva "protiv". Inače, politika zvaničnog Kijeva jeste stav da je etnički naziv Rusin vezan za istorijski naziv za sve Ukrajince na Zapadnoj Ukrajini do početka XX veka. Taj naziv se danas zvanično u Ukrajini koristi za

predstavljanje subetnosa ukrajinskog naroda na Zakarpatju, poput ostalih subetnosa tog naroda (Lemki, Bojki i Huculi).

Lider ukrajinske stranke desnog centra Narodni pokret (*Народний рух*) i bivši ministar spoljnih poslova Ukrajine Boris Tarasjuk ozbiljno je upozorio, da na Zakarpatju jača separatizam. Stranački kolega Tarasjuka, narodni poslanik Jaroslav Kendzor kaže da kada je u pitanju rusinski separatizam na Zakarpatju, onda treba "i u hladno duvati", jer, kako kaže taj ukrajinski političar za Ukrajinsku sekciju radija *BBC*, načelnik sekretarijata predsednika Ukrajine Viktora Juščenka, Viktor Baloga koji je rodom iz Zakarpatja, navodno podržava rusinski secesionizam.

Ukrajinski nacionalistički orijentisanim političarima iz Kijeva prilično smeta rusofilska orijentacija Rusina i uticaj koji taj pokret ima u regionalnom parlamentu – Okružnom savetu Zakarpatja. Kada se tokom 2007. godine odlučivalo o zastavi Zakarpatske oblasti, lokalni poslanik i lider pomenutog Narodnog saveta Rusina Zakarpatja (NSRZ) Jevgen Župan pedložio je zastavu trobojku "plavo-belo-crvenu", koja aludira na bliskost sa Rusijom, dok je drugi predlog bila dvobojka "plavo-žuta", koja je skoro identična sa državnom zastavom Ukrajine. Iako je 2009. godine u lokalnom parlamentu izabrana "plavo-žuta" zastava sa grbom karpatskog medveda, javno internet glasanje pokazalo je takođe interesantne rezultate – 59 odsto za dvobojku i 36 za trobojku. Kijev je posebno zabrinut da bi posle jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova i izjava da postoje namere na poluostrvu Krim, koje navodno želi da se odvoji od Ukrajine, po tom principu sličan zahtev moglo da zatraži i Zakarpatje.

Tužba

Vlasti u Ukrajini su u junu 2008. godine otišle korak dalje. Vršilac dužnosti načelnika državne Službe bezbednosti Ukrajine (SBU) Valentin Nalivajčenko u intervjuu za agenciju *Росбалт* izjavio je da "SBU sprema krivičnu prijavu protiv lidera SOJM u vezi sa

separatizmom i pokušajem promene ustavnog poretka Ukrajine" *Vidi na kraju teksta dodatak "Presuda"*. Nalivajčenko je izjavio da je SBU podigla sličnu krivičnu prijavu i protiv proruske organizacije Sevastopolj-Krim-Rusija na Krimu, posle čega je ta nevladina organizacija prestala da vodi otvorenu informativnu antidržavnu propagandu.

Međutim, rusinska organizacijai SOJM na čelu sa nastojateljem pravoslavnog Hrestovozdviženskog hrama u Zakarpatskoj oblasti, protorejekom Dimitrijem Sidorom, je tokom leta 2008. preko svog veb-sajta više puta saopštavala da je spremna da se za svoje ideje bori svim pravnim sredstvima, ako treba i direktno sa državom Ukrajinom.

Broj

Mnogi analitičari postavljaju otvoreno pitanje šta se to tačno dešava na Zakarpatju, jer često ne postoje temeljni izveštaji ili reportaže na temu problema rusinskog separatizma. Ima takvih koji smatraju da je Zakarpatje novi Kalinjingarad u Centralnoj Evropi. Takođe, mnogi pitanje rusinskog separatizma u Ukrajini pre svega vide ne kao geopolitički problem, već isključivo kao interes lokalnih političara za "ucenjivanje Kijeva". Analitičari smatraju "fantazijom" novostvorenog EKPR velikodušne ponude davanju garancija za tranzit naftovoda i gasovoda Evropskoj uniji i Ruskoj Federaciji. Rusinske organizacije na Zakarpatju, koje su svojim pristalicama propagandno delile simulacije ličnih karti Potkarpatske Rusi, u svojim obećanjima tvrde da bi taj relativno siromašan region Ukrajine koji broji oko 1,3 miliona stanovnika, ako se osamostali mogao živeti od "sfere usluga", na kojima bi zarađivao i do 4 milijarde evra godišnje. Mnoge ugledne medijske kuće oprežno prenose paralele Krima i Zakarpatja sa Kosovom.

Međutim, gradonačelnik Užgoroda Sergej Ratušnjak za kijeovski časopis *Кореспондент* kaže da "Rusini na Zakarpatju postoje i treba ih priznati, ali problem separatizma ne postoji i to

je izmišljotina ukrajinskih političara. U okruženju predsednika Juščenka su ljudi koji su povezani sa organizovanim kriminalom i njima odgovara da se o Zakarpatju i Krimu piše kao o problematičnim regionima" – kaže gradonačelnik Užgoroda i zaključuje, da u uslovima teške političke krize u kojoj se Ukrajina našla nakon raskola "narandžastih", predsednika Viktora Juščenka i premijerke Julije Timošenko, ne može se isključiti mogućnost da bi pod izgovorom očuvanja ustavnog poretka, u cilju da sačuva vlast, Juščenko mogao uvesti direktnu predsedničku upravu ili vanredno stanje.

Ako stavimo geopolitiku i lokalne interese na stranu, situaciju najviše komplikuje problem raznih, uglavnom nepouzdatih i preuveličanih, podataka koji se tiču tačnog broja Rusina na Zakarpatju. U budućnosti to može da utvrdi i legitimizuje, ili da značajno kompromituje "rusinsku ideju". Rusinske uticajne organizacije, među kojima su EKPR i SKR, uglavnom su saglasne da Rusina na Zakarpatju ima do 800 hiljada. S druge strane, Ukrajina koja Rusine smatra svojim regionalnim subetnosom, prema poslednjem popisu iz 2001. godine iznela je podatke da je tih koji su se izjasnili kao Rusini svega 10,1 hiljada. Istina je, verovatno, negde između.

Potkarpatska Rus

DODATAK ☞ Šef ukrajinskih studija na Univerzitetu u Torontu, ukrajinski i rusinski istoričar, akademik Robert Pavlo Magoči, koji je u periodu od 2005. do 2009. godine bio i predsednik izvršnog tela Svetskog Kongresa Rusina, u svojoj kratkoj istoriji o Rusinima "Narod nitkud", piše da su "do početka XX veka Karpatski Rusini (naziv za Rusine koji često koristi SKR) bili dominantan narod na severnim i južnim obroncima Karpata", a tu teritoriju površine 18.000 km kvadratna od reke Poprad na zapadu do gornjeg toka Tise na istoku (danas su to teritorije Ukrajine, Rumunije, Poljske i Slovačke), profesor Magoči naziva "Karpatska Rus". U istoriji "Narod niotkud" on piše da se procenjuje da tri četvrtine

Karpatskih Rusina danas živi u Ukrajini. U Zakarpatskoj oblasti Magoči procenjuje da živi 740.000 Rusina (zvanično 10.000) i da se ta oblast istorijski naziva "Potkarpatska Rus", dok se broj Rusina u ostalim državama procenjuje: u Slovačkoj 130.000 (zvanično 55.000), Poljskoj 60.000 (zvanično 5.900) i Rumuniji 34.000 (zvanično 200). Zvanični podaci rezultata popisa su drastično manji od procena istoričara Magočija, što rusinskom pitanju daje dodatnu kontroverznost.

Presuda

DODATAK ☞ Na osnovu krivičnog postupka koji je pokrenulo istražno odeljenje Službe bezbednosti Ukrajine (SBU) u decembru 2008. godine protiv protojereja Ukrajinske pravoslavne crkve Moskovskog patrijarhata Dimitrija Sidora, sud je 19. marta 2012. godine doneo osuđujuću presudu na tri godine uslovno za "ugrožavanje teritorijalne celovitosti i integriteta Ukrajine". Ukrajinski ugledni mediji pisali su tim povodom da je sud osudio protojereja Sidora zbog toga što je on sa svojim saradnicima pozivao na otcepljenje Zakarpatske oblasti od Ukrajine i stvaranje administrativno-nacionalne teritorije sa konstitutivnim nazivom "Potkarpatska Rus". Ukrajinski mediji su pisali da je SBU još 2008. godine uputila opomene Dimitriju Sidoru da ne poseže na teritorijalnu celovitost Ukrajine i ne poziva na separatizam, te da je on i pored svega tražio od Rusije da prizna nezavisnost takozvane Potkarpatske Rusi od Ukrajine. Zakarpatski mediji smatraju da je protojereja Sidora od realne zatvorske kazne spasila "mantija" i nagrade koje je dobio proteklih godina službe.

Haški begunci: jul 2011.

Hadžićeva država, Rusini i Ukrajinci¹³

Iz Srbije je saopšteno da je 20. jula 2011. godine bio uhapšen Goran Hadžić – poslednji na spisku optuženika za ratne zločine Međunarodnog tribunala u Hagu. Ko je bio Hadžić i kakav je bio njegov odnos prema Rusinima i Ukrajincima

Goran Hadžić je bio na najvišim funkcijama Republike Srpske Krajine od 1991. do 1994. godine. Na toj teritoriji skoro dva veka živi ukrajinsko-rusinska¹⁴ dijaspora koja je – kao i drugi narodi koji su tu živeli – za vreme oružanih sukoba u Hrvatskoj pretrpela velika stradanja zbog ratnih sukoba, političke lojalnosti Zagrebu, ali i zbog podela unutar zajednice.

Republika Srpska Krajina

Republika Srpska Krajina – jeste samoproglašena i međunarodno nepriznata država, stvorena 1991. godine od dva dela, dva

¹³ "Країна Хаджича та українці", *BBC World Service, Ukrainian Section*, 20 липня 2011 (20. jula 2011), http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/07/110720_hadzic_rusins_varga_ak.shtml (tekst je proširen dodatnim informacijama, dokumentima i izveštajima BBC)

¹⁴ U radu Ukrajinske sekcije BBC, pripadnici ukrajinske dijasporne na prostoru bivše Jugoslavije nazivani su Ukrajincima-Rusinima (ukr. *українці-русини*). Zvanični Kijev Rusine i Ukrajinke smatra svojom dijasporom, odnosno tretira ih kao dva subetnosa jednog ukrajinskog naroda. Rusini i Ukrajinci u popisu bivše Jugoslavije se vode kao posebna dva naroda od 1971. godine. Zajedničko im je da su uglavnom grkokatoličke veroispovesti, ali govore različitim jezicima.

etnička "ostrva" u centru i na istoku Hrvatske, koja su proglasili tamošnji Srbi, slično kao takozvani "zamrznuti konflikti" na prostoru bivšeg SSSR – Transdnjestarska Republika, Abhazija, Južna Osetija i Nagorno Karabah. Povod za stvaranje takve kvazi-države bilo je nezadovoljstvo etničkih Srba rezultatima višestranačkih izbora u Hrvatskoj i politikom vlade desnog centra predsednika Franje Tuđmana, koji je težio proglašenju nezavisnosti Hrvatske od tadašnje komunističke Jugoslavije. Kao rezultat politike etničkih tenzija, na teritoriji Hrvatske je izbio oružani sukob, koji je doveo da konačnog raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Stvaranju Republike Srpske Krajine u velikoj meri pomogli su tadašnja Jugoslovenska narodna armija i paravojne formacije iz Srbije koje su, zajedno sa lokalnim stanovništvom organizovanim u jedinice za Teritorijalnu odbranu, ratovali protiv novostvorenih hrvatskih snaga bezbednosti Zbora narodne garde (ZNG), koje su bile prethodnica savremene hrvatske vojske. Srpska samoproglašena republika u Hrvatskoj je u znatnoj meri imala podršku političkog vrha u Beogradu i tadašnjeg srpskog predsednika Slobodana Miloševića, iako je Savezna Republika Jugoslavija nikada zvanično nije priznala.

Glavni grad Republike Srpske Krajine bio je Knin, a njen Ustav usvojen je krajem decembra 1991. godine. Tadašnji nezavisni mediji u Beogradu imali su poteškoće pri izveštavanju sa ratišta u Hrvatskoj, jer nisu imali jasan stav kako nazivati srpske secesionističke teritorije, koje su u državnim medijima u Srbiji imali tretman kao još jedna bivša jugoslovenska teritorija s pravom na samoproглаšenje.

Oružani sukobi u Hrvatskoj doveli su do masovnog stradanja civila i proterivanja desetine hiljada pripadnika nesrpskog stanovništva iz Republike Srpske Krajine, među kojima su bili i grkokatolici Rusini i Ukrajinici. U skladu sa sporazumom između Zagreba i Beograda, početkom 1992. godine na teritoriji Republike Srpske

Krajine bile su raspoređene mirovne snage Ujedinjenih nacija (UNPROFOR), među kojima su bili i mirotvorci iz Zajednice nezavisnih država (ZND) republika bivšeg SSSR, odnosno iz Rusije i Ukrajine.

Republika Srpska Krajina imala je više od 400.000 stanovnika, uglavnom Srba (više od 90 odsto). Takozvana Krajina je imala svoju potpunu strukturu vlasti, posebnu novčanu jedinicu krajinski dinar i zauzimala je veliki deo Hrvatske, preko 17.000 kvadratnih kilometara, što je oko trećine od njene ukupne kopnene teritorije.

Prvi predsednik Republike Srpske Krajine bio je Milan Babić, koji je 2006. godine u pritvoru Haškog tribunala izvršio samoubistvo. Goran Hadžić je bio prvo premijer od 1991. do 1992, a od početka 1992. do kraja 1993. godine i predsednik Republike Srpske Krajine.

Republika Srpska Krajina bila je "poražena" nakon dve operacije hrvatskih snaga bezbednosti – u maju i avgustu 1995. godine pod nazivom "Bljesak" i "Oluja". Vojne operacije su prouzrokovale humanitarnu katastrofu i masovno iseljavanje više od 200.000 uglavnom etničkih Srba, što je više od polovine stanovnika Krajine. Te teritorije su do 1998. godine bez snažnijeg otpora u potpunosti prešle pod kontrolu Zagreba.

Takozvana "Skupština Republike Srpske Krajine u progonstvu", skoro deset godina od "pada Krajine" u februaru 2005. godine u Beogradu formirala je "Vladu Republike Srpske Krajine u izbegištvu", od strane poslanika izabranih 1993, ali osim pomalo skandalozne medijske pažnje, to telo nije dobilo nikakvu relevantnu političku podršku.

Rusini i Ukrajinci u Hrvatskoj

Ukrajinsko-rusinska dijaspora na Balkanu (u Hrvatskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini) smatra se najstarijom migracijom sa etničkih teritorija Ukrajine, koja je počela sredinom XVIII veka, za vreme Austro-Ugarske imperije, a završila se početkom XX veka. Rusinske i Ukrajinske etničke sredine nalaze se na istoku Hrvatske,

blizu granice sa Srbijom, u gradu Vukovaru i u selima Mikluševci i Petrovci. Ta teritorija je od 1991. godine bila u sastavu Republike Srpske Krajine.

Prema podacima hrvatske strane, početkom 90-ih godina, kada su mirotvorci UNPROFOR bili razmešteni na rasparčanoj hrvatskoj teritoriji, srpske snage bezbednosti ubile su najmanje 700 i deportovale oko 10.000 civila nesrpskog porekla. Nasilne deportacije su počele kada je predsednik Republike Srpske Krajine postao Goran Hadžić, a među proteranima više od hiljadu bili su Ukrajinci-Rusini.

U izveštaju o ratnim razaranjima i stradanju vernika, grkokatolička crkva u Zagrebu objavila je u aprilu 1992. godine podatke da je tokom ratnih dejstava 1991/92. godine na ratnom području bilo zahvaćeno 3.682 vernika, uglavnom Rusina i Ukrajinaca, dok je 2.282 vernika bilo na području koje su kontrolisale srpske i jugoslovenske snage bezbednosti u Hrvatskoj. Prema poslednjem jugoslovenskom popisu iz 1991. godine u Hrvatskoj je živelo 5.747 Rusina i Ukrajinaca (3.253 Rusina i 2.494 Ukrajinaca).

U istom izveštaju grkokatoličke crkve navodi se da je trećina vernika sa tog područja – uglavnom iz Vukovara, kao i iz sela Petrovci i Mikluševci – prinudno deportovano ili izbeglo oko 1.300, ubijeno je oko 150, a odvedeno u zatvore oko 220 Rusina i Ukrajinaca. Uništene su crkve u selima Petrovci i Mikluševci, brojni sveštenici su bili uhapšeni. Sudeći iz tih podataka, od ukupnog broja Rusina i Ukrajinaca u Hrvatskoj skoro polovina se nalazila na teritoriji države na čijem je čelu bio Goran Hadžić, a tokom njegovog mandata skoro svaki četvrti je bio nasilno iseljen.

Podele unutar zajednice

Talas etničkih podela na Balkanu početkom 90-ih godina zahvatio je i ukrajinsku dijasporu u Hrvatskoj. U maju 1991. godine u Hrvatskoj je bio raspisan referendum o nezavisnosti. Rusinske i ukrajinske etničke sredine su u znatnoj meri podržale nezavisnost

Hrvatske, što je podelilo tu zajednicu i podstaklo prema njoj neprijateljstvo jednog dela etničkih Srba u Hrvatskoj.

Rusini i Ukrajinci u Hrvatskoj, iako su uglavnom grkokatoličke veroispovesti, na početku oružanog konflikta podelili su se po političkoj osnovi na "prohrvatsku" i "prosrpsku" opciju. Pažnja javnosti bila je usmerena na stradanje Ukrajinaca-Rusina, na veliki broj žrtava za tako malobrojnu zajednicu, ali i na zločine koji su iz političkih ubedenja počinili pripadnici te zajednice jedni prema drugima.

Na zahtev rusinske i ukrajinske zajednice i Saveza Rusina Ukrajinaca iz Srbije (SR Jugoslavije) u maju 1992. godine u mestima koja naseljavaju Rusini i Ukrajinci bili su razmešteni mirotvorci UNPROFOR iz republika bivšeg SSSR pod vođstvom Rusije. Hrvatski mediji su kritikovali nemoć mirovnjaka UN, a posebno mirovne snage iz Rusije.

Rusini i Ukrajinci u Hrvatskoj su smatrali da će mirovne snage sa prostora ZND, predvođene Rusijom, biti više efektivnije zbog kulturne bliskosti sa lokalnim ukrajinsko-rusinskim stanovništvom. Međutim, srpski pripadnici Teritorijalne odbrane i paravojne formacije su 22. marta 1992. godine iz sela Petrovci, a potom i 18. maja 1992. iz sela Mikluševci faktički u prisustvu ruskih mirotvoraca, deportovali više stotina civila Rusina i Ukrajinaca i nasilno ih proterali na teritoriju Hrvatske. Apsurdno je da je među pripadnicima Teritorijalne odbrane bio jedan broj Ukrajinaca-Rusina, koji su učestvovali u nasilnoj deportaciji pripadnika vlastitog naroda, a posebno onih koji su navodno podržavali politiku Zagreba.

Pasivnost mirotvoraca iz država ZND pojedini lokalni lideri iz ukrajinske zajednice u Hrvatskoj i Srbiji nazivali su "prećutnom podrškom" srpskim paravojnim formacijama. Drugi izvori tvrde da je reč o greškama i neiskustvu mirotvoraca sa prostora bivšeg Sovjetskog Saveza koji su tada kad se odigrao egzodus, tek počinjali svoju mirovnu misiju.

Posledice deportacije Ukrajinaca-Rusina u Hrvatskoj negativno su uticale i na predstavnike rusinske i ukrajinske zajednice

u Srbiji. Ukrajinski akademik Julijan Tamaš, tadašnji predsjednik Saveza Rusina Ukrajinaca Jugoslavije, koji je ispred te organizacije tražio od ambasade Ruske Federacije u Beogradu intervenciju njihovih mirotvoraca u sastavu UN kako bi se sprečilo egzodus Rusina i Ukrajinaca, tvrdi da je zbog toga imao političke neprijatnosti i da je bio primoran da na određeno vreme napusti Srbiju.

Apsurdni proces

Posle pada režima Slobodana Miloševića 2000. godine većina optuženih za ratne zločine iz svih bivših jugoslovenskih republika izvedeni su pred Međunarodni tribunal u Hagu. Ipak, sud Ujedinjenih nacija nijednom nije posebno procesuirao stradanje i deportacije etničkih Rusina i Ukrajinaca u Hrvatskoj.

Novinar *Radio Vukovara* Danil Hardi, inače rusinskog porekla, napisao je rukopis-knjigu u kojoj je opisao svoje tragično iskustvo zatočeništva u Srbiji nakon pada Vukovara 1991. godine. On je sa stotinama zatvorenika iz Hrvatske bio dovezen u zatvore u Sremsku Mitrovicu, Aleksinac i Niš, u kojima je – prema njegovom saznanju od predstavnika Crvenog krsta i pojedinih stražara – bio i "veći broj predstavnika rusinske nacionalnosti".

Portparolka Međunarodnog tužilaštva u Hagu Florans Artman u izjavi za Ukrajinsku sekciju *BBC*, rekla je da Međunarodni tribunal neće biti u mogućnosti da do kraja svog mandata procesuiraju sve zločine počinjene na tlu bivše Jugoslavije, pa tako ni one koji se odnose na Rusine i Ukrajince u Istočnoj Hrvatskoj, već da se to očekuje od nacionalnih sudova.

Nakon akcije "Oluje" i "Bljesak", u periodu reintegracije Hrvatske, za ubistvo četiri i nasilno proterivanje 96 osoba u Mikluševcima 1992. godine, hrvatsko pravosuđe je 1996. godine podiglo optužnicu protiv 35 osoba, uglavnom srpske i rusinske nacionalnosti. Taj proces se zbog broja optuženih u Hrvatskoj smatrao jednim od važnijih za ispitivanje kapaciteta domaćeg pravosuđa u procesuiranju ratnih zločina.

Sredinom dvehiljaditih taj proces je bio nazvan "Mikluševskom grupom" i privukao je veliku pažnju medija. Proces je trajao 12 godina, optužnica je menjana sedam puta, a insistiralo se na kvalifikaciji zločina kao "genocid" nad Rusinima, što je kod analitičara, s poštovanjem prema žrtvama, otvaralo pitanje isključivosti u procesu, jer su skoro trećina od optuženih poreklom bili Rusini.

Vijeće za ratne zločine Županijskog suda u Vukovaru je 29. februara 2009. godine objavilo presudu kojom je 12 optuženika proglasilo krivim za počinjene ratne zločine protiv civilnog stanovništva i osudilo ih je na zatvorske kazne u visini od četiri do 15 godina. Za vreme postupka, veći broj optuženih bio je u bekstvu, a protiv više od trećine obustavljen je postupak zbog smrti. Na izdržavanje zatvorskih kazni bila su upućena svega tri osuđenika – i sva tri su rusinskog porekla. Ostali su, poput predsednika Republike Srpske Krajine Gorana Hadžića, bili u bekstvu, uglavnom u susednoj Srbiji.

Vojvodina i nacionalizam: jun 2008.

Multikulturalnost i građanskost¹⁵

Zahtevi za teritorijalnim autonomijama u Srbiji direktna su posledica odsustva građanskih vrednosti

U Vojvodini pojam multikulturalnosti u praksi često isključuje vrednosti građanskog društva, ili građanskost¹⁶, koji su viši cilj savremenih demokratskih društava i Evropske unije. Razlog za to je nepostojanje građanskih vrednosti u Srbiji, slabost pravne osnove multikulturalnosti i zloupotreba etničkog pitanja u dnevnompolitičke svrhe.

Izbori i Ustav

Predizborna kampanja za predsedničke i parlamentarne izbore u Srbiji 2008. godine, pokazala je da ima malo stranaka koje su spremne da u Srbiji, a samim tim i Vojvodini, propagiraju građanske vrednosti. Od 2006. godine nekoliko faktora dodatno je u Srbiji ugrozilo građanske vrednosti: donošenje novog Ustava, proglašenje nezavisnosti Kosova i skretanje "manje ili više u desno", za vreme parlamentarnih izbora, vodećih partija bivše koalicije DOS: DS, a pogotovo DSS i NS.

¹⁵ "Vojvodina: multikulturalnost i građanskost", u: *Multietnički identitet Vojvodine: Izazovi u 2007/08*, Pavel Domonji (pr.), Helsinške sveske br. 27, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2008.

¹⁶ "Građanskost", kao termin za univerzalni, nadnacionalni sistem vrednosti, baziran na vladavini prava i političkom i društvenom pluralizmu.

Novi srpski Ustav u Vojvodini *de facto* nije potvrđen i nije dobio potrebnu podršku građana Vojvodine, jer za njega nije glasala natpolovična većina Vojvodana. Novi srpski Ustav nije ispunio obećanja proevropskih snaga da će vratiti status autonomije Vojvodine iz 1974. godine. Takođe, Ustav sadrži podelu državljana pri samom, blago rečeno, "nezgrapnom" definisanju da je "Republika Srbija država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive". Vesna Pešić u tekstu "Nacionalna država ili o Srbiji i Građaniji", piše da "shvatanje nacije kao delatne realne kategorije, u kojoj se pripadnost stiče 'na-rođavanjem', ima velike probleme u pogledu integracije društva, tj. države, što potvrđuju procesi 'raspadanja', od bivše do sadašnje Jugoslavije i dalje".

Multikulturalnost i demokratija

Gotovo dve decenije od uvođenja višestranačja, u Srbiji ne postoji osmišljen koncept multikulturalnosti. U Vojvodini je najizraženiji kontinuitet modela multikulturalizma stvorenog za vreme komunizma koji u suštini predstavlja očuvanje lokalnih etničkih zajednica po Kulturno-umetničkim društvima, koji je aktivno počeo da se menja tek nakon 5. oktobra 2000. godine. Takav "KUD-ovski" model multikulturalnosti često je otuđenog karaktera, jer zatvara zajednicu, razvija lokalni etnonacionalizam i otežava integraciju nacionalnih manjina u savremeno srpsko društvo.

Država nema osmišljenu i jedinstvenu politiku kada je reč o nacionalnim zajednicama. Tako su na državnom nivou napravljena dva gotovo identična tela, jedno na pokrajinskom i drugo na republičkom nivou, koja su bila predviđena za koordinaciju Nacionalnih saveta. Nijedna od pomenutih nacionalnih koordinacija Nacionalnih saveta u praksi nije zaživela i uglavnom je služila u dnevno-političke svrhe.

Vrednosti

Postojeći vrednosni sistem multikulturalnost u Vojvodini često ne korespondira sa sistemom opštih građanskih vrednosti. U tekstu "Doprinos žena u multikulturalnoj Vojvodini" profesorka Svenka Savić piše da "interkulturalnost i multikulturalnost kriju u sebi opasnost da preslikavaju patrijarhalne odnose dominacije i u društvu i u obrazovanju". Temelj skoro svakog lokalnog etnonacionalizma u Vojvodini jeste upravo patrijarhalno društvo.

Odsustvo građanskosti stvara segregaciju u savremenom srpskom društvu. Zbog nedostatka univerzalnih vrednosti, a u atmosferi nacionalne euforije (poput one nakon proglašenja nezavisnosti Kosova), lokalne etničke zajednice u Vojvodini projektuju strah od ugroženosti, hermetizuju se i iznutra često postaju nacionalno radikalizovane. Stoga se može pretpostaviti da će, ukoliko se srpsko društvo integriše u Evropsku uniju, pa čak i razvije građanske vrednosti na opštem nivou, jedan od težih procesa biti "otvaranje" tih lokalnih etničkih zajednica, koje su teško podložne promenama.

Egzistencijalne autonomije

Zahtevi za teritorijalnim autonomijama u Srbiji i Vojvodini direktna su posledica odsustva građanskih vrednosti. Mađarska nacionalna zajednica u Vojvodini zadovoljna je stvaranjem uslova za personalnu autonomiju, ali, zbog političkog uticaja na nacionalnu zajednicu i nestabilnosti u srpskoj politici, predstavnici mađarske etničke zajednice traže i teritorijalnu autonomiju na severu Vojvodine (Galambos L, intervju za *Inter*). Razvoj nadnacionalnih građanskih vrednosti otklonio bi u Vojvodini potrebu za teritorijalnom autonomijom na etničkoj osnovi.

Retorika zvaničnog Beograda o izgubljenoj teritoriji, imajući u vidu Kosovo, a bez uvažavanja oko dva miliona građana albanske nacionalnosti, realno može da stvori posledičnu reakciju i kod Albanaca u Preševskoj dolini da zahtevaju etničku autonomiju,

što bi se najblaže moglo protumačiti kao njihov egzistencijalni protekcionizam.

Stoga zaključujemo, da u Srbiji i Vojvodini ne postoji jedinstveno tumačenje multikulturalizma. S obzirom na to da država Srbija ne razvija u društvu građanske vrednosti, "velikosrpski nacionalizam" direktno utiče na stvaranje takozvanih "manjinskih nacionalizama". Ukoliko se u Srbiji, pa samim tim i u Vojvodini, ne razvije sistem građanskih vrednosti, država bi mogla da uđe u dugoročnu političku, društvenu i teritorijalnu destabilizaciju. Razvoj multikulturalizma i interkulturalizma, kao sastavnog dela građanskosti u Srbiji i Vojvodini, nesumnjivo može olakšati i proces integracije države u Evropsku uniju.

IV - **Sevdah i demokratija**

Srbija i NATO: oktobar 2011.

"Bezbednost i jedinstvo"¹⁷

Da li parola "Bratstvo i jedinstvo", koja je republike bivše Jugoslavije pola veka držala u miru i na okupu, može da preraste u novi oblik suživota, pod parolom – "Bezbednost i jedinstvo"

Ako pojedinac želi da se priključi nekom društvu, ekipi, pa čak i ozbiljnijem savezu, on mora da se prilagodi njihovim interesima i da sa njima deli barem minimalne elementarne vrednosti i da poštuje njihova pravila. Tako i države Zapadnog Balkana, ukoliko žele da se priključe Evropskoj uniji, one moraju da sa njom dele političke, ekonomske i bezbednosne interese, kao i elementarne vrednosti demokratije, duštvenog pluralizma i ljudskih prava.

Jedan od važnih aspekata politike Evropske unije jeste bezbednost u svim njenim vidovima. Nećemo mnogo pogrešiti ako kažemo da je trenutno NATO jedinstvena zajednička odbrambena snaga država Evropske unije. Čak iako neke države EU nisu članice NATO alijanse. Taj aspekt moraju ozbiljno da uvažavaju države Zapadnog Balkana, ukoliko zaista žele da se integrišu u Evropsku uniju.

¹⁷ Izlaganje na konferenciji "Politika otvorenih vrata – otvorena vrata omladinskog evroatlantskog foruma" u organizaciji Vojvodanske politikološke asocijacije i Centra za politiku i evroatlantsko partnerstvo u Novom Sadu, 7. oktobar 2011, a takođe na veb-portalu *Autonomija* <http://www.autonomija.info/boris-varga-srbija-i-nato.html>

Kada je reč o članstvu u NATO, često možemo čuti da ulazak u alijansu nije uslov za članstvo u Evropsku uniju. Međutim, činjenica je da su sve bivše socijalističke države u tranziciji, koje su bile deo sovjetskog ili nekog "komunističkog režima", vremenom postale članice NATO. Stoga bi mogli zaključiti, da članstvo u NATO na neki način poboljšava tranziciju bezbednosnih struktura, usklađivanjem prema standardima Evropske unije.

Nekad, u bivšoj socijalističkoj federativnoj Jugoslaviji, bila je opšte prihvaćena parola "Bratstvo i jedinstvo". Dvadeset godina nakon kraja Hladnog rata i pada komunizma, "bratstvo" na prostoru bivše Jugoslavije je pogaženo bratoubilačkim ratovima, a "jedinstvo" razbijeno u često dijametralno suprotstavljene interese.

Iako se nostalgičarima za "onim vremenima" čini nemogućim vraćanje društvene atmosfere na period od pre raspada Jugoslavije, daleko je realnije prihvatanje nove parole - "Bezbednost i jedinstvo". "Bezbednost" u smislu održavanja mira u saradnji ili članstvom u NATO i "jedinstvo" u političkim, društvenim i opštevivilizacijskim ciljevima, a to su demokratske vrednosti, ljudska prava i integracija u Evropsku uniju.

Nije bila NATO alijansa odgovorna za uništavanje "Bratstva i jedinstva" među jugoslovenskim narodima tokom devedesetih. Odgovornost je podjednako podeljena između elita novih nacionalnih država koje su učestvovala u ratu, s tim da je najveća odgovornost bila na onima koji su imali realnu političku i vojnu moć - na rukovodstvu u Beogradu sa Slobodanom Miloševićem i snagama Jugoslovenske narodne armije (JNA) na čelu.

Tokom devedesetih učinjeni su strašni zločini koje je JNA mogla sprečiti, umesto što ih je podržavala ili u njima učestvovala. Setimo se 87 dana opsade Vukovara 1991. godine, 1.425 dana opsade Sarajeva 1992-1996, genocid u Srebrenici 1995, kao i humanitarna katastrofa izazvana nasilnim dislociranjem stotine hiljada građana Srbije albanske nacionalnosti na Kosovu 1999. godine.

I dve decenije nakon tih nemilih događaja, u Srbiji, izuzetno su uticajni stavovi koji nisu u skladu sa univerzalnim ljudskim

pravima i demokratskim vrednostima, a neke je od 2004. godine čak i vlada Srbije promovisala. Na primer: Da je Srbiji sa sticanjem nezavisnosti Kosova otuđeno više od 20 odsto njene teritorije. Niko u tom kontekstu nije govorio o građanima Srbije albanske nacionalnosti na Kosovu kojih je oko 1,7 miliona, odnosno oko 20 odsto od ukupne populacije, a pre svega oni koji po Ustavu iz 2006. godine smatraju da je Kosovo deo Srbije. Takav stav preferiranja teritorije, bez odgovornosti prema njenim građanima ozbiljno je zabrinjavao zapadne države. Verovatno je i to uticalo na donošenje odluke o međunarodnoj podršci samostalnosti Kosova.

Saradnja sa Hagom nije samo uslov za evrointegracije i nije samo obaveza prema Ujedinjenim nacijama. To je moralna obaveza pred nama samima i obrazac ponašanja budućih generacija, da svi koji su počinili zločin moraju za njega da odgovaraju. I treće – o čemu se malo u javnosti govori – da ljudska stradanja devedesetih potrebuju pokajanje koje moramo svi da preuzmemo na sebe, svi koji su imali devedesetih pravo glasa, koji su tada u svojim nacionalnim državama birali neodgovornu vlast. Lično, i ja se kajem što nisam tada jače protestovao i na razne načine izražavao protivljenje ratnim akcijama, da neko u moje ime izaziva ljudsku patnju, iako sam imao samo 18 godina.

Pravo na lični stav i javno okupljanje spada među osnovna ljudska prava, bez obzira na to da li su u pitanju skupovi i mirne demonstracije penzionera, ljubitelja životinja, udruženja navijača ili LGBT populacije. Ksenofobija je i to kada ne dozvolite nekom da demonstrira zato što ima drugačije stavove.

Stoga, kao što će nove generacije u Nemačkoj danas potvrditi da su vojne intervencije od strane zapadnih Saveznika u Drugom svetskom ratu doprinele razvoju njene buduće demokratije, a time i prosperiteta zemlje, verujem da će Srbija koja NATO i njene članice često doživljava kao vojne neprijatelje, jednog dana, ako prihvati vrednosni sistem Zapada, uz sve prethodne žrtve biti zahvalna što se našla među državama čijem okruženju i civilizacijski pripada.

SAD i Rusija: decembar 2008.

Ruski izazov Obami¹⁸

Očekuje se da će se sa stupanjem na dužnost novog američkog predsednika Baraka Obame ublažiti retorika između Vašingtona i Moskve, ali da to neće znatno menjati geopolitičke interese dveju suparničkih sila

Administracija američkog predsednika Baraka Obame bila je formirana i zvanično preuzela dužnosti početkom 2009. godine. Gradeći svoj predizborni imidž na umerenosti i suprotnostima Bušovoj "agresivnoj" politici u svetu, novi američki predsednik Obama je od prvog dana u Beloj kući bio suočen sa nizom spoljno-političkih izazova. Jedan od njih bili su odnosi sa Rusijom, kojoj je upravo tako pomalo "sputan" Obama išao na ruku.

Amerika

Ipak, ravnotežu u odnosima sa Rusijom, između blage medijske pojave demokrate Obame i oštine administracije odlazećeg republikanca Buša, činili su jastrebovi u okruženju budućeg američkog predsednika, kao što je državni sekretar Hilari Clinton i ministar odbrane Robert Gejts. Bivši demokratski kandidat za predsednika i suparnik Obame, supruga bivšeg američkog

¹⁸ "Ruski izazov Obami", *Helsinška povelja*, br. 125-126, novembar–decembar 2008, Beograd, str. 10–11.

predsednika Bila Klinton, Hilari Klinton još u predizbornoj kampanji pokazala je svoj kritički stav prema Ruskoj Federaciji. Ona je iskoristila čuvenu Bušovu frazu o tome kako je, tobože, "zagledavši se u oči Putina video njegovu dušu", prokomentarisala, kako je i njoj bilo jasno "da bivši pripadnik KGB u profesiji nema dušu". Takođe, Klintonova je predsedničke izbore u Ruskoj Federaciji u martu 2008. godine nazvala "velikim kršenjem demokratije".

Kada je reč o unutrašnjoj politici, mnogi analitičari smatrali su da će novoizabrani američki predsednik na početku mandata najverovatnije biti zaokupljen formiranjem ravnoteže i kohezije unutar vlastite administracije, te da, kada je reč o spoljnoj politici, Vašingtonu neće biti u vrhu prioriteta Ruska Federacija i bivše sovjetske republike, već smirivanje tenzija oko rata u Avganistanu i Iraku.

Izbor Obame, kao prvog afroameričkog predsednika SAD, poklopilo se i sa širenjem talasa rasizma u Rusiji, okrenutog uglavnom protiv azijskih naroda, prema sezonskim radnicima koji u ruske gradove na privremeni rad dolaze iz republika bivšeg SSSR. Prema podacima organizacija za zaštitu ljudskih prava, u Rusiji je 2008. godine na rasističnoj osnovi ubijeno više od 80 stranaca, što je mnogo više u odnosu na prethodne godine. Pobjeda kandidata afroameričkog porekla na predsedničkim izborima u SAD, s jedne strane može se smatrati kao finiš procesa rasne segregacije u Sjedinjenim Američkim Državama, dok, sa druge strane, nagli skok broja žrtava rasizma u Rusiji i pojava antiazijatskih raspoloženja, svedočio je o dva dijametralno različita trenda, koja su verovatno posledica uočljivo različitih koncepcija liberalne i konzervativne državne politike Vašingtona i Moskve.

Rusija

Najave o potrebi omekšavanja američke politike i dolazak na mesto predsednika umerenog Baraka Obame, Rusi su iskoristili za rešavanje dugogodišnjih problema razmimoilaženja između Vašingtona i Moskve. Reč je pre svega o problemu postavljanja

elemenata američkog protivraketnog štita u Istočnoj Evropi i širenja NATO na prostor bivšeg Sovjetskog Saveza, a što Rusija smatra ugrožavanjem njene vlastite bezbednosti. Predsednik Ruske Federacije Dmitrij Medvedev čestitao je Baraku Obami izbor za predsednika SAD, rečima, da su "američko-ruski odnosi istorijski važni kao faktor stabilnosti u svetu", ali istog dana Medvedev je u svom obraćanju parlamentu najavio da će, ukoliko Vašington u Češkoj i Poljskoj razmesti elemente svog protivraketnog štita, Moskva razmestiti svoj novi raketni kompleks "Iskander" u Kalinjingradskoj oblasti, najzapadnijoj ruskoj provinciji koja je okružena zemljama EU. Ruski "poklon" novoizabranom američkom predsedniku analitičari su smatrali svojevrsnim dobro tempiranim izazovom koji je Moskva uputila Baraku Obami, a za vreme predizborne kampanje Obama je izrazio sumnju u efikasnost i ogromne troškove za protivraketni američki štiti u Istočnoj Evropi, te je sve više analitičara koji smatraju da je Vašington pred ruskim zahtevima spreman da na nekin način i "omekša".

Drugi žestoki izazov američkoj politici na prostoru bivših komunističkih država, Rusija je uputila još početkom avgusta 2008. u Gruziji nakon pokušaja predsednika Mihaila Sakašvilija, koji je uživao veliku podršku Vašingtona, da pod kontrolu Tbilisija vrati separatističke republike Abhaziju i Južnu Osetiju. Rusi su maksimalnom žestinom intervenisali u Gruziji i za samo nekoliko dana gotovo paralizovali malu kavkasku postsovjetsku republiku Gruziju, što je u medijima okarakterisano kao "disproporcionalni rat". Iako je Barak Obama kao predsednički kandidat u svojoj kampanji bio umereniji u odnosu prema Rusiji od republikanca Mekejna koji je zastupao politiku oštrog dijaloga sa Moskvom, i Obama se najoštrije protivio ruskoj vojnoj intervenciji u Gruziji. Žestoki odgovor Rusije u ratu u Gruziji, u godini predsedničkih izbora u Americi, takođe treba posmatrati u okviru sprečavanja širenja NATO na Istok.

Treći izazov novom američkom predsedniku od strane Rusije, bio je takozvani "asimetričan odgovor" na postavljanje elemenata

američkog protivraketskog štita u Češkoj i Poljskoj i planovi za širenje NATO na Gruziju i Ukrajinu. Tim "odgovorom" najavljujivanim još početkom 2008. godine, mogli su se smatrati manevri ruske armije u Karipskom basenu. Prisustvo ruske vojske u tim delovima sveta, prvi put još od Drugog svetskog rata (Panamski kanal) i kubanske krize, i saradnja sa "neprijateljima SAD", poput Čaveza i Moralesa, simbolično je predstavljala odgovor prisustvu američke vojske na Kavkazu i najavi budućeg državnog sekretara Hilari Klinton, da bi trebalo "dati Nobelovu nagradu predsedniku Ukrajine Viktoru Juščenu i Gruzije Mihailu Sakašviliju", navodno zbog njihovog prozapadnog angažmana.

Očekivanja

Iako se od 2006. godine u svetskim medijima mnogo govorilo o mogućnosti izbijanja novog Hladnog rata između Vašingtona i Moskve, većina analitičara to smatra nemogućim, pre svega zbog nepostojanja ideološkog suprotstavljanja i zbog isprepletenosti međunarodnog kapitala. Pre bi se moglo reći da postoji svojevrsno nerazumevanje ambicija između političkih elita u Americi i Rusiji. Sjedinjene Američke Države smatraju da bi za Rusiju bilo bolje da sebe vidi kao deo zapadne civilizacije, i, diskretno kao gubitnika u Hladnom ratu, nekog ko će se, poput Nemačke nakon Drugog svetskog rata, više prikloniti interesima Vašingtona. U drugom mandatu ruskog predsednika Vladimira Putina postalo je jasno da Rusija ne deli sa Vašingtonom takve vizije, već da sebe vidi kao samostalnijeg geopolitičkog igrača na prostoru Evroazije. Međutim, Rusija je početkom decembra 2008. Vašingtonu i Briselu poslala dovoljno jasne signale da sa njima želi da razvija bliske partnerske odnose, posebno u planovima za stvaranje zajedničkog slobodnog tržišta SAD-EU. Na sastanku Asocijacije evropskog biznisa ministar inostranih poslova Rusije Sergej Lavrov predložio je stvaranje jedinstvenog ekonomskog prostranstva između, kako ih je nazvao, "predstavnik evropske civilizacije" – Sjedinjenih

Američkih Država, Evropske unije i Ruske Federacije. Nastup Lavrova smatrao se prvim ozbiljnijim korakom ka otopljanju odnosa između Moskve, SAD i EU, nakon ruske vojne intervencije u Gruziji. Međutim, i dalje u tim odnosima ostalo je otvoreno osetljivo pitanje ruskog "asimetričnog odgovora", širenju NATO na Istok i prisutnosti ruske armije u Karipskom basenu.

Očigledno je bilo da su oba nova predsednika, Medvedev i Obama, nasledili prilično složenu političku situaciju u međunarodnim odnosima, a takođe i početak globalne finansijske i ekonomske krize. Sudeći po svemu, moglo se očekivati da se izborom Baraka Obame na mesto predsednika SAD, politika Vašingtona neće drastično menjati prema Rusiji, a niti je Medvedev planirao da menja nasleđenu Putinovu politiku prema Americi. Sigurno je da će nivo odnosa između SAD i Rusije zavisiti i od toga da li će Obama završiti projekat američkog protivraketnog štita u Evropi i podržavati širenje NATO na Istok, a posebno na prostor bivših sovjetskih republika Gruzije i Ukrajine, protiv čega energično nastupa Rusija koja je spremna, videlo se u Abhaziji i Južnoj Osetiji da, u slučaju širenja severnoatlantske alijanse do njenih granica, primeni i oružanu silu. Ono što je bilo očigledno, jeste da će se o američkim i ruskim raketama raspravljati možda čak i više nakon mandata Buša i Putina, ali sa nadom da novi talas posthladnoratovskih odmeravanja može imati, ako ništa drugo, barem na rečima blaži ton.

Euforije

DODATAK Po prvi put od kraja Hladnog rata politička euforija i svojevrsno stvaranje kulta ličnosti postalo je 2008. godine primetno na obe strane bivših "frontova" – u Sjedinjenim Američkim Državama i Ruskoj Federaciji. Uz to, obe velike sile od 2006. godine optuživale su jedna drugu za "širenje nedemokratske politike" u svetu i pokušaj izazivanja Hladnog rata.

Samo nekoliko meseci pre predsedničkih izbora u Rusiji, u martu 2008, bivši ruski predsednik Vladimir Putin imao je rejting od čak oko 70 odsto, što je najviša popularnost jednog političara u novijoj ruskoj istoriji. Visok rejting Putina pomogao je partiji Jedinstvena Rusija pri osvajanju dvotrećinske većine u Dumi 2007. i izboru novog ruskog predsednika Dmitrija Medvedeva 2008. godine. Iako Rusija nije menjala ustav da bi se Putinu omogućio treći predsednički mandat, što se predlagalo i na neki način očekivalo, krajem 2008. godine u Ruskoj Federaciji inicirano je pitanje produžetka trajanja mandata ruskog predsednika sa 4 na 6 godina. Tako da, hipotetički, Putin ako pobjedi na predsedničkim izborima 2012. godine, imaće mogućnost da na tom mestu ostane do 2024, a njegova politika da se u Rusiji sprovodi gotovo četvrt veka. Sociolozi iz ruskog centra "Jurija Levadi" smatrali su da se u Rusiji zbog pasivnosti masa i nepostojanja demokratskih institucija razvila takozvana "diktirana demokratija". Za vreme mandata Vladimira Putina promenjen je i stav javnog mnjenja kada je reč o upotrebi "čvrste ruke", jer istraživanja su pokazala da većina ispitanika smatra da "potpuna vlast u rukama predsednika ide u državnu korist Rusije". Prema tim istraživanjima, novi autoritarizam u Rusiji se ograničava, bez traženja "slepe" lojalnosti od građana, već suzdržavanju širokih masa od izražavanja nelojalnosti prema vlastima, te da u Ruskoj Federaciji polako tinja ono što je od pedesetih godina tinjalo u Sovjetskom Savezu – skrivena erozija i decentralizacija vlasti, kao i njihova latentna delegitimizacija.

Kritike nezavisnih analitičara pratila su i takozvanu "Obamaniju" u Sjedinjenim Američkim Državama. Najviše je bila primetna iracionalna nada jednog dela stanovništva da novoizabrani predsednik Obama ima sposobnost da "preko noći" promeni sve ono što ih je nakon objavljivanja "međunarodnog rata protiv terorizma", rata u Avganistanu i Iraku, kao noćna mora pratilo tokom dva predsednička mandata republikanskog predsednika Džordža Buša. Američki i bosansko-hercegovački spisatelj Aleksandar Hemon u svom autorskom tekstu "Obama, mi ti se kunemo"

primećuje, kako iracionalno obožavanje Obame neće pomoći ni njemu, ni politici Sjedinjenih Američkih Država da bi se u jeku svetske ekonomske krize "iščupali od 'bušizma' i njegovih posledica, nego to mogu učiniti korektivni kvaliteti demokratije; Obami ne treba narod koji će ga slepo pratiti, nego građani koji će se s njim suočiti i, ako treba, suprotstaviti".

Gas i oružje¹⁹

Centralna i Jugozapadna Azija postale su zona interesa Vašingtona, Brisela i Moskve. Dok je predsednik SAD Barak Obama na početku svog prvog mandata stavljao rešavanje krize u Avganistanu kao prioritet, EU je pokušavala da izgradi alternativni gasovod, a Rusija i njeni saveznici u srcu Azije formirali su oružane snage za brzo delovanje

Opšti strah od hladnih radijatora zbog rusko-ukrajinskih gasnih sporova početkom 2009. godine, nestao je odmah nakon obnove isporuke ruskog gasa evropskim državama i, silaskom te teme sa medijske scene, gotovo da je taj problem u javnosti postao zaboravljen. Međutim, države Evropske unije ozbiljno su tada shvatile rizike zavisnosti od ruskog gasa i nepoželjnu ulogu "taoca" u koju mogu biti dovedene i idućih zima. U vezi sa tim Brisel je ponovo pokrenuo dijalog o izgradnji gasovoda Nabuko koji bi trebalo da, zaobilazeći teritoriju Rusije, obezbedi direktnu trgovinu prirodnim gasom između država Evropske unije i država kaspiskog i centralnoazijskog regiona, gde se nalaze glavna izvorišta tog energenta.

¹⁹ "Gas i oružje", *Helsinška povelja*, br. 127-128, januar-februar 2009, Beograd, str. 22-24.

Države članice Ugovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB), uglavnom bivše sovjetske republike, gde Rusija ima jak uticaj, navodno sa ciljem da zaštite Centralnu Aziju od širenja ekstremizma iz Avganistana, u februaru 2009. su donele odluku o stvaranju vlastitih snaga bezbednosti za brzo delovanje. Pogoršanjem bezbednosne situacije u Avganistanu i Pakistanu bio je zabrinut i tada novoizabrani američki predsednik Barak Obama, koji je podržao slanje dodatnih 17.000 američkih vojnika za uspostavljanje mira u regionu Jugozapadne Azije.

Energetska glad

Epilog, kako su ga mediji zvali, "gasnog rata" 2009. bio je poznat: nađen je privremeni kompromis između Moskve i Kijeva – Ukrajina će vremenom prelaziti na plaćanje tržišne cene za prirodni gas, Rusija je na neki način postala spremna da plati veće cene za tranzit, ali se nada da će učestvovati u privatizaciji ukrajinske gasovodne mreže. Kao i nakon svake od tri energetske krize izazvane zavrtanjem ventila nafte i gasa prema Evropi, koje su se odigravale od 2006. godine, i 2009. su bili netransparentni detalji gasnog sporazuma koji su postigli premijeri Rusije i Ukrajine – Vladimir Putin i Julija Timošenko.

Sigurnog pobednika u ovom "gasnom ratu" nije bilo, a Moskva i Kijev su svakako značajno izgubili kredibilitet pouzdanog dobavljača i tranzitera prirodnog gasa. Brisel je, uslovno rečeno, optužio obe strane, Rusiju i Ukrajinu, da zbog svojih bilateralnih problema vezanih isključivo za neprecizno definisane poslovne ugovore, umesto da ih rešavaju pred nadležnim sudom u Stokholmu, kao taoce držali su članice EU i ceo evropski kontinent. Pojedini zapadni mediji rusko-ukrajinske sporove nazivali su pomalo ironično – "vizantijska posla".

S obzirom da cena gasa, na neki način, prati cenu sirove nafte koja je 2008. godine drastično pala, a prema tvrdnjama *The Wall Street Journal* očekivalo se da bi polovinom 2009, cena gasa za

Zapadnu Evropu mogla pasti sa 500 na 250–300 dolara za 1000 kubnih metara, jasno je da je Moskva bila primorana da raznim metodama uspostavi neku vrstu stabilnosti njegove cene. U jeku ekonomske krize tržišna cena kapitalizacije Gasproma pala je za 69 odsto, mediji su pisali o dugovima tog energetske giganta, a sve veće su postale i ruske unutrašnje potrošnje rezervi gasa za koje se tvrdilo da nisu dovoljne da pokriju ambicije ruskih vlasti i njihovog državnog monopoliste Gasproma. Rusija je od početka ekonomske krize 2008. na podršku rublji i ekonomiji potrošila više od 160 milijardi dolara, što je znatno smanjilo njene devizne rezerve, po kojima je bila među prvima u svetu.

Od uticajnih ličnosti iz sektora ruske energetike 2008. godine stizala su upozorenja da bi energetske "glad" mogla da oseti i sama Rusija. Javnost je bila upoznata sa pismom, upućenim na adresu ruske vlade i premijera Putina, a potpisano od strane čuvenog kreatora ruske privatizacije i nekad prvog čoveka ruskog elektro-energetskog sektora Anatolija Čubajsa, koji je, navodno, bio zabrinut zbog prevelikih ruskih ambicija za eksport "plavog zlata" i mogućeg nastanka unutrašnje energetske krize, zbog nedostatka gasa u samoj Rusiji. Čubajs je smatrao da Rusija nema dovoljno snage i zaliha da izvozi gas u inostranstvo i snabdeva "razne gasne potoke", poput "Severnog", "Plavog" i planiranog "Južnog toka", koji bi trebao da prođe teritorijom Srbije, te, pomalo ironično, Čubajs je zahtevao da se vlada pozabavi stvaranjem vlastitog "Ruskog potoka".

Nabuko i gasni OPEK

"Gasni rat" verovatno je bio jedan od retkih velikih događaja u Jugoistočnoj Evropi nakon završetka Hladnog rata, a da u njemu nisu učestvovala Sjedinjene Američke Države. Kad je reč o izboru tajminga za širenje ekonomsko-političkog uticaja u Evropi, Moskva je izabrala pravi: Vašington je početkom 2009. godine bio potpuno zaokupljen inauguracijom predsednika Obame. Ukrajina

se jedina u Evropi aktivno suprotstavila ruskom "energetskom imperijalizmu", koji je počeo u drugoj polovini dvehiljaditih, ali je izgubila propagandni rat protiv Moskve. Jedino je Ukrajina, među bivšim sovjetskim republikama zadržala vlasništvo nad infrastrukturom gasovoda i tranzitom gasa što joj je, u neku ruku, dalo mogućnost da "ucenjivački" pregovara sa Gaspromom. Gasni cevovod čuva Ukrajini "energetski suverenitet", koji bi mogao biti ponuđen evropskim državama kao alternativa ruskom monopolističkom položaju. Svest o posledicama gubitka pozitivnog imidža Ukrajine među susedima, bila je tada i na malim stvarima prisutna u Kijevu – većina popularnih ukrajinskih pop-pevača nije planirala da se kandiduje za izbor pesme Evrovizije, koji se 2009. održavao u Moskvi, jer su, navodno, bili svesni da postoji rizik od malog broja "komšijskih" sms-glasova, onih koji su se zbog politike Kijeva te zime smrzavali.

Ni države Evropske unije nisu gubile vreme i odmah nakon završetka rusko-ukrajinske gasne krize krenule su u obnavljanje dijaloga o alternativnom snabdevanju prirodnim gasom, a jedan od njih je gasovod Nabuko ➡ *vidi na kraju teksta dodatak "Gasni tokovi"*. Krajem januara 2009. u Budimpešti bila je održana međunarodna konferencija na temu obnavljanja izgradnje projekta Nabuko, ali zbog rizika koje nosi izgradnja, nije bilo poznato da li će on biti konkurencija ruskom Južnom toku ili će sa njime biti ostvarena neka vrsta saradnje. Ipak, Rusija nije bila pozvana na konferenciju u Budimpešti.

S druge strane, Rusija, svesna značaja prihoda od visoke cene gasa posebno tokom globalne ekonomske krize, pokušavala je da okupi vodeće države izvoznice gasa, najverovatnije s ciljem očuvanja cene prirodnog gasa. Države – lideri izvoznice gasa, kao što su Iran i Alžir, već duže vreme insistiraju na ideji organizovanja svojevrsnog "gasnog OPEK". Krajem 2008. godine u Moskvi je bio održan Forum država izvoznica gasa, koji postoji od 2001. godine i u kom učestvuje 12 država, poput Irana, Venecuele, Katara, Libije i koje pokrivaju gotovo polovinu svetskog tržišta gasa i raspoložu

sa dve trećine njegovih rezervi. Ruski premijer Vladimir Putin na otvaranju Foruma, ponudio je da Sankt Peterburg postane novo sedište te organizacije. Prema mišljenju analitičara, skup koji su na Zapadu nazvali "pokušajem formiranja gasnog OPEK", ipak Rusiji nije doneo željene rezultate jer je za sedište Foruma izabrana Doha, čime je Moskva, na neki način, izgubila na pozicioniranju u energetskej geopolitici.

Azijski dijalog

Na prvi pogled nezavisno od "energetskih ratova", "energetske gladi" i "gasnih potoka", u Centralnoj Aziji, nakon "petodnevnog rata" u Gruziji 2008. odvijao se proces vojnog pozicioniranja Rusije i Zapada. Rusija i njeni saveznici, bivše sovjetske republike, sastali su se u Moskvi početkom februara 2009. sa ciljem formiranja kolektivnih vojnih snaga za brzo delovanje. Neke bivše sovjetske republike (Rusija, Belorusija, Jermenija, Kazahstan, Kirgizija, Uzbekistan i Tadžikistan) odmah nakon raspada SSSR 1992. godine potpisale su Ugovor o kolektivnoj bezbednosti (ODKB), koji, po uzoru na bivše vojne blokove, predviđa zajedničku reakciju u slučaju napada na države-potpisnice. Ruske diplomate ne kriju da je ODKB formiran sa ciljem da blokira širenje NATO na prostor bivših sovjetskih republika, a nove kolektivne vojne snage za brzo delovanje u okviru ODKB navodno bi služile za intervenciju, po potrebi, na prostranstvu od Belorusije do Centralne Azije.

Pomoćnik ruskog predsednika Dmitrija Medvedeva, Sergej Prihodko, rekao je da će kolektivne vojne snage za brzo delovanje u okviru ODKB biti formirane na osnovu iskustva iz Centralne Azije, a prema njegovim rečima, "države članice ODKB vide ozbiljnu pretnju od delovanja talibana, širenja radikalnog islama i organizovanog kriminala narko-trafikinga iz Avganistana, te da je veliki konfliktni potencijal skoncentrisan i u Pakistanu". Uoči susreta država članica ODKB i formiranja njenog operativnog vojnog tela, jedna od članica te organizacije Kirgizija, donela je odluku

o zatvaranju američke vazduhoplovne baze, "Manas", koja je bila jedna od ključnih za vojni transport za antiterorističku operaciju u Avganistanu. Predsednik te zemlje Kurmanbek Bakijev izjavio je da SAD nisu voljne da plate iznos neophodan za održavanje njihove vojne baze. Nakon zatvaranja američke baze u Kirgiziji, Ruska Federacija je Biškeku odobrila kredit od dve milijarde dolara. Nakon lavine "šarenih revolucija", od 2006. godine, na prostoru bivšeg SSSR i pokušaja da se putem demonstracija sruši režim Islama Karimova, i Uzbekistan je otkazao vojno gostoprimstvo SAD, smatrajući ih umešanim u pokušaj državnog prevrata. Iz Sjedinjenih Američkih Država početkom 2009. godine moglo se čuti da su one spremne na saradnju sa Moskvom na planu borbe protiv islamskog ekstremizma u Avganistanu, koju je Obama smatrao važnijom od operacije u Iraku i za koju je planirao slanje još 17.000 vojnika. Takođe, Vašington je početkom februara 2009. zatražio od Moskve da dozvoli tranzit američkih i NATO vojnika preko svoje teritorije, na šta je Rusija potvrdno odgovorila ➡ *vidi na kraju teksta dodatak "Otopljanje"*. Rusija je i ranije nudila SAD svoje učešće u rešavanju avganistanske krize, ali su odgovori druge strane za vreme Buša bili prilično suzdržani. U drugoj polovini februara 2009. postignut je i novi dogovor između bivših sovjetskih država, SAD i NATO, da zbog rizika od napada talibana na južnoj avganistansko-pakistanskoj granici, američka i NATO vojska za tranzit do Avganistana koristi železničke puteve država članica ODKB – preko Rusije, Kazahstana, Uzbekistana i Tadžikistana.

Dva potencijalno najveća problema razvijenog sveta – nedostatak energenata i militarizacija islamskih ekstremističkih grupa – skoncentrisana su u regionu Centralne i Jugozapadne Azije. Bezbednosna stabilnost tog regiona jednako je važna za Sjedinjene Američke Države i Evropsku uniju, kao i za Rusiju. Međutim, bez obzira na povremena otopljanja odnosa na liniji SAD–Rusija, Vašington nije bio spreman da Rusiju direktno uključi u vojne operacije u Avganistanu. Ali i Rusija nije imala nameru da svoja

energetska izvorišta u Centralnoj Aziji "deli" sa najbližim saveznikom Sjedinjenih Država – Evropskom unijom.

Takođe, Iran i Kina su države – tradicionalni lideri u tom regionu, koje ne dele geopolitičke interese sa Zapadom, a ni direktno sa Rusijom. Za sve četiri strane zajedničko je to da su zainteresovane za trgovinu prirodnim gasom i da gotovo svaka od četiri strane – Zapad, Rusija, Iran i Kina – imaju svoje vlastite, međusobno često različite planove za korišćenje izvorišta tog energenta. Stoga se postavljalo logično pitanje: može li se očekivati napetija geopolitička situacija u uslovima opšte ekonomske krize, militarizacije i "energetske gladi". Koncentrisanjem sve te vojne moći u Centralnoj i Jugozapadnoj Aziji upravo se, paradoksalno, na neki način smanjuje rizik od direktnih sukoba, jer u njemu učestvuju četiri države nuklearne sile (SAD, Rusija, Kina, Pakistan), ali je postao povećan pritisak strana u balansu snaga. I poruka je postala jasnija: sve četiri vodeće civilizacije u svetu su tu, u srcu Azije, očigledno spremne da dugoročno istraju u ostvarenju svojih interesa.

Gasni tokovi

DODATAK ☞ Monopol nad prirodnim gasom u Evropi preuzela je Rusija, dok države Evropske unije i države koje bi to želele da budu samo planiraju izgradnju alternativnih gasovoda. Rusija prirodni gas u Evropu isporučuje takozvanim Centralno-evropskim gasovodom, koji ima dva osnovna kraka: kroz Ukrajinu, čijom teritorijom prolazi više od dve trećine kapaciteta, i kroz Belorusiju. Međutim, zbog velike potražnje prirodnog gasa i neusklađenosti energetske politike u Evropi, Gasprom je još ranije planirao izgradnju Severnog i Južnog toka, ili potoka, koji vode po dnu Baltičkog i Crnog mora. Severni tok gasovoda uglavnom je zasnovan na nemačko-ruskom bilateralnom sporazumu iz 2005. godine, koji je na meti kritike EU, jer je sklopljen mimo evropske Energetske povelje. Severni tok je 1.200 kilometara dug gasovod, koji treba da prolazi po dnu Baltičkog mora na dubini od 220 metara, a njegova

cena bi trebala da iznosi 12 milijardi dolara. Međutim, *The Wall Street Journal* smatra da, za razliku od Severnog, Gasprom finansijski nije spreman za Južni tok, koji bi trebalo da prolazi i teritorijom Srbije. Južni tok je mnogo skuplji – procena je više od 20 milijardi dolara, jer prolazi dnom Crnog mora na dubini većoj od 2.000 metara.

Kada je reč o državama Evropske unije, u drugoj polovini dvehiljaditih najviše se nade polagalo u gasovod Nabuko, koji je bio u planu još od 1996. godine, a na inicijativu Sjedinjenih Američkih Država, i koji je, poput ruskog Južnog toka, trebalo da vodi od najbogatijih izvorišta gasa Centralne Azije, preko Transkaspiskog gasovoda, Turske do Balkana, pa preko Bugarske i Rumunije do Austrije. Međutim, predsednici Rusije, Kazahstana i Turkmenistana u maju 2007. postigli su dogovor o izgradnji takozvanog Priskaspiskog gasovoda kojim će se prirodni gas iz kaspiskog regiona i Centralne Azije transportovati isključivo preko teritorije Rusije, čime je faktički Moskva u regionu ostvarila poziciju monopoliste za isporuke prirodnog gasa, čak i u odnosu na Kinu. Na konferenciji u Budimpešti o obnavljanju projekta Nabuko krajem januara, 2009. konstatovano je da bi taj gasovod koštao oko 12 milijardi dolara i da bi mogao biti izgrađen do 2015. godine.

Međutim, mnogi stručnjaci već tada su se sporili oko mogućnosti njegove realizacije i o njegovim kapacitetima. Nabuko bi trebao da se realizuje sa državama Centralne Azije sa kojima je Rusija već sklopila dugoročne ugovore i na koje Moskva ima ogroman politički uticaj, ili sa Iranom sa kojim Zapad principijelno ne želi da sarađuje zbog navodnih optužbi za razvoj nuklearnog oružanog programa.

Uz Nabuko, premijerka Ukrajine Julija Timošenko je, kao ponudu Zapadu alternative ruskim gasovodima, 2008. godine u Briselu državama EU predložila izgradnju gasovoda, takozvanog Belog potoka. Timošenko je rekla da se, u saradnji sa firmama iz Londona, razrađivao plan izgradnje gasovoda Beli potok koji bi

trebalo da vodi teritorijom država bivših članica SSSR. Beli potok bi trebao da, u prvoj fazi, vodi od Kaspijskog mora, preko Azerbejdžana i Gruzije, po dnu Crnog mora i preko Ukrajine do država EU. U drugoj fazi Belom potoku bi – prema rečima premijerke Timošenko – trebale da se pridruže države Centralne Azije – Turkmenistan i Kazahstan. Međutim, Turkmenistan je, odmah po objavljivanju tih informacija u medijima, oštro protestovao, tvrdeći da u Ašgabadu "nisu informisani ni o kakvom Belom potoku". U toku rusko-ukrajinskog gasnog spora u januaru 2009. godine, predsednik Turkmenistana smenio je veći broj ministara u vladi, zbog navodnih sumnji da su podržavali izgradnju prozapadnog gasovoda Nabuko.

Otopljanje

DODATAK Otopljanje odnosa SAD i NATO sa Rusijom, zahlađenih nakon ruske vojne operacije u Gruziji 2008, počelo je odmah posle inauguracije predsednika Baraka Obame. Na 45. Međunarodnoj konferenciji o bezbednosti u Minhenu početkom februara 2009, američki potpredsednik Džo Bajden izjavio je da je "administracija predsednika Obame spremna da promeni ton u odnosima sa Rusijom" i predložio je svojevrсно "resetovanje" zategnutih odnosa između SAD i Rusije. I ruski ministar odbrane Sergej Ivanov, na konferenciji u Minhenu, potvrdio je stav da Rusija neće razmeštati svoj raketni kompleks "Iskander" u svom evropskom regionu, u Kalinjingradskoj oblasti, ukoliko Vašington obustavi razmeštanje elemenata svoje protivraketne odbrane u Istočnoj Evropi. Moskva je ranije Sjedinjenim Državama nudila razmeštanje protivraketnog radara na južnim granicama Ruske Federacije.

Kad je reč o elementima američkog protivraketnog štita u Istočnoj Evropi, administracija tada novoizabranog američkog predsednika nije se još konačno opredelila oko planova za njegovu realizaciju. Na Minhenskoj konferenciji američki potpredsednik je rekao da će, bez obzira na reakciju Moskve, Vašington nastaviti

razmeštanje elemenata protivrakete odbrane u Istočnoj Evropi sa "izmenjenim pristupom prema materijalnim troškovima i rezultatima efektivnosti" i uz konsultovanje sa NATO i Rusijom. Ministar odbrane Robert Gejts krajem februara 2009. izjavio je da je Sjedinjenim Američkim Državama "potrebno još vremena da donesu odluku da li će nastaviti sa razmeštanjem raketnog štita u Češkoj i Poljskoj", te da je Vašington spreman da o tome razmotri poziciju država Evropske unije, NATO i Rusije.

Ipak, Bajden je rekao da Sjedinjene Američke Države neće prihvatiti da su Abhazija i Južna Osetija politička sfera uticaja Rusije. Bajden je u Minhenu bio strog oko Irana, u čemu je dobio podršku lidera Francuske i Nemačke, i izjavio da je Vašington spreman da tu zemlju izloži pritiscima i izolaciji, ukoliko Teheran ne obustavi razvoj nuklearnog programa u vojne svrhe i ne prekine podršku islamskom ekstremizmu.

BiH i ustavna reforma: jun 2010.

U Evropsku uniju, u ritmu sevdaha²⁰

U prestonici Bosne i Hercegovine, Sarajevu, u junu 2010. godine održan je samit "EU – Zapadni Balkan", na kom su države regiona i predstavnici Evropske unije raspravljali o perspektivama evrointegracije zapadnobalkanskih država. Na samitu su takođe učestvovali predstavnici Sjedinjenih Američkih Država, Turske i Rusije

Grupa novinara višejezičkog Svetskog servisa *BBC (BBC World Service)* na srpskom, albanskom, turskom i ukrajinskom jeziku uoči samita "EU – Zapadni Balkan" posetili su Bosnu i Hercegovinu (BiH), krajeve naseljene etničkim Bošnjacima, Srbima i Hrvatima sa ciljem da se upoznaju sa svakodnevnim životom i društveno-političkim problemima tog regiona, kako od strane običnih ljudi, novinara, nevladinih organizacija, intelektualaca, pa sve do najviših državnih zvaničnika i predstavnika međunarodne zajednice. Za vreme obilaska te bivše jugoslovenske republike, koji je trajao skoro nedelju dana, pokušali smo da odgovorimo

²⁰ U ovom tekstu su predstavljeni pojedini adaptirani i dopunjeni delovi iz ciklusa od četiri radio emisije Svetskog servisa *BBC* o Bosni i Hercegovini, deceniju i po nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i perspektive evrointegracija te bivše jugoslovenske republike. Skraćeni integralni deo teksta objavljen i na: "Зустріч у Сараєво: до Європи без прапорів", *BBC World Service, Ukrainian Section*, 2 червня 2010 (2. jun 2010), http://www.bbc.co.uk/ukrainian/world/2010/06/100602_west_balkans_eu_on.shtml

na pitanje – kakva je uloga lokalnih političkih elita u stvaranju savremene BiH, a kakva međunarodne zajednice? I pre svega – da li je u toj postkonfliktnoj državi došlo do uspostavljanja trajnog mira i da li su građani zadovoljni funkcionisanjem "postdejtonske" Bosne i Hercegovine?

I deceniju i po nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, proces evrointegracije Bosne i Hercegovine prolazio je kroz mnoge poteškoće. Pred opštim izborima koji su u BiH bili održani u oktobru 2010. godine, politički lideri sva tri naroda propagirali su politiku nacionalnog izolacionizma. Međunarodna zajednica kritikovala je Bosnu i Hercegovinu za nedostatak političke volje da se izvrši ustavna reforma, proces koji traje od 2005. godine, a koji bi tu državu trebalo da unapredi iz statusa međunarodnog protektorata sa glomaznim državnim aparatom u jedinstvenu funkcionalnu državu, sposobnu da vodi složene procese evrointegracija.

Krajem 2009. godine Evropski sud za ljudska prava u Strazburu doneo je presudu, u kojoj se navodi da BiH krši međunarodne norme ljudskih prava po pitanju ograničenja i diskriminacije prava nacionalnih zajednica pri kandidovanju na izborima za najviše državne funkcije, koje po dejtonskom ustavu BiH imaju samo konstitutivni narodi Bošnjaci, Srbi i Hrvati. S obzirom na to da izmene Ustava nisu bile blagovremeno urađene, postavljalo se pitanje legitimnosti opštih izbora u BiH održanih u jesen 2010. godine. EU je takođe tada odbila da za državljane BiH liberalizuje vizni režim, što je prethodno bilo učinjeno za susedne države Hrvatsku, Srbiju i Crnu Goru.

I pored toga da BiH u regionu najviše zaostaje u procesu evrointegracija, Sarajevo je 2008. godine potpisalo Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, a ocenjuje se da se u postkonfliktnoj državi uspostavlja trajniji mir. Šefovi diplomatija zemalja članica NATO su krajem aprila 2010. godine odobrili Bosni i Hercegovini da se uključi u Akcioni plan za članstvo (MAP) u Severnoatlantskoj alijansi. S druge strane, međunarodna zajednica nije imala

jedinstveni stav povodom toga kako bi trebalo da se u BiH izvrše ustavne reforme, što je u uslovima globalne ekonomske krize dodatno podstaklo politike lokalnih međuetničkih podela u Bosni.

REPUBLIKA SRPSKA: Banjaluka

Zajedno u EU, ali bez mešanja Zapada

U BiH ulazimo autobusom iz Srbije, na granični prelaz Republike Srpske. Slučajnim strancima ta dva etno-geografska pojma zvuče slično, a i stranim novinarima desi se da pomešaju zvanični naziv države Republike Srbije, koji se koristi od 2006. godine kada se osamostalila Crna Gora i raspala poslednja postjugoslovenska zajednica, i Republike Srpske koja je entitet, odnosno posebna administrativno-teritorijalna jedinica u sastavu Bosne i Hercegovine. Drugi entitet je Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH) – odnosno federacija između teritorija u kojima većinu čine konstitutivni narodi Bošnjaci i Hrvati, a koja je stvorena od 10 kantona. Dodatnu konfuziju stvara i naziv bivše samoproglašene Republike Srpske Krajine u Hrvatskoj, koja ne postoji od sredine devedesetih godina.

U parlamentu Republike Srpske imamo dogovoren susret sa predsednikom Narodne skupštine Igorom Radojičićem, političarem mlađe generacije iz redova vladajuće stranke Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD). S obzirom da je premijer Republike Srpske Milorad Dodik više puta izjavljivao da će taj entitet raspisati referendum u vezi sa pitanjima koja se tiču proširenja kompetencija te široke srpske autonomije u BiH, mene je ineteresovalo zašto Republika Srpska nije zainteresovana za stvaranje možda centralizovanije, ali svakako funkcionalno efikasnije Bosne i Hercegovine.

Radojičić je rekao da su, i pored zahteva Brisela, sve političke partije trenutno okrenute izborima, koji treba da se održe početkom oktobra 2010. godine i teško da će u predvorju predizborne kampanje biti zainteresovane za pitanja ustavnih reformi:

"Partije u Republici Srpskoj i Federaciji imaju različite poglede na političke procese u BiH... SNSD u Republici Srpskoj smatra da BiH ne treba da bude više centralizovana država, sa centrom u Sarajevu, a sporazum o budućnosti države treba ostvariti samo uz pomoć konsenzusa između sva tri naroda – Srba, Hrvata i Bošnjaka – bez prevelikog mešanja i pritiska od strane međunarodnih, uglavnom zapadnih država... Za vreme poslednjih pregovora o ustavnoj reformi, delegacija Republike Srpske je tek ujutru pre sastanka dobila predlog o ustavnim dopunama i očekivalo se da će ih isti taj dan usvojiti, na šta naša delegacija nije pristala" – rekao je predsednik parlamenta Republike Srpske Radojičić.

Međutim, mogu li konstitutivni narodi Bosne i Hercegovine izvršiti ustavnu reformu samostalno, bez spoljnog mešanja, s obzirom na to da su se na tim prostorima, u prvoj polovini devedesetih, odvijali najžešći ratni sukobi koje Evropa nije videla od Drugog svetskog rata. Ti, u osnovi međuetnički i međuverški, sukobi bili su zaustavljeni najviše zahvaljujući upravo međunarodnoj zapadnoj intervenciji i potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma u decembru 1995. godine od strane tri predsednika – Bosne (jednog dela) Alije Izetbegovića, Hrvatske Franje Tuđmana i SR Jugoslavije Slobodna Miloševića.

Kako političari vide BiH, a kakvi su zahtevi građana – pitali smo Svetlanu Cenić, bivšu ministarku finansija u Vladi Republike Srpske 2005. godine i ekonomsku analitičarku. Svetlana Cenić je u Bosni i Hercegovini bila proglašena za "Ličnost 2006. godine", a jedan medij ju je proglasio "Ženom 2007. godine". Kao nezavisna intelektualka ona otvoreno kritikuje Vladu Republike Srpske.

Gospođa Cenić je sedela sa nama u prijatnom kafeu u centru Banjaluke, i dok smo pili kafu, ona je mirno pričala o tome zbog čega je bila smenjena sa pozicije ministarke i kako vladajuća partija na nju u javnosti vrši stalni pritisak, navodno prikrivajući svoje slabosti i nedostatke:

"Najveći probelmi u BiH jesu korupcija i kriminal, ogromna javna potrošnja, nebriga totalna za privredu i poslovno okruženje.

Zatim, socijalna davanja su tako strukturirana da ona ne dolaze do onih kojima su najpotrebnija i posebno užasni politički imidž koji ima BiH, gde 'svako vlada u svom ataru'... Mislim da su ekonomske reforme važnije od ustavnih... Treba stvoriti u BiH jedinstveni ekonomski prostor, slobodan protok roba, kapitala i ljudi, jer u sistemu postoji diskriminacija... I kod nas se može očekivati 'grčki scenario' zbog previše radnih mesta u državnim i javnim preduzećima. Mislim da takva situacija u BiH može prouzrokovati društvene nemire, jer glad će ujediniti razjedinjene narode" – kazala je ekonomista Cenić.

Novinar i vlasnik dnevnih *Nezavisnih novina* i *Glasa Srpske* Željko Kopanja posebno je osetio šta su to surovi pritisci uticajnih moćnika na nezavisne medije. Za vreme devedesetih godina, Kopanja je pisao o kriminalu i korupciju i 1999. godine ispod njegovog automobila postavljena je eksplozivna naprava koja mu je raznela obe noge.

Nezavisne novine, koje publikuje Željko Kopanja, jedan je od dva najtiranžnija lista u BiH. Željko je energičnog karaktera, međutim kada smo postavili pitanje o slobodi medija u Republici Srpskoj, zabrinutim tonom je rekao da je i on lično fizički platio za slobodu štampe, koja prema njegovim rečima, u Banjaluci ipak postoji:

"Moglo bi se reći da je u BiH došlo do pomirenja između Srba, Bošnjaka i Hrvata, iako i danas postoje strukture, koje politički i finansijski opstaju na stalnom podgrevanju 'ratnih rana'... Problem ustavne reforme jeste u tome da vodeće partije Republike Srpske i Federacije BiH na različite načine vide rešenje ustavne reforme. Postoje dva suprotstavljena koncepta viđenja budućnosti BiH: jedan dolazi iz Sarajeva, od krugova bliskih Silajdžiću, gde uglavnom Bošnjaci traže potpunu centralizovanu i unitarnu Bosnu, gde bi oni bili politička većina. Drugi koncept zastupa Republika Srpska, Dodik, i hrvatski političari, u kom bi postojala labava država sa dva ili tri entiteta, u kom bi centralne vlasti imale neophodne funkcije zajedničke države" – rekao je izdavač i novinar Kopanja.

Iako su međuetnički sukobi u BiH zaustavljeni pre 15 godina, njihove posledice građani još uvek mogu da osećaju na svakodnevnom životu, kako u Banjaluci, tako u Sarajevu ili Mostaru. Na primer, mnogi ljudi su oprezni oko toga u kom gradu će živeti, koje nacionalnosti će im biti supružnik i u kakvoj nacionalnoj sredini će rasti njihova deca. Tridesetogodišnja prevodilac Vedrana jedna je od onih koji su se preselili iz Sarajeva u Banjaluku. Ona i njen suprug hteli su da budu sigurni da njihova porodica u budućnosti neće imati problema na nacionalnoj osnovi:

"Majka mi je Hrvatica, otac – Srbin. Majka mog supruga je Bošnjakinja, otac mu je Srbin. Fakultet smo završili u Sarajevu, ali posle studija vratili smo se u Banjaluku da bi naša deca odrastala u pretežno srpskom okruženju. Nismo nacionalisti, ali nismo želeli da naša deca u Sarajevu zbog svog prezimena imaju bilo kakvih problema ili neprijatnosti. Takođe i pojedini naši poznanici koji su nesrpskog porekla i koji su studirali u Banjaluci, iz istih razloga su se kasnije vratili u Sarajevo" – rekla je filološkinja Vedrana.

Jedan od stubova zajedničke višenacionalne države Bosne i Hercegovine – jesu Oružane snage BiH, ujedinjene i stvorene 2005. godine. U Banjaluci se nalazi vojna kasarna "Kozara", kojom rukovodi general Stamenko Novaković. Širokog osmeha, general Novaković smatra da javnost treba da se upozna sa aktivnostima Oružanih snaga BiH. U toj kasarni, vojnici prolaze kurs engleskog jezika, a general Novaković smatra da će Oružane snage BiH biti spremne za integraciju u NATO standarde do 2017. godine:

"U poslednjoj reformi Oružanih snaga BiH smo ugasili pethodne strukture i formirali novu sa ljudima koji su raščistili određene dileme sa sobom i sa prošlošću. Mi imamo složene zadatke u kojima smo prinuđeni da se oslanjamo jedni na druge (narodi – B. Varga)... Oružane snage BiH su se posebno istakle na službi u međunarodnoj mirovnoj misiji u Iraku, u oblasti deminiranja, gde smo imali minimum povređivanja. Za te aktivnosti imamo iskustvo čak i mnogo veće od NATO, a koje je stečeno iz prošlih konflikta koji su se odigrali na našim prostorima" – kazao je general Novaković.

Kuhinja i muzika je nešto što obavezno treba osetiti i okusiti u Bosni i Hercegovini. U Banjaluci "Ćevabdžinica kod Muje" pravi jedan od najpoznatijih i najboljih ćevapa u Republici Srpskoj. Dok smo jeli ukusni banjalučki ćevap u lepinji i sa raznim priložima, od vlasnika lokala saznali smo da je restoran porodična tradicija više od 80 godina i da se recept kulinarskog specijaliteta predaje s kolena na koleno. U Banjaluku je taj poseban način spremanja ćevapa doneo Mujo Đuzel nakon Prvog svetskog rata.

Republika Srpska je spremna na međunacionalno pomirenje, ali je običnim građanima još uvek važno u kakvoj sredini i "sa kim" će živeti. Političari u Banjaluci su spremni na ustavne reforme, ali ne i da žrtvuju svoju "široku autonomiju" koju je Dejtonskim mirovnim sporazumom dobila Republika Srpska. I ne pod spoljnim pritiscima, posebno Zapada. Iako sloboda štampe navodno nije toliko ugrožena kao što je bila tokom devedesetih godina, krupcija i ekonomski problemi mogu postati novi problem ne samo za srpski entitet, već i za celu Bosnu i Hercegovinu.

FEDERACIJA BiH: Sarajevo

"Zelena demokratizacija"

Sarajevo – prestonica Bosne i Hercegovine naseljena je pretežno Bošnjacima. Grad se uglavnom proteže duž reke Miljacke. Sarajevo je jedan od važnijih centara jugoslovenske kulture, olimpijski grad 1984. godine, a danas se tu nalazi većina međunarodnih institucija koje nadgledaju implementaciju Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Sulejman Tihić je lider Stranke demokratske akcije (SDA), uticajne bošnjačke stranke u Federaciji BiH koju je nekada vodio bivši jugoslovenski disident Alija Izetbegović. I Tihićeva politička harizma ima ton žrtve. On je početkom devedesetih godina bio zatočenik srpskih snaga bezbednosti i od maja do avgusta 1992. godine bio je držan po zatvorima u BiH i Srbiji.

Prema mišljenju gospodina Tihića, u Bosni i Hercegovini prvenstveno treba da se izvrši ustavna reforma, koja će odrediti nadležnosti države, entiteta i kantona, a koje treba da ojačaju funkcionisanje zajedničke države, bez čega BiH ne može rešavati složene probleme, niti voditi proces evroatlantskih integracija:

"Prvo treba doneti amandmane koji se tiču evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama, da se ukloni diskriminacija koja je prisutna. Pod dva – treba da se definišu nadležnosti i da se definišu podeljene nadležnosti, jer to je predmet stalnih podela. Pod tri – treba doneti ustavne amandmane koji će omogućiti efikasniji i brži rad Predsedništva, Vijeća ministara i Parlamenta. Jer u BiH ne postoji ni jedna institucija gde se odluke donose većinom glasova i svaka većina glasova mora u sebi sadržavati većinu iz entiteta i većinu iz svakog naroda, što je jako teško ostvariti. To omogućava zloupotrebu etničkoga, entitetskog veta, a iza toga uglavnom stoje neki lični ili grupni, da ne kažem kriminalni interesi" – rekao je Tihić.

I još jedan sarajevski političar, lider Socijaldemokratske partije BiH (SDP BiH) Zlatko Lagumdžija, smatra da Bosna i Hercegovina funkcionalna i da joj treba jačanje državne vlasti, koja bi imala kapacitet da vodi pregovore sa Briselom o pristupanju BiH Evropskoj uniji i NATO:

"Bosna i Hercegovina ima isuviše komplikovani i trom državni aparat. To znači da u BiH na raznim nivoima postoji 14 vlada: jedna državna, dve entitetske i jedna što nije entitet već distrikt i još 10 kantonskih. Pa, sa preko pet međunarodnih institucija koje ovde glume neku vrstu dadilje, očigledno je teško da se to može nazvati funkcionalnom državom. Danas je došlo vreme da se promeni nefunkcionalnu dejtonsku državu, koja je zasnovana na segregaciji i podeli ljudi. Država mora da se oslobodi te silne administracije i tih nivoa odlučivanja, treba obezbediti jednakopravnost za sve građane po evropskim standardima. Ekonomsko nezadovoljstvo će dovesti do promene političke klime, jer ljudi

vide da se od nacionalizma ne može živeti" – rekao je lider SDP Lagumdžija.

Prvi zastupnik Visokog predstavnika međunarodne zajednice (OHR) za BiH Rafi Gregoriani rekao je za *BBC* da pozitivno ocjenjuje dinamičnu diplomatsku aktivnost u regionu predstavnika država tokom 2010. godine, koja bi trebala da otvori put uspostavljanju trajnog mira, dobrosusedskih odnosa, što je neophodno za integraciju država Zapadnog Balkana u EU:

"U regionu je vidljiva volja predsednika država i njihovih vlada da uspostave dobre međudržavne odnose. Videli smo i napore Turske da utiče na pomirenje Srbije i Bosne i Hercegovine. Poboljšani su odnosi između Hrvatske i Srbije. Parlament u Srbiji usvojio je u martu 2010. Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici. U procesu podrške integracije regiona aktivno učestvuje i Crna Gora" – rekao je zamenik Visokog predstavnika međunarodne zajednice za BiH.

Ipak, savremeni temelj Bosne i Hercegovine jeste Dejtonski mirovni sporazum, a ne želja konstitutivnih naroda – Srba, Bošnjaka i Hrvata – da žive u jednoj državi koju treba zajednički voditi kroz složeni proces integracije u EU.

Bošnjaci su brojno najviše stradali u građanskom ratu tokom devedesetih godina. Poginulo ih je više od 50 hiljada, a više od sedam hiljada je bošnjačkih žrtava u genocidu u Srebrenici 1995. godine. Surovost rata u Bosni navelo je Zapad i međunarodnu zajednicu da se umeša i trajno okončaju sukobe u BiH.

Tokom rata u Bosni, prema raznim izvorima, više od trećine građana (od 4,5 miliona, po popisu iz 1991) postali su izbeglice i interno raseljena lica. Predstavnik Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR) za BiH u Sarajevu Skot Pol, u razgovoru nam je rekao da deceniju i po od prestanka ratnih dejstava, u 2010. godini, u Bosni nije bilo trajno zbrinuto oko 114 hiljada interno raseljenih lica. Skot Pol je u aprilu 2010. bio domaćin Bred Pitu i Andželini Džoli, koja je Ambasadorica dobre volje UNHCR, a holivudski par je posetio izbegličke centre u BiH.

Jedan od takvih centara za interno raseljena lica nalazi se nedaleko od Sarajeva. U njemu živi oko sto ljudi i to uglavnom starije životne dobi. Sedamdesetgodišnja bošnjakinja Ismeta Musil je u izbeglištvu od 1992. godine i živela je po raznim kolektivnim centrima. Ona o tome teško govori:

"U ratu sam izgubila dve kćeri – najmlađu i najstariju. Ostala mi je još jedna. Kuća u Foči mi je skoro u potpunosti izgorela i od tada živim po ovim kolektivnim centrima za interno raseljene. Jedna katolička organizacija obećala mi je renoviranje kuće i već sam potpisala potrebna dokumenta. Jer, svako mora da ima svoju kuću" – rekla je Ismeta.

Pad komunizma, razvoj nacionalne svesti i građanski rat uticao je na mnoge Bošnjake da se okrenu svojim tradicionalnim vrednostima i islamu. Na ulicama Sarajeva može se primetiti dosta mladih ljudi, posebno devojaka, obučenih u tradiciji islama – glave prekrivene maramama ili hidžab. Bez obzira na tradicionalnu pozadinu, hidžab u kombinaciji sa farmerkama u tom gradu bi se mogao smatrati modom.

Bošnjaci u Bosni ispovedaju sunitski islam. Ipak, u pojedine krajeve BiH naselili su se predstavnici vehabija, koji se smatra konzervativnim, pa čak i radikalnim islamom.

Posetili smo i okrugli sto u Medija centru u Sarajevu na temu kako mediji BiH pišu o islamu. Glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Tuzla Amir ef. Karić, rekao je da nakon tragičnih događaja 11. septembra u Sjedinjenim Američkim Državama, mediji u Bosni islam često neopravdano povezuju sa terorizmom ili kriminalom:

"Postoji mnogo primera. Nedavno je u Tuzli zadržano osobu osumnjičenu za trgovinu oružjem. Mediji su u video prilogu pokazali kuću optuženog i verske simbole na njoj... Ili, na primer, sve više smo svedoci raznih analitičara koji pričaju o širenju vehabizma u Bosni, bez detaljnije analize i šireg tumačenja tog fenomena" – kazao je imam Amir ef. Karić.

Koreni zajedničkog života u Osmanlijskom carstvu ostavili su tragove u muzici, baladama koje tu u Bosni i Hercegovini nazivaju sevdahom. Naša koleginica Sevi Sarisik iz Turske sekcije *BBC* primetila je veliki broj turcizama, iako bošnjački jezik pripada južnoslovenskoj lingvističnoj porodici jezika. Lingvisti se šale na tu temu – da se bez turcizama balkanski narodi ne bi mogli razumeti.

"Turski i bošnjački jezik su sasvim različiti. Ali postoji zajedničko istorijsko i kulturno nasleđe tih naroda još iz perioda Osmanlijske imperije. Nekadašnji zajednički život ostavio je trag i na svakodnevnom životu, u Bosni su приметni česti turcizmi: džezva, burek, jastuk" – rekla je novinarka Sarisik.

I tursko-osmanlijska kuhinja ostavila je mnogo ukusnih jela u Sarajevu, koja se razlikuju od srpske i hrvatske tradicionalne kuhinje, a koja se tu mogu probati u takozvanim ašćinicama, odnosno mini-restoranima.

U jednoj od njih sedeli smo sa predsednikom Saveza dobitnika najvećih ratnih priznanja FBiH Dževadom Radžo. Radžo je otvoreni sagovornik i gordi veteran. Opsada Sarajeva od strane Vojske Republike Srpske trajala je 44 meseca, duže čak i od opsade Lenjingarada za vreme Drugog svetskog rata, a Radžo je bio u prvim odbrambenim linijama. On i danas "ratuje", ali ovaj put sa državnom birokratijom, boreći se za prava ratnih veterana. Početkom 2010. godine demonstracije ispred zgrade Vlade Federacije BiH u Sarajevu, u čijem organizovanju je učestvovao Dževad Radžo, doveli su do ozbiljnih sukoba između veterana i policije.

I dok smo jeli ukusnu "Begovu čorbu" i "Bosanski lonac", Radžo se prisećao ratnih dana. Tada sam primetio, da ljudi koji su preživeli velika ratna razaranja i opsadu Sarajeva, imaju specifičan humor – pomalo crn, pomalo mazohističan...

"Trebalo bi da neko snimi dokumentarni film o tome kakva je bila kuhinja za vreme skoro četvorogodišnje opsade Sarajeva. Grad je faktički bio blokiran i od međunarodnih organizacija dobijali smo neke konzerve sa ribom, 'Ikar' su se zvale, kojima je

davno izašao rok trajanja. Čak ni mačke nisu htele da ih jedu, a kerovima je od njih bilo loše. A nama, nama nije bilo druge, jer je grad bio pod opsadom. Naš kuvar je pravio gomilu raznih 'specijaliteta' od tih konzervi... Hleb smo mesili od pirinča, a kafu smo pravili od raznog korenja..." – kaže lider ratnih veterana Radžo.

Bošnjaci iz Federacije BiH, za razliku od Republike Srpske, više teže uspostavljanju centralizovanijih, jakih institucija Bosne i Hercegovine, s ciljem integrisanja u EU. Bošnjaci su spremni za suživot sa drugim narodima BiH, iako traume žrtava rata teško zaboravljaju. Primetne su jake veze Bošnjaka sa Istokom, ali i sa novim izazovima pred kojima je islam nakon 11. septembra 2001. godine. Faktički, Bosna i Hercegovina je najzapadnija država sa uticajnom muslimanskom većinom i njena integracija u Evropsku uniju može postati određen presedan za ostale muslimanske države i teritorije koje teže da se demokratizuju, kao što je Albanija, Makedonija, Kosovo i Turska.

FEDERACIJA BiH: Mostar

Fudbalom protiv ratnih uspomena

Putujemo u Mostar – prestonicu Hercegovine i drugu prestonicu Federacije BiH u kojoj se nalazi nekoliko ministarstava. To je uglavnom planinski kraj, koji krajičkom izlazi na Jadransko more i tu je najbrojnija zajednica etničkih bosansko-hercegovačkih Hrvata. Planine u Hercegovini su više i od dve hiljade metara nadmorske visine, zato su i krajevi poznati po vođenju najžešćih ratnih dejstava za vreme Drugog svetskog, ali i poslednjeg građanskog rata.

Razgovarali smo sa Velimirom Jukićem, poslanikom u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH iz redova uticajne među hercegovačkim Hrvatima stranke Hrvatske demokratske zajednice (HDZ). Gospodin Jukić, slično kao predstavnici Srba i Bošnjaka, kaže da je glavni problem koji treba u BiH rešavati ustavna reforma, koja treba da stavi tačku na međuetnička

podjeljenja. Predstavnik HDZ smatra da etnički Hrvati u BiH, slično kao Srbi, treba da imaju svoju, posebnu od Bošnjaka, širu autonomiju – čak posebni entitet u kom će predstavljati većinu:

"Hrvatska demokratska zajednica se zalaže za jednu korenitu ustavnu reformu Bosne i Hercegovine, koja će rešiti probleme koji su ostali još od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Bosnu i Hercegovinu treba reorganizovati kao složenu federalnu državu sa više federalnih višenacionalnih jedinica. I sa vrlo jasno propisanim ovlaštenjima, da ne bi bilo sukoba na relaciji federalnih jedinica i državne vlasti. Jedna od federalnih jedinica bila bi sa većinskom hrvatskom zajednicom" – rekao je hrvatski poslanik Jukić.

Mostar je grad istorijske arhitekture. Posebno ga krase Stari most na reci Neretvi iz perioda Osmanlijskog carstva XVI veka, koji je i simbol tog grada. Most je bio potpuno srušen artiljerijskim projektilima sa položaja Hrvatskog vijeća obrane početkom devedesetih godina, ali je 2004. godine u potpunosti restauriran. UNESCO je proglasio Stari most u Mostaru svetskom kulturnom baštinom.

Na brdu Hum, iznad Mostara, povodom jubileja dve hiljade godina hrišćanstva postavljen je katolički krst visok 33 metara, navodno kao simbol patnji i stradanja kroz koje je ovaj grad prošao u svojoj novijoj istoriji, ali i kao verski simbol hrvatske etničke zajednice u Hercegovini. U Mostaru su se u prvoj polovini devedesetih godina vodili ratni sukobi između Hrvata i Bošnjaka, ali i Srba kojih je broјčano bilo znatno manje. Od tada je grad podeljen za etničkim principom.

Paradoksalno je da je verovatno Mostar najveći i najlepši bosanski grad sa najviše ratnih ruševina, naoko vidljivih posledica rata. Obilazimo grad. Kroz prozor novinarskog kombija posmatramo oštećene zgrade od ratnih sukoba – metaka i gelera – čak i u strogom centru grada. Neshvatljivo je, ili čak zabrinjavajuće, da čak i nakon deceniju i po od kraja ratnih sukoba ne postoji politička volja da se zastrašujuće ruševine uklone ili renoviraju.

Zabrinjavajuće je da je dosta takvih ratom oštećenih objekata nedaleko od poznate Gimnazije Mostar. Gimnazija koja je nekada nosila ime poznatog mostarskog pesnika Alekse Šantića, bila je jedna od prvih i najnaprednijih školskih institucija u Kraljevini Jugoslaviji. Danas popularno poznata kao Stara gimnazija, nalazi se na graničnoj ulici koja deli hrvatski i bošnjački deo Mostara.

Tu se zaustavljamo jer o ovoj školi, za razliku od ruina rata, zaista ima mnogo toga pozitivnog da se kaže. Pre svega, to je jedna od najstarijih gimnazija u Bosni i Hercegovini, sa tradicijom od oko 120 godina. O tome svedoči i arhitektura zgrade izgrađene u pseudomaurskom stilu, koja se odlikuje brojnim ukrasima inspirisani tvrđavom Alhambra u Španiji.

Na ulazu u školski kompleks pozdravlja nas direktor gimnazije Bakir Krpo, koji je – kao pravi pedagog – uvek spreman za razgovor i tumačenje o posebnosti njihove škole:

"Mostarska gimnazija je jedina administrativno ujedinjena škola, ne samo u Mostaru već i u celoj BiH, koju pohađaju učenici sva tri naroda... Škola je stvorena uz podršku OEBS i Visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH... Ipak, deca su podeljena na dva školska programa – na hrvatski i bošnjački. Nastavni plan se razlikuje pre svega po udžbenicima izučavanja različitih jezika i istorije" – rekao je direktor Mostarske gimnazije.

U razgovoru sa direktorom saznao sam da je Staru Mostarsku gimnaziju završilo mnogo uticajnih ljudi, kao što su istoričar Vladimir Ćorović, filozof i pesnik Dimitrije Mitrinović, kao i poznati jugoslovenski intelektualac Predrag Matvejević, čija porodica potiče iz Ukrajine. Direktor Krpo mi je rekao da i danas u njihovoj školi imaju učenike iz inostranstva, pa i onih koji su ne tako davno došli iz Ukrajine.

Jelisaveta Sojma je jedna od njih i ja sam rešio da popričam sa njom i da zabeležim njen rani životni put. Jelisaveta ide u treći razred Gimnazije za hrvatskim nastavnim planom:

"Moji roditelji su se u Bosnu preselili iz Ukrajine nakon ratnih sukoba 1997. godine, pre svega zbog posla. Tada sam imala svega četiri godine, inače sam rođena u Ukrajini, u gradu Hersonu... U Mostaru sam odrasla u hrvatskom delu grada i najlakše mi je da pričam hrvatski, a kući govorimo na ruskom... Kada je reč o nacionalnim podelama, to mi je strano i verovatno zbog toga mogu imati dobra poznanstva sa predstavnicima sva tri naroda... Takođe, nije mi važno da moj momak mora obavezno biti moje veroispovesti" – rekla je učenica Jelisaveta.

I mnogo učenika Gimnazije Mostar ne daje puno pažnje etničkom poreklu svojih drugova, posebno kada je reč o igranju fudbala u školskom dvorištu.

"U školskom dvorištu sve nas fudbal na terenu ujedinjuje. Mi se podelimo u dve grupe i ne po nacionalnoj osnovi. Najvažnije je ko kako ume da igra fudbal i da se da gol" – kaže učenik prvog razreda Amel.

Više od devedeset odsto vinove loze BiH nalazi se u sunčanoj i toploj Hercegovini. Napuštamo Mostar i penjemo se u kraj nedaleko od grada, koji je poznat po vinogradima. Tu u mestu Paoča nalazi se jedan od najvećih proizvođača vina u BiH sa vinskim podrumom pod nazivom "Andrija". Evo šta nam je o hercegovačkim vinima ispričao mladi enolog Josip Martinović:

"U ovim krajevima raste poznata u svetu autohtona vinska vrsta Žilavka iz koje se pravi belo i Blatina iz koje se pravi crveno vino... Firma 'Andrija' je dobitnik nagrade najboljeg proizvođača vina u bivšoj Jugoslaviji. Danas mi izvozimo vino u 12 država, uključujući Sjedinjene Američke Države, Nemačku i Rusiju... Sa drugim vinarijama u Hercegovini i regionu radimo na stvaranju turističkog projekta 'Put vina', koji daje mogućnost ljubiteljima vina da posete naše podrumne i, uz meze i prenoćište, probaju vino.." – kaže hercegovački enolog.

Tako smo se, mi novinari, sakrili u podrum stare vinarije od već usijanog i vrelog junskog hercegovačkog sunca, gde smo uz najbolja vina, domaći sir, pršutu i domaću pogaču polako završavali posetu Bosni i Hercegovini.

Politički predstavnici etničkih Hrvata traže ustavnu reformu, a težnja im je da dobiju veću autonomiju unutar Federacije BiH, ili čak i posebni treći entitet u Bosni i Hercegovini, sa centrom u Mostaru. Pomirenje se u tom gradu može osetiti po raspoloženju najmlađih, ali su starije generacije i te kako odgovorne za posledice rata koje su u samom Mostaru više nego vidljive. Ali to ne sputava nove generacije da Hercegovinu pretvore u novu turističku destinaciju na mapi juga Evrope, stvarajući puteve vina, degustaciju domaće hrane, slušanje autentičnog bosanskog sevdaha i razgledanje obnovljenih spomenika kulture.

Epilog – Međukultura

Veče pre nego što smo napustili Sarajevo, uz večeru družili smo se sa bosanskohercegovačkim savremenim umetnicima, koji tu državu najbolje predstavljaju u inostranstvu. Jedna od njih je filmska režiserka mlađe generacije Jasmila Žbanić, čij je film "Gravica" dobio više nagrada, kao i glavnu nagradu "Zlatni medved" u Berlinu 2006. godine.

Sa Jasmilom Žbanić razgovarali smo o zločinu i umetnosti. O traženju pravde kroz umetnički izraz, za sve žrtve koje su preživele ratne strahote i čiju pravdu možda ni Haški tribunal, ni nacionalni sudovi ne mogu do kraja zadovoljiti. U razgovoru, Žbanić mi je preporučila rad svog prijatelja iz Sarajeva, bosanskohercegovačkog prozaistu i novinskog kolumnistu Aleksandra Hemon, koji na Zapadu važi za jednog od cenjenijih savremenih pisaca sa prostora bivše Jugoslavije, a koji stvara na engleskom i bosanskohercegovačkom jeziku.

Hemon je emigrirao u Sjedinjene Američke Države početkom 1992. godine, uoči opsade Sarajeva. Pre samog odlaska iz BiH uspeo sam da kupim njegovu knjigu "Pitanje Bruna", prevod sa engleskog, koju sam čitao u autobusu na putu za Srbiju. U toj knjizi novela posebno me je privukao biografski deo, izmešan sa uspomnama starih ukrajinskih emigranata u BiH, do angažovanog bosanskohercegovačkog kolumniste i američkog prozaiste.

Upravo u tom spletu kultura video sam prostor za razvoj ne samo za savremenog bosanskog intelektualca, već i pojedinca-građanina koji teži nečemu višem od čuvanja nacionalne i verske tradicije. Evo kako sebe opisuje Hemon: "...Moja pozicija, nije definisana nacionalnim kulturnim sistemima, koji vole da imaju čvrste i nepremostive granice. Ja sam između kultura, što nije prazan prostor, nego prostor preklapanja, gde se dešavaju čudne i nepredvidive stvari, gde se mešaju udaljena iskustva i stvaraju novi identiteti... Prostor te razmene je globalan i uključuje kako bosansku tako i američku javnost. Kao profesionalni pisac mogu biti most između različitih kultura, dok bi kao nacionalni književnik bio samo taraba" – piše Hemon.

V - **Evropska i Evroazijska unija**

Ukrajina i predsednički izbori: februar 2010.

Farbanje "narandžastih"²¹

Nakon što je opozicioni lider Viktor Janukovič proglasio pobjedu nad premijerkom Julijom Timošenko, opšti je zaključak da je takav ishod rezultat izneverenih nada "narandžaste revolucije". Da li je Evropska unija mogla da ima više razumevanja i barem malo da odškrine vrata Ukrajini

Drugi krug predsedničkih izbora u Ukrajini doneo je početkom februara 2010. godine tesnu pobjedu, u svega oko 3,5 odsto, opozicionog kandidata Viktora Janukoviča nad premijerkom Julijom Timošenko. Svetski lideri, poput Baraka Obame, Hermana van Rompaja i Nikole Sarkozyja požurili su da čestitaju pobjedu Janukoviču pre zvaničnih rezultata, kao i 2004. godine kada se odigravala "narandžasta revolucija", dajući do znanja da ovaj put nema povoda za "demokratski ustanak".

Ipak, predsednica vlade i jedna od navodno najbogatijih žena na svetu, Julija Timošenko nije lako prihvatila pobjedu svog dugogodišnjeg rivala Viktora Janukoviča i podnela je žalbu na rezultate predsedničkih izbora Vrhovnom administrativnom sudu Ukrajine. Timošenkova je rekla da neće pozivati svoje pristalice

²¹ "Ukrajina posle predsedničkih izbora: Farbanje 'narandžastih'", *Ekonom: east magazin*, br. 509, 18-24. februar 2010, str. 46-47.

na demonstracije, kako je to prethodno bilo najavljeno. Prema izjavama izbornog štaba Julije Timošenko, pristalice Janukoviča su u istočnim i južnim oblastima države navodno falsifikovali izbore, dobivši time oko pet odsto glasova prednosti, upravo onoliko koliko je Timošenkovoj bilo potrebno za pobedu. Ipak, misija međunarodnih posmatrača predsedničke izbore u Ukrajini ocenila je regularnim i u skladu sa demokratskim standardima. Istovremeno, Janukovič je pozvao premijerku da podnese ostavku.

Izneverene nade

Mnogi analitičari smatraju da su ukrajinski političari, premijerka Julija Timošenko i predsednik Viktor Juščenko, na neki način izneverili nade i poverenje birača koje su dobili za vreme "narandžaste revolucije" 2004. godine. Međutim, trebalo bi malo dublje razmotriti tvrdnje da je "narandžasta revolucija" zaista "sahranjena" i da li su Timošenkova i Juščenko mogli da sprovedu "revolucionarne" reforme bez veće podrške Zapada? Činjenica je da je tandem Timošenko-Jučenko propustio tadašnji entuzijazam kako bi se sprovedlo korenite reforme u državi s ciljem da se Ukrajina oslobodi hibridnog, autoritarno-demokratskog, režima. Šta su to Timošenkova, a samim tim i Juščenko, zapravo, propustili da učine? Pre svega nisu ograničili uticaj tajkuna, takozvanih oligarha, na ukrajinsku privredu i politiku. Predstavnik Evropske komisije Žoze Manuel Pinto Tešejra je krajem 2009. godine rekao da razvitak ukrajinske ekonomije blokiraju ukrajinski oligarsi, koji sputavaju konkurenciju i ometaju poboljšanje ekonomskih veza Kijeva i Evropske unije. "Korpucija, birokratija i razne administrativne prepreke služe samo interesima onih koji kontrolišu ekonomiju i ne žele tržišnu konkurenciju" – rekao je Tešejra. Britanski *The Economist* oštro je opisao ukrajinski parlament kao mesto gde se poslanički mandati kupuju i prodaju, a oligarsi međusobno diluju svojim interesima. Za vreme predsedničkog mandata Viktora Juščenka zemlju je razarala politička nestabilnost, postojala su stalna neslaganja u vladajućoj "narandžastoj"

koaliciji, a na prevremenim parlamentarnim izborima Timošenkova je smenjivana i ponovo ustoličavana. Nije tajna da se i Julija Timošenko u Ukrajini smatra pripadnikom oligarha.

Korupcija u Ukrajini posebno razara sudsku vlast. Nivo korupcije za 2009. godinu, prema percepciji *Transparency international*, vratio se na onaj iz perioda Kučme, a Ukrajina zauzima 146 mesto, u ravni sa Zimbabveom, Sjevernom Leoneom i Rusijom. "Narandžasti" su 2005. godine nasledili prilično ekonomski oporavljenu državu, ali su nedostatak reformi i svetska finansijska kriza doveli Ukrajinu pred vrata bankrota. Bruto nacionalni dohodak 2009. godine u Ukrajini opao je za 16 odsto, država je prezadužena sa 37 milijardi dolara spoljnog duga, a tanku nit koja sprečava kolaps drži Međunarodni monetarni fond koji je odobrio Kijevu pomoć u visini od oko 16 milijardi dolara.

Šta je onda to što "narandžastu revoluciju" zaista čini "revolucijom"? Pre svega društvene promene zbog kojih će u Ukrajini biti teško uspostaviti potpuni autoritarni režim, što je tendencija koja se proširila na većinu republika bivšeg Sovjetskog Saveza. Ne Timošenkova i Juščenko, već ukrajinski birači protestujući krajem 2004. godine više nedelja na hladnoći ispod nule, učinili su da se država nađe na putu konsolidacije minimalne izborne demokratije, kao i to da Ukrajina ne krene putem scenarija ruske tranzicije kada je u prvoj polovini devedesetih Jeljcin tenkovima rasterao parlament. Mirna smena vlasti jedan je od preduslova za razvoj demokratije, a ona se u Ukrajini odigrala već dva puta (Kravčuk-Kučma 1994, Kučma-Jučenko 2004). Nakon "narandžaste revolucije", a posebno do 2009. godine, prema analizama američke organizacije *Freedom House*, ukrajinski mediji i civilno društvo su najslobodniji na prostoru celog bivšeg SSSR. Rezultati predsedničkih izbora bili su neizvesni, što je dodatno išlo u prilog njihovoj demokratičnosti. Vlada je takođe bila ponosna na redovne isplate penzija, a svega nekoliko procenata glasova manje osvojenih na predsedničkim izborima ipak nepobitno svedoči o još uvek velikoj popularnosti Julije Timošenko.

Zapad i Rusija

Izuzimajući odgovornost ukrajinskih političara u nesprovedenju reformi, postoji određena odgovornost Zapada za to što nakon "narandžaste revolucije" nije dovoljno podržao težnje Timošenkove i Juščenka, da zemlju priključe evrointegracionim procesima. Upravo tada su evropski lideri obećavali Ukrajini podršku u demokratskim reformama i članstvu u EU, umesto veće zavisnosti od Rusije. Tada je Evropska unija mogla Ukrajini da odškrine vrata, kao što je to učinila u slučaju Turske. Međutim, iscrpljeni od novih proširenja 2004/2007. godine i zaokupljeni problemima oko Ustava, predstavnici EU počeli su da izbegavaju nazivati Ukrajinu "evropskom državom" i na neki način odustali od početka procesa njene integracije. Američki *Newsweek* pisao je da je ponuda evropske perspektive Ukrajini mogla biti od velikog značaja, navodeći primer Turske. Brisel je Ankari samo dao signal za moguće članstvo u Evropskoj uniji, napravljeno je malo diplomatskog napora, i za deceniju Turska je učinila velike promene: umesto politički povezanih klanova i zaduženja počeli su da stižu krediti, počeo je bolje da funkcioniše bankarski sektor, ekonomija je pokazala znake ozdravljenja, a iz političkog i ekonomskog života uklonjena je vojska. Ono što Ukrajini nije išlo naruku bio je tajming – Turska je postala kandidat za članstvo u Evropskoj uniji 1999. godine, a pristupne pregovore počela 2005. godine kada se EU "umorila" od proširenja. Kad je shvatio da su nade za evrointegraciju iscrpljene, predsednik Juščenko se okrenuo mogućoj integraciji Ukrajine u NATO, što je izazvalo protivljenje Moskve. Nakon rusko-gruzijskog "petodnevnog rata" u Južnoj Osetiji i Abhaziji u leto 2008. postalo je jasno da Rusija neće dozvoliti širenje severnoatlantske alijanse u sferu njenih geopolitičkih interesa.

Rusija je najvažniji geopolitički faktor koji će uticati na kreiranje budućeg spoljnopolitičkog kursa Kijeva. Ukrajinski mediji su odmah nakon prvih rezultata predsedničkih izbora preneli izjavu uslovnog pobednika Viktora Janukoviča da je on spreman na

saradnju i sa Briselom i sa Moskvom. Ipak, Viktor Janukovič je poznat kao "ruski čovek" i može se očekivati da će nakon pet godina Juščenkovog mandata i prilično zategnutih odnosa sa Moskvom, više pažnje posvetiti obnavljanju veza sa Rusijom i republikama bivšeg Sovjetskog Saveza. Za razliku od prošlih predsedničkih izbora u Ukrajini 2004. godine, kada je predsednik Putin otvoreno u Janukoviču video svog favorita, na ovim predsedničkim izborima Moskva je "mudro ćutala". Rusko-ukrajinska gasna kriza početkom 2009. godine jasno je pokazala da je Moskva zainteresovana za ukrajinsku gasovodnu mrežu, jedini sistem na prostoru bivšeg SSSR koji nije pod kontrolom Rusije. Stvaranje bescarinske zone između Rusije, Belorusije i Kazahstana otvorio je perspektive Kijevu za usmeravanje na susedna tržišta. Na kraju, poznato je i da je Viktor Janukovič na neki način politički predstavnik tajkuna iz jugoistočne Ukrajine, posebno najbogatijeg Ukrajinca Rinata Ahmetova, i da će, za razliku od Timošenkove, verovatno imati još manje snage da obuzdava oligarhe i sputava njihove interese.

Presuda Timošenkovoj: oktobar 2011.

Ukrajinsko okretanje leđa EU²²

Sud u Kijevu osudio je bivšu premijerku i liderku ukrajinske opozicije Juliju Timošenko na sedam godina zatvorske kazne i tri godine zabrane vršenja državnih funkcija

Sud je Juliju Timošenko 11. oktobra 2011. godine osudio na maksimalnu kaznu od sedam godina, koliko je tražilo tužilaštvo, za zloupotrebu državnog položaja i stvaranje ogromnih državnih troškova potpisivanjem Ugovora o nabavkama gasa iz Rusije, za vreme rusko-ukrajinske gasne krize 2009. godine, dok je ona bila na poziciji premijera Ukrajine.

"Selektivno pravosuđe"

Maksimalna, i kako su je mediji nazivali, "surova" presuda šokirala je odbranu Timošenkove, opoziciju, organizacije za zaštitu ljudskih prava, zapadne države, a posebno Evropsku uniju. Visoka predstavnica Evropske unije za spoljnu politiku i bezbednost Ketrin Ešton, izjavila je da je tom presudom ugrožen ne samo Sporazum o asocijaciji i slobodnoj trgovini, koji je Ukrajina trebala potpisati do kraja 2011. godine, već i čitav politički dijalog Kijeva sa EU. "Evropska unija će razmisliti o budućoj politici prema Ukrajini

22 "Presuda bivšoj premijerki Ukrajine Juliji Timošenko: Okretanje leđa Evropskoj uniji", *Dnevnik*, 12. oktobar 2011, str. 24. (tekst je proširen dodatnim informacijama)

i o tome na koji način ukrajinske vlasti poštuju opšte vrednosti i vladavinu prava" – kaže se u izjavi Ketrin Ešton.

Međunarodna organizacija za zaštitu ljudskih prava *Amnesty International* pozvala je vlasti u Kijevu da liderku opozicije oslobode presude, a ukrajinski Helsinški odbor za ljudska prava je prethodno upozoravao da se u Ukrajini primenjuje "selektivno pravosuđe" i da se borba protiv korupcije zloupotrebljava za vršenje pritiska na predstavnike političke opozicije.

Julija Timošenko je 2010. godine na predsedničkim izborima bila glavni protivkandidat predsedniku Viktoru Janukoviču, na kojima je on pobedio sa svega nekoliko procenata razlike.

Korupcija

S druge strane, profesor prava sa londonskog *City University*, Alan Rajli, za *International Herald Tribune* piše da se na Zapadu isuviše jednostrano posmatra proces protiv Timošenkove, kao na još jedan primer postsovjetskog progona opozicije. Profesor Rajli u svom članku smatra da postoje zaista ozbiljna pitanja u vezi ukrajinskih ugovora o nabavci ruskog gasa, koja prevazilaze granice nivoa korupcije u regionu i da bi Vašington i Brisel trebalo od Ukrajine da traže veću posvećenost pravnoj državi, koristeći se uslovljavanjem kod Sporazuma o asocijaciji i slobodnoj trgovini Ukrajine sa EU.

Ukrajinska vlada je 2009. godine sa Rusijom potpisala ugovor o nabavci gasa po ceni od 450 dolara za hiljadu kubnih metara, dok Nemačka, Austrija i Slovačka za istu količinu plaćaju bazičnu cenu od 250 do 300 dolara.

Pitanje asocijacije

Šire gledano, Ukrajina se od 2010. godine našla u sredini geopolitičkih previranja između Evropske unije i Ruske Federacije. Početkom jula 2011. godine na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza

počeo je da se primenjuje sporazum o Carinskom savezu između Ruske Federacije, Belorusije i Kazahstana, a Moskva očekuje da će se tom, kao i Evroazijskom savezu, o čijim planovima je govorio ruski premijer Vladimir Putin, pridružiti i Ukrajina.

S druge strane, sve do kraja leta 2011. Kijev je javno gravitirao prema Evropskoj uniji, spremajući se za potpisivanje Sporazuma o asocijaciji i slobodnoj trgovini. Međutim, samit Istočnog partnerstva u Varšavi početkom oktobra 2011. godine pokazao je slabu zainteresovanost država EU, koje su preokupljene vlastitom krizom i izazovima "arapskog proleća", za države bivšeg SSSR.

Analitičari očekuju da bi Evropska unija trebala prema presudi Timošenkove primeniti fragmentarni pristup, odnosno osuditi politizovanje procesa i tražiti da se borba protiv korupcije i jačanje pravne države primenjuje na svim nivoima. Jer Sporazum o asocijaciji, iako se potpiše, nema snagu bez složenog procesa ratifikacije na više nivoa EU, smatraju analitičari.

Bivša premijerka može da računa na mogućnost za pomilovanje od strane predsednika Ukrajine Viktora Janukoviča, a očekivalo se da u Ukrajini bude usvojen zakon o oslobađanju odgovornosti zloupotrebe državnog položaja za najviše državne funkcionere. Timošenkova će se zbog takve presude najverovatnije obratiti i Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu. Tako bi se glavni rival Janukoviču, Julija Timošenko, u pripremi za predsedničke izbore 2015. mogla naći u sasvim složenoj situaciji – isključena iz izborne trke zbog presude ili oslobođena presude za korupciju, što bi moglo negativno uticati na njen politički rejting.

Izbori za rusku Dumu i miting
"Za poštene izbore": decembar 2011.

Internetom protiv Putina²³

Pobeda Jedinствene Rusije na parlamentarnim izborima nije predstavljala iznenađenje. Novost jeste – uspon komunista, veliki pad popularnosti prokremljovske partije i žalbe na neregularnost izbora

Na "dumskim izborima" 4. decembra 2011, propredsednička Jedinствena Rusija osvojila je nešto manje od 50 odsto procenata glasova. U šesti saziv Dume, od 1993. godine od kada je konstituisana, pored Jedinствene Rusije ušle su još tri stranke: na drugom mestu bila je Komunistička partija Genadija Zjuganova sa osvojenih oko 19 odsto glasova, dok su Spravedljivaja (Pravična) Rusija Sergeja Mironova i Liberalno-demokratska partija Vladimira Žirinovskog osvojili između 10 i 15 odsto glasova. Visoki izborni cenzus od 7 odsto nisu prošle partije Jabloko, Patrioti Rusije i Pravoje delo. Izlaznost na izborima bila je oko 60 odsto, odnosno za 3 odsto manje od parlamentarnih izbora 2007. godine.

²³ "Parlamentarni izbori u Rusiji: Pad Jedinствene Rusije i uspon komunista", *Dnevnik*, 6. decembar 2011, str. 22; "Miting 'Za poštene izbore' u Rusiji: Internetom protiv Putina", *Dnevnik*, 27. decembar 2011, str. 24. (tekstovi su prošireni dodatnim informacijama)

Žalbe

Ministarstvo unutrašnjih poslova Rusije saopštilo je da je glasanje proteklo uglavnom mirno, osim akcija protesta opozicije u Moskvi, Sankt Peterburgu i Nižnjem Novgorodu, u kojima je zbog zabrane okupljanja na dan izbora bilo zadržano više desetina aktivista.

Međunarodni posmatrači iz OEBS i Parlamentarne skupštine saveta Evrope tvrdili su da su zabeležili niz izbornih neregularnosti, a najviše je bilo ubacivanja izbornih listića i mešanje vlasti u tok glasanja. Posmatrači iz asocijacije Golos, jedine ruske nezavisne organizacije koja je pratila dumske izbore, uputili su više od 5.000 žalbi.

Asocijacija Golos se takođe žalila na razne vrste pritisaka – od hakerskog napada na njihov sajt, pa do sputavanja više stotina posmatrača, od svega 2.500 koliko su pratili izbore. Na dan izbora hakeri su blokirali i rad uticajnih nezavisnih portala medija *Komersant*, *The New Times*, kao i radija *Eho Moskve*, koji su takođe pratili tok i regularnost izbora.

Uspon komunista

Može se zaključiti da rezultati "dumskih izbora" govore o priličnom padu popularnosti propredsedničke partije Jedinствene Rusije, koja je na parlamentarnim izborima 2007. godine osvojila čak oko 64 odsto glasova. Istovremeno, sve tri ostale partije koje su ušle u parlament osvojile su značajno više nego na izborima 2007. godine: ruski komunisti oko 7 odsto više, a Spravedljivaja Rusija i Liberalno-demokratska partija oko 4–5 odsto više glasova.

Međutim, nije odgovoreno na pitanje – šta je uticalo na pad rejtinga vodeće ruske partije? Analitičari su smatrali da je kod birača došlo do zasićenja jednom garniturom vlasti. Takođe, savremeni građani Ruske Federacije žele da žive bolje, iako posledice globalne finansijske i ekonomske krize Ruska Federacija proživljava u mnogo čemu bolje nego "teške tranzicione devedesete". U

Rusiji je tokom dvehiljaditih bio prisutan rast ličnih dohodaka, a minimalni dohodak za 2011. godinu iznosi je oko 230 dolara, inflacija oko 7 odsto, dok je rast cena bio najniži od 2000. godine.

Da bi ostvarila konstitutivnu, odnosno dvotrećinsku većinu, partija Jedinstvena Rusija moraće ipak najverovatnije tražiti podršku u "srodnoj" Spravedljivoj Rusiji. Međutim, najveći izborni profit na "dumskim" izborima dobili su komunisti Zjuganova. Ono što je sigurno, tandem Putin–Medvedev će morati više uzimati u obzir interese ostalih partija, a posebno komunista.

Ipak, parlamentarni izbori u Rusiji bili su neka vrsta ispitivanja javnog mnjenja za mnogo važnije izbore za tu državu – predsedničke 4. marta 2012. godine. Iako je partija Jedinstvena Rusija, sudeći po parlamentarnim izborima, značajno izgubila popularnost među ruskim biračima, Vladimir Putin, prema nekim istraživanjima javnog mnjenja, imao je tada visok rejting, prema nekim istraživanjima i do 70 odsto podrške.

Internetom protiv Putina

Odmah nakon dumskih izbora početkom decembra 2011, u više gradova Ruske Federacije bili su održani protesti pod nazivom "Za poštene izbore", a najopštiji zahtev učesnika bila je revizija rezultata parlamentarnih izbora. Te proteste još nazivaju demonstracije sa "belim trakama" (*белые ленты*). Prvi veliki miting bio je organizovan 10. decembra 2011. u Moskvi, na Bolotnom trgu, prema raznim procenama okupio je oko 40.000 građana, ali su se protesti raširili i po desetinama drugih ruskih gradova. Najviše demonstranata se okupilo 24. decembra 2011. na Bulevaru Akademika Saharova u Moskvi, prema raznim procenama od 30.000 (prema podacima države), do 100.000 (prema informacijama organizatora), koji su taj miting smatrali najmasovnijim od sloma Sovjetskog Saveza početkom devedesetih godina XX veka.

U talasu masovnih mitinga nezadovoljni građani i opozicione partije protestovali su tražeći smenu predsednika Izborne

komisije Vladimira Čurova i poništavanje rezultata parlamentarnih izbora, za koje su tvrdili da su bili falsifikovani. Raspon zahteva demonstranata od vlasti se kretao od oslobađanja političkih zatvorenika, izmena zakona o izborima, stvaranja specijalne komisije za istragu o zloupotrebama na izborima, zahteva da se na predsedničkim izborima u martu 2012. godine ne glasa za kandidata Vladimira Putina, pa sve do zahteva za ostavkom Putina.

Nestranački protest

Protest "Za poštene izbore" je u početku bio zamišljen kao nestranački, a jedna od organizatora, novinarka Olga Romanova, na svojoj *Facebook* stranici napisala je da je uz pomoć ideje da miting bude "nezavisan" sakupljeno oko tri miliona rubalja, odnosno pojedinci su putem interneta uz pomoć oko 4.000 transakcija za tehničke potrebe mitinga (ozvučenje, bina, sanitarije) uplatili oko 100.000 dolara. Decembarski protesti u Rusiji su organizovani uglavnom najviše uz pomoć internet društvenih mreža, preko kojih je više desetina hiljada ljudi najavilo svoje učešće.

Jedan od glavnih organizatora protesta postao je popularni antikorupcijski blogger Aleksej Navaljni, koji je proveo 15 dana u administrativnom zatvoru zbog organizovanja protesta neposredno nakon dumskih izbora. Miting u Moskvi su podržali bivši ministar finansija Aleksej Kudrin, udaljen iz vlade u septembru 2011. godine, kao i bivši lider SSSR za vreme čijeg mandata se raspao ruski komunizam – Mihail Gorbačov. Gorbačov je javno tražio od premijera Putina da napusti politiku. Organizatori demonstracija su najavili da će biti istrajni u zahtevima i tokom 2012. godine.

Liberalizacija?

Premijer i kandidat-naslednik na predsedničkim izborima 2012. godine, Vladimir Putin, oštro je kritikovao dešavanja na decembarskim izborima i optužio Zapad da doprinosi političkoj

destabilizaciji Rusije. Iz administracije predsednika izjavljeno je da su mitinzi odraz postojanja demokratskih sloboda u Ruskoj Federaciji, a dan pre mitinga "Za poštene izbore", predsednik Dmitrij Medvdev je parlamentu, ruskoj Dumi, prosledio dve radne verzije zakona o liberalizaciji prilično tada već autoritarnog političkog sistema – jedan zakon bi trebalo da pojednostavi registraciju političkih partija, a drugi da pojednostavi proceduru prikupljanja potpisa za predsedničke izbore.

Analitičari reforme i ustupke građanima i opoziciji tumače, uglavnom, na dva najopštija načina. Prvi, onaj bliži Kremlju, jeste da garnitura na vlasti sprovodi "dugogodišnju i promišljenu politiku koja daje odgovor na široke društvene izazove, a ne na pojedine akcije". Drugi, pak, opoziciono orijentisani prema vladajućoj eliti, smatraju da su se vlasti "uplašile ulice", posebno nakon "izbornih revolucija" u bivšim socijalističkim državama (u Srbiji 2000, Gruziji 2003, Ukrajini 2004. i Kirgiziji 2005), kao i od masovnih protestnih inicijativa za slobodne izbore u arapskom svetu, takozvanog "arapskog proleća" (2010/11). Jedno je sigurno – ni Jedinstvena Rusija, ni tandem Putin–Medvdev sa postojećom politikom neće moći da računaju na toliko visoku podršku, kakvu su uživali od 2000. godine, čak duže od jedne decenije.

"Umor" od Putina

Procenjivalo se da su u decembru 2011. na ulice Rusije izašli građani većih gradova, predstavnici nove srednje klase koji su "stasali" upravo za vreme mandata tandema Putin–Medvdev, ali koji su se "umorili" od hermetičkog iskorumpiranog sistema i ograničenih sloboda. Šef ruskog Centra političkih tehnologija Igor Bunjin smatra da su se u Rusiji, zbog zatvorenog političkog sistema i medijske kontrole, pojavile "političke partije na televiziji i političke partije na internetu". "Putinovi birači su za partiju sa televizije, odnosno to su stanovnici provincije, penzioneri, domaćice, strukture sile, odnosno ljudi sa psihologijom podanika" – smatra Bunjin.

Mnogi analitičari se slažu da je "kvazidemokratija", sistem koji danas postoji u Rusiji, posebno osetljiv za vreme izbora, te da postoje dve, generalne opcije za razvoj takvog društva: zatvaranje i težnja prema totalitarnom sistemu, kakav je u Kini, ili liberalizacija autoritarizma. Krajem decembra 2011. situacija je ukazivala na to da se izgleda tandem Putin–Medvdev opredelio za "početnu umerenu liberalizaciju", iako i dalje ostaje otvoreno najvažnije pitanje – kako će se vlasti postaviti prema problemu izbornih neregularnosti.

Srbija i Rusija: jul 2012.

Srbija između Evropske unije i Evroazijskog saveza²⁴

Uticao Rusije na Srbiju može da ojača ukoliko se, na neki način, oslabi perspektiva evropskih integracija Beograda. U takvom slučaju može se očekivati, slično kao u Rusiji, tranzicija režima u Srbiji prema autoritarizmu

Od druge polovine dvehiljaditih, Srbija je prilično vezana za Rusku Federaciju i Beograd u mnogo čemu zavisi od geopolitičkih interesa Moskve, možda čak i više od perioda kada su te dve zemlje, kao vodeće figure federacija SFRJ i SSSR, imale socijalistički sistem. Ta povezanost se najviše ispoljava u sledećim sferama i interesima: pitanja Kosova, energetske bezbednosti, širenja NATO i neutraliteta, slobodne trgovine i kreditne podrške.

Kosovo

Pre svega, politika Srbije je vezana za veto Rusije u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija kroz blokiranje ostvarivanja državnosti Kosova. Srbija, čija je Vlada 2008. godine odlučila da joj prioriteta politike budu očuvanje teritorijalne celovitosti i integracija

²⁴ Analiza je radena za potrebe *BIRN*, 1. jula 2012.

u EU, bez podrške Rusije nije mogla ostvariti jedan od njih – *de iure* očuvanje Kosova. Skoro paralelno sa raspravama u SB UN oko statusa Kosova, vlada Srbije prodala je 51 odsto Naftne industrije Srbije Gazpromu sporazumom, krajem decembra 2008. godine, po ceni od 400 miliona evra, sa investicijama od najmanje 500 miliona evra, što je procenjeno kao prilično niska cena.

Energenti

Po pitanju energetske bezbednosti, Srbija se skoro u potpunosti oslanja na Rusiju, pre svega potpisivanjem energetskog sporazuma koji je takođe iniciran krajem 2008. godine u Moskvi od strane predsednika Srbije Borisa Tadića i Rusije Dmitrija Medvedeva. Energetski sporazum obuhvata tri segmenta: privatizaciju Naftne industrije Srbije, izgradnju međunarodnog gasovoda Južni tok na teritoriji Srbije i završetak regionalnog skladišta gasa kod Banatskog Dvora. Prema tom sporazumu gasovod Južni tok (od Rusije, ispod Crnog mora, preko Bugarske i Srbije, do Mađarske, Austrije, Slovenije, Italije i prema drugim državama EU) treba da se izgradi do 2015. godine i da obezbedi sigurnost snabdevanja gasom i dugoročno stabilizuje isporuke tog energenta. Predviđeno je da će energetske potrebe Srbije biti zadovoljene za narednih 30 do 50 godina. Na taj način Srbija će postati tranzitna zemlja, koja će najverovatnije ubirati prihod od taksi, prema procenama, oko 200 miliona evra godišnje.

Visina cene gasa jedan je od postsovjetskih geopolitičkih poluga moći i identifikatora bliskosti pojedinih država sa Rusijom. Među bivšim sovjetskim republikama Ukrajina i Moldavija su u 2011/12. plaćale najviše cene gasa, Kijev oko 420 dolara za hiljadu kubnih metara, a Kišinjev oko 400 dolara. Istovremeno, članica Carinskog saveza i Jedinstvenog ekonomskog prostora Belorusija za istu količinu plaćala je oko 170 dolara, dok je prosek za bivši SSSR oko 290 dolara. Takođe, Ukrajina i Moldavija su među bivšim sovjetskim republikama najviše uključene u evrointegrativne

porcese. Analitičari smatraju da bi Moldavija, pa samim tim i Ukrajina, ulaskom u Carinski savez i Jedinstveni ekonomski prostor Rusiji za gas plaćali skoro duplo manju cenu. Rusija razrađuje ambiciozni projekat Carinske unije, Jedinstvenog ekonomskog prostora, odnosno konfederaciju država Evroazijskog saveza sa jedinstvenim političkim, ekonomskim, vojnim, carinskim i kulturnim prostorom, u koji bi trebalo da se integrišu Rusija, Belorusija i Kazahstan.

Srbija za hiljadu kubnih metara gasa plaća Gaspromu "evropsku cenu" oko 500 dolara (za 2011/2012 godinu između 478 i 545 dolara), a direktor Srbijagasa Dušan Bajatović izjavio je da je gas skup i da se niskom cenom tog energenta vodi socijalna politika. S obzirom da dug za gas prerasta u javni dug, moguća dublja politička integracija sa organizacijama i projektima koje predvodi Rusija, mogli bi za Srbiju obezbediti znatno povoljniju cenu tog energenta.

Trgovina

Još od perioda vladavine Slobodana Miloševića, od avgusta 2000. godine, Srbija sa Ruskom Federacijom ima potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini, koji se smatra privilegovanim jer ga sa tom državom imaju samo bivše sovjetske republike. Prema podacima iz Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije u 2011. godini ukupna robna razmena Republike Srbije i Ruske Federacije iznosila je 3,4 milijarde dolara i beležila je rast od preko 20 odsto u odnosu na 2010. godinu. Izvoz iz Srbije u Rusiju je bio na šestom mestu (iza Nemačke, Italije, BiH, Crne Gore i Rumunije), beležio je rast od preko 40 odsto u odnosu na 2011. godinu i njegova nominalna vrednost iznosila je 792 miliona dolara. Uvoz iz Rusije u Srbiju je na prvom mestu sa 2,65 milijarde dolara. Negativan saldo u trgovini Srbije sa Rusijom zabeležen je u visini od 1,86 milijarde dolara, a to su uglavnom energenti. Svakako, prema tim podacima, Sporazum o slobodnoj trgovini Srbije sa Rusijom mogao bi se

smatrati perspektivnim. Krajem jula 2011, srpska i ruska vlada potpisale su protokol o proširenju Sporazuma o slobodnoj trgovini, kojim se uvodi liberalizacija međusobne trgovine na dodatne proizvode, čime je navodno okončan proces usklađivanja trgovine Srbije sa Carinskom unijom Rusije, Belorusije i Kazahstana. Međutim, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, Srbija daleko više izvozi u države EU (Nemačku, Italiju, Rumuniju) u vrednosti od oko 3,5 milijarde dolara, a u države CEFTA (BiH i Crnu Goru) oko 2 milijarde dolara.

Krediti

Za vreme posete predsednika Medvedeva Srbiji, krajem oktobra 2009. godine, dogovorena je kreditna podrška Beogradu u visini od milijardu dolara. Od toga je predviđeno 800 miliona dolara za modernizaciju srpske železnice i 200 miliona dolara za finansiranje budžetskog deficita, čije uslove je predsednik vlade Srbije Mirko Cvetković precizirao da je reč o kamatnoj stopi od oko 3,6 odsto. "To je najpovoljniji kredit, ako se izuzmu krediti međunarodnih finansijskih institucija" – prokomentarisao je Cvetković.

Iz antikriznog fonda Evroazijske ekonomske zajednice (Evrazes), polovinu sredstava kog pokriva Rusija, slične takozvane "antikrizne" kredite dobile su 2011. godine Belorusija, posle devalvacije njihovog rublja, i 2009. godine Kirgizija. Belorusija je dobila 3 milijarde dolara s tim da, prema uslovima iz ugovora, Minsk se obavezao da će izvršiti ekonomske reforme i široku privatizaciju velikih kompanija u vrednosti od 7,5 milijardi dolara u roku od tri godine, među kojima je bio glavni snabdevač gasa Beltransgaz, koga je do 2012. godine u potpunosti kupio ruski Gasprom. Kirgiziji je odobreno više od 300 miliona dolara kredita i 1,7 milijarde investicija, s tim da je deo duga bio zamenjen za 48 odsto kirgizskog vojno-industrijskog kompleksa Dastan.

Lider socijalista Ivica Dačić je za vreme predizborne kampanje u proleće 2012. više puta nastupao protiv saradnje Srbije sa MMF.

Poznato je i to, da se alarmantan budžetski deficit u 2012. godini nablžavao do 3 milijarde evra i da je ozbiljna finansijska pomoć Srbiji spolja bila neizbežna. Ako se sledi belorusko i kirgisko iskustvo, ukoliko bi Rusija bila alternativa MMF, Moskva bi mogla da bude zainteresovana ne samo za Telekom i EPS, već je tu i preostali državni paket NIS od oko 30 odsto, ili srpska industrija oružja, čiji je profit 2011. godine dostizao više stotina miliona dolara, a koju potresaju problemi tržišta i isplaćivanje zarada, pa čak i neka od drugih većih kompanija koje su u vlasništvu države (JAT, Galenika, železnica, itd.).

NATO-ODKB

Tačka razmimoilaženja Rusije sa Zapadom, a posebno sa Sjedinjenim Američkim Državama i dalje ostaje širenje NATO na Istok i postavljanje američke i evropske protivrakete odbrane blizu granica Rusije, na šta je Moskva više puta prilično oštro reagovala. Rusija je pokretala i pitanje stvaranja novog specijalnog sporazuma o globalnoj evropskoj bezbednosti, ali je kod zapadnih partnera naišla na hladan odgovor.

Zapad posebno brine stanje režima u Rusiji, koji je prema izveštajima *Freedom House NIT* i *Economist Intelligence Unit* – konsolidovani autoritarni režim. Putinov režim krši ljudska prava, manipuliše izborima, zloupotrebljava administrativni resurs, marginalizuje opoziciju, vrši pritisak na medije i civilne organizacije. Faktički, Beograd je sa Moskvom jako vezan tamo gde je integracija u EU najnestabilnija, a to je spornost oko učlanjenja Srbije u NATO, kroz šta su – iako to nije direktan uslov – prošle ipak sve postsocijalističke republike, nove članice EU. U bezbednosnom aspektu, Srbija na nekin način učestvuje u razvoju takozvane ruske inicijative "nove bezbednosne arhitekture Evrope", suzdržanim odnosom prema priključenju NATO, a posebno proglašenjem vojne neutralnosti Srbije, usvajanjem rezolucije krajem decembra 2007. godine, kojom se, među ostalom, utvrđuje da će Srbija biti

vojno neutralna do odluke na referendumu na kojem bi se donela konačna odluka po tom pitanju.

Sudeći po predlozima iz 2011. godine bivšeg predsednika, odnosno premijera Medvedeva, koje je propagirao i ruski ambasador u Srbiji Konuzin, Rusija bi još više mogla od Srbije da traži vojno-političko zblizavanje u Organizaciju dogovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB) koju predvodi Rusija, a koja je pandan NATO u postsocijalističkoj Evroaziji. Saradnja sa ODKB bi Srbiju mogla dodatno udaljiti od evrointegracija, ali bi Rusija preko takve inicijative mogla sprečiti širenje NATO na Istok, potiskivanje raketnog štita i otvaranje pitanja stvaranja zajedničke evropske odbrane.

Autoritarizam

Srpsko-ruski odnosi su ambiciozno projektovani na duži period i na mogućnost da Srbija ostvari prilode ili ušpara više stotina miliona evra od tranzita gasa, visine cene gasa, zapošljavanja radnika, povećanja protoka roba. U uslovima globalne ekonomske krize, to su interesi Beograda koji ne bi trebali da naštete integraciji Srbije u EU. Međutim, poučeni iskustvom bivših sovjetskih republika, treba biti oprezan prema ruskoj finansijskoj podršci i energetskej integraciji, jer savremena ruska politika je sve manje "bratska" i sve više "pragmatična", te bi finansijska (budžetski deficit) i politička podrška (Kosovo) Srbiju mogla koštati i krupnih državnih kompanija. Drugo je da li postoji politička volja i odlučnost Beograda da se evrointegrativni procesi ubrazaju i što brže okončaju, jer bi u suprotnom "umorna" od tranzicije i izolovana Srbija ponovo mogla postati tačka geopolitičke "otuđenosti" ili nestabilnosti na Zapadnom Balkanu. Najverovatnije bi još intenzivnija težnja Beograda prema Rusiji mogla nastati ukoliko bi se, na neki način, usporio ili obustavio proces evrointegracija, da li zbog ekonomsko-političke krize u EU ili nemogućnosti srpske Vlade da ispuni uslove Brisela – pre svega da ukine "paralelne strukture" na Kosovu ili da nastavi da "ometa realnost" postojanja samostalnog

Kosova. Uticaj Rusije na Srbiju može da ojača ukoliko se, na neki način, oslabi perspektiva evropskih integracija Beograda. U takvom slučaju može se očekivati, slično kao u Rusiji, tranzicija režima u Srbiji prema autoritarizmu.

Hipotetički, intenzivnije okretanje Beograda prema Rusiji ne bi, verovatno, zaustavilo integrativni proces Srbije u EU, već postoji rizik da bi se on mogao u nekoj meri usporiti, što je slučaj sa Ukrajinom u 2012. godini (problemi sa potpisivanjem Sporazuma o asocijaciji i slobodnoj trgovini sa EU), a čija je evroperspektiva ipak mnogo "maglovitija". S obzirom na to da je Srbija kroz veto u SB UN već sada jako vezana za Rusiju, svaka srpska Vlada koja bude imala za primarni cilj integraciju u EU, trebala bi da bude oprezna na političko-bezbednosne inicijative Moskve, jer bi time mogla da postane još više objektivizovana za ruske interese na Balkanu. Takođe, srpski političari bi trebali biti oprezniji i prema modeliranju vođenja vlastite države, da ne bi po uzoru na Putina stvorili hibridni ili autoritarni režim, koji bi definitivno mogao da naškodi evropskim integracijama. Takođe, teško je zamislivo da bi, pre svega zbog geografskih (fizička udaljenost) i političkih (okruženost državama EU i NATO), Srbija mogla stvoriti realnu alternativu EU, odnosno razvijati perspektivu integracije u pomenuti Evroazijski savez – veliki projekat Ruske Federacije i bivših sovjetskih republika, koji bi trebao da bude realizovan oko 2015. godine. Ako se Srbija jednog dana nađe pred vratima EU, to bi mogla biti i velika prekretnica odnosa sa Ruskom Federacijom, jer će tada, najverovatnije, Beograd morati da razmotri sporazum o Slobodnoj trgovini sa Rusijom, prizna Kosovo i pristupi u NATO.

Reč izdavača

"Farbanje demokratije" autora Borisa Varge još jedna je publicistička knjiga koju Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji sa zadovoljstvom poklanja čitaocima. Sadržajem i autorskim pristupom "Farbanje demokratije" upotpunjuje izdavačko-publicistički korpus dosad objavljenih knjiga novom, intrigantnom dimenzijom. Prvenstveno zbog toga što Vargin "tranzicioni mozaik" obuhvata znatno širi prostor od Srbije i od regiona, dalje put Istoka, prema Kavkazu i Aziji. Zemlje tog ogromnog prostranstva evropskog dvorišta i njenog zaleđa već dugo su u fokusu Borisa Varge. Najpre kao novinar, sada već i kao ozbiljan analitičar, on strastveno prikuplja, beleži i analizira procese koji se u njima odvijaju.

Vremenski okvir knjige pokriva deceniju koja upravo ističe. Boris Varga svoje drugo novinarsko-publicističko putovanje počinje 2005. godine, nastavljajući sopstveno tranziciono tragalaštvo sabrano u prethodno objavljenoj knjizi "Putin i baršunasta gerila". To je, dakle, početak XXI veka, odmaknut već gotovo pune dve decenije od pada Berlinskog zida, kraja Hladnog rata i blokovske podele sveta, što su neki tada smatrali "krajem istorije".

Istorija ih je, naravno, prevarila. Odnosi u svetu postali su još komplikovaniji, procesi još složeniji. Početni entuzijizam brzo se topio, a to je pogotovo važno za široki pojas postsocijalističkih zemalja, kojim se bavi ova knjiga. Onih koje su nezavisnost i slobodu stekle raspadom Istočnog bloka, Sovjetskog Saveza i SFR Jugoslavije. Činilo se da sve teže istom cilju – demokratiji i modernizaciji – i da je i jedno i drugo nadohvat ruke.

Knjiga "Farbanje demokratije", međutim, dokumentovano svedoči da je tranzicija, uz neke izuzetke, i dalje "u toku", a ishod započetih procesa sve neizvesniji.

Autor knjige u uvodu citira poznatog publicistu Farida Zakariju, koji govori o suštinskim slojevima identiteta, starijim i iskonskijim od nacionalnih država koji, kako kaže, "u većem delu sveta definišu život".

Deo sveta kojim se bavi Vargina knjiga jeste onaj na kom se susreću, pa i sukobljavaju dve civilizacijsko-kulturološke tradicije, uslovno označene kao evroatlantska i azijska. To civilizacijsko-kulturološko nasleđe određuje i društveno-državnu organizaciju i tradiciju: "Države, kao i pojedinci, imaju nasleđene sklonosti – svoje tradicionalne geopolitičke težnje i svoje osećanje za istoriju – tako da se razlikuju po svojoj sposobnosti da uočavaju distinkciju između trezvenih ambicija i nemudrog samozavaravanja", tvrdi jedan od najpoznatijih geostrateških mislilaca Zbignjev Bžežinski.

Oslobođene stega moćnog uzurpatora, što su Sovjetski Savez i Varšavski pakt decenijama bili, odnosno jednopartijskog autoritarnog režima kad je reč o Jugoslaviji, u novostvorenim državama nadjačali su ti "suštinski slojevi identiteta" i "tradicionalne geopolitičke težnje". Posledično, vođeni su ratovi, najkrvaviji na prostoru bivše Jugoslavije, ali i u Nagorno Karabahu (Azerbejdžan), Rusija je vojno napala Gruziju... Neke od postsocijalističkih zemalja ponovo imaju autoritarne režime, neke više ne postoje kao jedinstvene državne celine, ima novostvorenih, priznatih i nepriznatih, s tim što postoji tendencija dalje teritorijalne fragmentacije, sledstveno težnjama pojedinih etnoteritorijalnih celina.

Uporedna analiza tranzicione šarolikosti, čiji je deo i Srbija koju u ovoj knjizi nudi autor, nosi dve, rekli bismo, suštinske poruke. Jedna je, svakako, ta da Srbija sa svojim tranzicionim lutanjima i posrtanjima nije jedinstven slučaj. Naprotiv. Druga je ohrabrujuća: zahvaljujući geostrateškom položaju i okruženju, Srbija ima izglednije šanse da uz pomoć i podršku Evropske unije izade iz sopstvenog začaranog kruga neuspele tranzicije. Makar to bila i zbog toga što je sa svojim "tradicionalnim geopolitičkim težnjama" još potencijalni izvor regionalne nestabilnosti, Srbija je dobila šansu: pod uslovom, naravno, da se odrekne i geopolitičkih težnji i "nemudrog samozavaravanja". Uprkos sopstvenim unutrašnjim preispitivanjima koja će sigurno uticati i na politiku proširenja, Unija, po svemu sudeći, otvaranjem pristupnih pregovora, što se očekuje početkom 2014, pruža Srbiji mogućnost da svoju tranziciju prikači za evropski voz.

Seška Stanojlović

O autoru

Boris Varga novinar, publicista i nezavisni istraživač. Rođen je u Vojvodini (Kula, 1975), magistrirao je na međunarodnoj žurnalistici na Lavovskom nacionalnom univerzitetu u Ukrajini (2000) i doktorirao na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu (2012). U novinarstvu i nauci se bavi uglavnom međunarodnim temama, uža specijalnost – tranzicija i demokratizacija bivših komunističkih republika. Dugogodišnji je dopisnik britanskog *BBC World Service* na ukrajinskom jeziku (2000–2013) i stalni saradnik više uglednih medija (*Постын, Радио Ініціатива, Vreme, Građanski list*) za koje je najviše izveštavao iz regiona Jugoistočne Evrope.

Do sada je objavio knjige na tematiku savremene geopolitike "Putin i baršunasta gerila" (*Vreme*, 2007), "Izborne revolucije' u bivšim socijalističkim državama" (VANU, 2012) i "Od 'šarenih revolucija' do Anonimusa" (VPA, 2013).

Detaljnija biografija sa publikacijama na: www.borisyarga.com

Kontakt: boris.varga@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.422(4-11)"2006/2012"

316.422(4-12)"2006/2012"

321.7(4-11)"2006/2012"

321.7(4-12)"2006/2012"

ВАРГА, Борис, 1975-

Farbanje demokratije / Boris Varga. -
Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u
Srbiji, 2013 (Budisava : Krimel). - 185 str. ; 20 cm

Tiraž 200. - O autoru: str. 185. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-7208-190-9

a) Демократија - Источна Европа -
2006-2012 b) Демократија - Југоисточна
Европа - 2006-2012 c) Транзиција - Источна
Европа - 2006-2012 d) Транзиција -
Југоисточна Европа - 2006-2012
COBISS.SR-ID 202358540

Sadržajem i autorskim pristupom "Farbanje demokratije" upotpunjuje izdavačko-publicistički korpus dosad objavljenih knjiga u izdanju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji novom, intrigantnom dimenzijom. Prvenstveno zbog toga što Vargin "tranzicioni mozaik" obuhvata znatno širi prostor od Srbije i od regiona, dalje put Istoka, prema Kavkazu i Aziji. Zemlje tog ogromnog prostranstva evropskog dvorišta i njenog zaleđa već dugo su u fokusu Borisa Varge. Najpre kao novinar, sada već i kao ozbiljan analitičar, on strastveno prikuplja, beleži i analizira procese koji se u njima odvijaju. Deo sveta kojim se bavi Vargina knjiga jeste onaj na kom se susreću, pa i sukobljavaju dve civilizacijsko-kulturološke tradicije, uslovno označene kao evroatlantska i azijska. Uporedna analiza tranzicione šarolikosti, čiji je deo i Srbija koju u ovoj knjizi nudi autor, nosi dve, rekli bismo, suštinske poruke. Jedna je, svakako, ta da Srbija sa svojim tranzicionim lutanjima i posrtanjima nije jedinstven slučaj. Naprotiv. Druga je ohrabrujuća: zahvaljujući geostrateškom položaju i okruženju, Srbija ima izglednije šanse da uz pomoć i podršku Evropske unije izađe iz sopstvenog začaranog kruga neuspele tranzicije.

Seška Stanojlović